ŠTVRŤROČNÍK PRE SLOVENSKÚ KULTÚRU
A QUARTERLY FOR SLOVAK CULTURE

ROČNÍK 20 VOLUME
ČÍSLO 3 – 4 NUMBER

1973

Indiana University
DEC 12 1973
Library

5th floor

most

most

ŠTVRŤROČNÍK PRE SLOVENSKÚ KULTÚRU
A QUARTERLY FOR SLOVAK CULTURE

VYDÁVA: SLOVENSKÝ ÚSTAV, CLEVELAND, OHIO, U. S. A. ● **PUBLISHED BY:** SLOVAK INSTITUTE CLEVELAND, OHIO, U. S. A.

PREDSEDA: OSV. PÁN JERONYM KOVAĽ, O. S. B., OPÁT KLÁŠTORA SV. ANDREJA SVORADA ● **PRESIDENT** RIGHT REVEREND ABBOT JEROME KOVAL, O. S. B. ST. ANDREW'S ABBEY

REDAKTOR: MIKULÁŠ ŠPRINC ● **REDAKCIA:** Mikuláš Šprinc, 28700 Euclid Avenue, WICLIFFE, OHIO, 44092 U.S.A. ● **ADMINISTRÁCIA:** REVUE MOST THE SLOVAK INSTITUTE 2900 East Boulevard, CLEVELAND, OHIO, 44104 U. S. A.

VYCHODÍ V DVOJČÍSLACH DVA RAZY DO ROKA
Predplatné: U.S.A. a Canada $5,00; v ostatných krajinách: $4,00

OBSAH

Marína Havranová: **Most — po ktorom sa k dušiam kráča — 1**
Karol Strmeň: **Elegická epištola — 4**
Dr. Imrich Kružliak: **Básnik národa — 5**
Mikuláš Šprinc: **Andrej Žarnov — k sedemdesiatke — 9**
Gorazd Zvonický: **Trikrát náš — 11**
Marína Havranová: **Aká by to bola báseň? — 12**
Marian Žiar: **Sbohom básnikovi — 14**
J. A. Mikuš: **Ján Doránsky 1911-1973 — in memoriam — 15**
Ján Okáľ: **Žarnov — 20**
Jozef M. Rydlo: **Svet na trasovisku vo svete na trasovisku — 20**
Karol Strmeň: **Šesť sonetov — preklad od Francesca Petrarcu — 41**
Ján Okáľ: **Mišo — 46**

(Pokračovanie na 3. strane obálky)

most

ČÍSLO 3–4 NUMBER 3–4
ROČNÍK XX VOLUME XX

MOST – PO KTOROM SA K DUŠIAM KRÁČA *

K 20. výročiu slovenského štvrťročníka MOST

Zachovávať rodné tlačené slovo v mori kvalitnej literárnej spisby na pôde cudzej zeme, je vždy kus sentimentálneho hrdinstva. Prehľad etnickej tlače z roku 1972 zachytený prof. Lubotym nás usvedčuje, že Slováci v tomto krajanskom sentimente v porovnaní s inými etnickými skupinami zastávajú v USA čestné miesto.

Na pôde Spojených Štátov sa nateraz vydáva 900 titulov etnických časopisov. Najväčší počet vydáva Židovská etnická skupina, celkove 170 časopisov s vyše 3,800.000 odberateľmi. Čo je teda cifra naozaj úctyhodná, ak si pripomenieme, že zvyčajne každý z obyvateľov menšinových skupín hovorí a číta po anglicky a tak základné informácie pre denný život čerpajú z anglickej tlače. Etnická tlač je skôr čosi sentimentálneho, v čom si vieme aspoň viditeľne pripomínať svoju pôvodnú príslušnosť. Zvyčajne je však táto tlač okyptená o pružnosť informácií, čo značí, že etnické noviny prinášajú zväčša zaostalé správy, ktoré sme dostali už pred časom z novín. Na druhej strane však skytá pocit príhovoru v rodnej reči, čo sa tiež cení.

Kým najpočetnejšia je etnická tlač židovská, zatiaľ na kontrast, v Amerike vychádzajú aj časopisy, ktoré sa tlačia iba v jedinom titule a vo veľmi málo exemplároch. Po jednom titule novín vydávajú etnické skupiny: turecká, kozácka, luxemburská,

* *Vysielané na Slovensko a tam vypočuté podla listov. (Pozn. red.).*

assýrska, velšská a flámska. Kým české noviny a časopisy sú na rebríčku vydávania na deviatom mieste a vychádzajú v 33 tituloch — hneď za nimi s 24 titulmi nasleduje tlač slovenská, ktorá má na pôde USA vcelku 169.046 stálych odberateľov.

Ak by sme chceli existujúcu cifru periodík, vychádzajúcich v slovenskej reči zrovnávať s počtom slovenských prisťahovalcov žijúcich na pôde Ameriky, nevrhalo by to príliš dobré svetlo na obraz našej kultúrnosti. Treba však pripomenúť, že snaha, najmä pri novších prisťahovalcoch, je skôr asimilovať sa kultúrou na anglicky písané slovo, než konzumovať kvalitou často nie priam vyhovujúce slovenské slovo v zahraničí.

To je už osud každého jazyka, že najživotaschopnejšiu pôdu má doma. A cudzina nijaký jazyk nezdokonaľuje. Preto sa mnohé noviny a časopisy píšu tvrdou gramatikou, kostrbatým štýlom a nesleduje sa vývin slovenčiny v takom tempe, ako je to doma žiadúce. Preto je v zahraničí ťažký aj výber a mnohí odberajú slovenśky tlačené slovo opäť len z onej spomínanej sentimentality, prípadne z opatrne vypestovaného pocitu — pomáhať svojim.

Kultúrne cítiaci človek však túži aspoň občasne po svojej literatúre. V tom bude asi tajomstvo úspešnej životnosti MOSTU, ktorý vychádza už dvadsať rokov a zo svojej literárnej výšky nepopúšťa. MOST je slovenský štvrťročník pre kultúru. Prináša novinky z domova i zo sveta. Informuje o nových dielach. Zachytáva onen tep tvorcov roztratených po zemeguli. Na jeho čele stojí odo dňa vzniku prof. Mikuláš Šprinc, ktorý MOST založil — vedie ho, je jeho šéfredaktorom, korektorom aj prvým kritikom.

Mikuláš Šprinc je profesorom moderných jazykov a filozofie umenia. Je básnikom, publicistom, kňazom i prekladateľom z jazyka anglického, talianskeho a nemeckého. Je členom exilného PEN — clubu a mimoriadne vzdelaným, skromným Slovákom.

Keď som ho nedávno navštívila v Clevelande a pýtala som sa na osud jeho MOST-u, povedal vtipne: — Píšeme ho zadarmo, tlačíme «zadarmo». Nikdy nikto nedostal ani haliera za jediný riadok v MOST-e, tak vidíte, netreba nám aspoň účtovníčky...

MOST teda už dvadsať rokov existuje z akéhosi rodáckeho entuziazmu a jeho úroveň v ničom nezaostáva za Pohľadmi, vy-

chádzajúcimi na Slovensku. Jeho spolupracovníkov tvoria zväčša akademicky vzdelaní ľudia, spisovatelia, básnici, kritici, profesori, žijúci roztrúsení po svete. Nerobí sa to ľahko a predsa je každé číslo perfektné. Je to akýsi intímny okruh ľudí, ktorí sa stretávajú pri MOST-e a cez MOST. Sentimentálne si hovoríme, že je to náš symbolický most po ktorom sa ponáhľame jeden k druhému, keď naše tvorčie duše oťažejú a chce sa nám v rodnej reči prehovoriť.

MOST ako statočný bludár, vychádzal už v Mníchove, Midletowne, v Ríme a teraz ho tlačia v kanadskom Galte. Má svojich čitateľov i prispievateľov od Afriky po Nový Zéland cez Európu a Austráliu; vlastne všade.

Neodchováva talenty, lebo v cudzine sa talenty nerodia, no, veľká vec je, ak už im je aspoň kde žiť a prejavovať sa. A na stránkach MOST-u žijú. Nádeje i talenty, lebo kým môžeš hovoriť tlačeným slovom, vždy ešte žiješ.

To vieme najlepšie všetci my, čo MOST tvoríme, predplácame a trpneme o každé jeho číslo. Všetci — čo mu k jeho dvadsiatke gratulujeme... Ako to so smiechom povedal profesor Šprinc: — Tak čo mi ešte chýba? K dvadsiatke mi listy chodia, aj keď mne sa k šesťdesiatke chýli, ale len si začnite s tlačeným slovom a nezostárne vo vás duša...

Marína Havranová

Drevenice

ELEGICKÁ EPIŠTOLA

«Ó, zem ty krásna mater dolorosa»,
tak by ju mohli slovom peknejúcim
pozdraviť, aby nezabúdala,
že očarúva, napríklad keď večer
tma vystupuje zo zeme a nebo
spomína v svetle, alebo keď prší
na rovné brázdy, čo ju dorezali,
a jarou vonia žeravá a čierna.
Vtedy sa všetko stáva slovníkom
hlások a tvarov, lebo zem sa s nami
zhovára rečou svojich obrazov.

Ale vás, Andrej Žarnov, viedli raz
hrdého v putách, s chlapcom na rukách,
keď dejinám už neostalo času
na ľudskú česť, a nám ste priniesli
tŕňový veniec ešte zelený.
Dožili sme sa nedožiteľného.
Niet bitúnku, čo nemal by sto mátoh.
Niet kosti, čo by pohrýzť nechcela
zem, v ktorej bolí aj ten večný spánok.
Seba sa hanbí slovo štepené.
Nie to ho trápi, že tak osamelo,
ale že svoje babie leto dvíha
v podobe päste zatvorený kvet.
Stále sa už má čosi inak stať
a kohúty to cítia, ale stále
inak sa deje čosi nezmenené
a pot je tvrdší, úzkosť krídlatejšia.
My sme tí praví svätí za dedinou.

Sme ako pravda, už sa nesmieme.
Ani to «sme» sa nesmie. Stali sme sa
ako tá naša mater dolorosa
po každom dejstve živým obrazom,
nemilosrdne čistou pamäťou
i prísľubom, snom o človečom chlebe
a rajskej soli.
Básnik, daj vám Pán Boh
šťastia a sily, roky nerátajúc.
Vyznávať pravdy, stelesniť ich v sebe
je hodné venca, ale ešte viac
na štíte, čo ste z ruky nedali,
črtať tú stopu utajenej slzy,
ktorá sa stala veršom. Divné je to,
čo s nami sudba zamýšľa, lež raztak
divná i naša tvrdá odpoveď.

Karol Strmeň

BÁSNIK NÁRODA

Na sedemdesiatku Andreja Žarnova

Dr. Imrich Kružliak

Cesty, ktorými prechádzajú básnici, nie sú často určované zákonmi poézie, ale zákonmi proti poézii. Kde hodnota umenia, teda i sila poézie musí sa živiť na ostrí noža, tam sa dostáva do nebezpečenstva nielen umenie, ale aj umelci. A tam sa v politickej či ideologickej formule stráca platnosť každej veľkej veci, najviac však platnosť slobody. Nie div, že pre slobodu, túto najkrajšiu vidinu i realitu zároveň, opúšťali námorníci more a básnici vlasť. Aj keď je to najneprirodzenejšia vec na sve-

te, skutočnosťou tohto storočia (a nielen tohto) je, že má básnikov — exulantov. Táto najstrašnejšia škvrna na mene režimu, keď pred jeho zlobou musí utekať básnik z vlasti do cudziny, mala by výstražne poznačiť dejiny.

Valentín Beniak, starší básnický druh Andreja Žarnova, vyznáva, že «hlavným predmetom poézie je láska». Medzi jej druhy stavia aj lásku k rodu. A hovorí, že táto láska je «večne nespokojná a večne krásna, najkrajšia, lebo najboľavejšia, boľavejšia nad všetky rany šípom, guľami alebo traskavinou». Bola to láska, ktorá aj Žarnova priviedla k poézii. Najprv láska k národu — princíp práva a nekonečná láska k bitým a ukrivdeným — princíp ľudskosti. To sú etické stĺpy Žarnovovej poézie.

Básnik, ktorý lásku zapúšťal do brázdy «na úhoroch planých», ktorý od prvého verša svojej poézie nemohol zniesť «živý cintorín» a «mŕtvy pokoj», «bezduchého spasiteľa» a «zradných pomáhačov»— prisahal: «Do noci rozložím vatru / pod neba hnilý peň / a duše sny svojej všetky / položím na oheň» (Mŕtva zem). Poézia bola už pre mnohých básnikov zbraňou, s ktorou tiahli na barikády. To dosvedčuje silu poézie, ktorá «vydobíja človeku najväčšiu možnú mieru slobody» (M. Hamada). Taký bol aj začiatok poézie Andreja Žarnova.

Už Karel Čapek hovoril, že básnictvo «si musí na svoju vlastnú päsť raziť cestu k mravným hodnotám». Tak doslova to robil i Andrej Žarnov. Aj keď jedni hovorili, že poéziou kľaje. Áno, klial «miesto zbožnej modlitby», keď v hluchom svete na iný hlas nedbali. Spieval «žalostivé rekviem» vlasti, keď hľadel na ňu ako na «mŕtvu zem», ale to nebolo rekviem Dunaju ani Tatrám ani zeme rodnej, milovanej (aj keď pohoršený nad jej stavom volal: «Zem, ó zem ty prekliata!»), ale krivde, ktorá sa rozliala do jej života, miesto očakávanej radosti a spravodlivosti. Bolo to akoby volal Corneillovým hlasom: «Láska nevyhľadáva rovnosť, lež ju vytvára».

Až zaráža, koľko vzdoru a lásky, výkriku a viery bolo v tejto poézii! Vraveli, že sa básnik rúhal. Áno, ale len modlám a nie ideálom, v ktoré veril európsky demokratický kresťan. Po rokoch sa pýtame: bola to len atmosféra doby, ktorá rodila tieto Žarnovove tóny? Niekedy sa zdá, akoby sa pod povrchom jeho revolučných veršov rodila tvorčia energia celého Slovenska, ale-

bo aspoň jeho mladej generácie. Ak Březinov básnický vesmír vedel až neuveriteľne oživiť mýtické videnie, tak Žarnovov vesmír vedel oživiť driemajúce sily povojnového Slovenska, a otriasť všetky jeho neduhy, akými napuchol jeho nový život.

Dnes je už hodne zabudnuté echo Žarnovovej revolučnej poézie, ale nemôže byť zabudnutý život, ktorý rástol pod účinkom jeho veršov. Tu sa rodil rytmus nového Slovenska a nie v Clementisovom Dave. Tu sa kula forma moderného národa a nie na sekretariátoch vládnych politických strán. Hviezdoslav, Krasko, Rázus a Žarnov dávali novému Slovensku základnú istinu národnej budúcnosti.

Keď Žarnov vstúpil do poézie, bola slovenská literatúra v novom rozpuku a slovenský život stál pred križovatkou ilúzie a reality. Bolo šťastím národa, že v čase, keď kolísali mnohí politici, básnik zostal celou dušou pri národe. Martin Rázus postavil «kameň na medzi» a s protokolárnou vážnosťou zaznamenal:

Boh mi svedkom, že som chcel v zanietení svätom
gazdovať nie sám, lež v láske s rodným bratom.
Ale načo hádky? — Načo hlúpe boje?
Jar je tu, nuž orme — a to každý svoje!

To bol program, ktorý strhol národ, lebo v ňom bola logika dejín i logika sedliackeho národa. Že sa zaň zapálili básnici, to vyplývalo z tradície tohto národa. Slovenskí básnici najlepšie vedeli, ktorou stranou sveta ide pravda. Stačí sa zamyslieť nad hymnickým odkazom Kuzmányho, nad lyrikou Sládkovičovou a Hviezdoslavovou, aby sme videli, že nie z opojenia vzdorom, ale z logiky národnej potreby rodila sa i Žarnovova *Stráž pri Morave* (1925), *Brázda cez úhory* (1929), *Hlas krvi* (1932), *Kocky* (1936) i *Štít* (1940). Už touto poéziou stal sa Žarnov básnikom národa. Nepotrebuje na to ani tituly ani vyznamenania.

Je pravda, že Žarnovova poézia sa stala zbraňou autonomistickej politiky, že básnik mal blízko k Andrejovi Hlinkovi. Ale nebol to dvorný básnik, nebola to poslušná a oslavná poézia. Žarnov bol práve tak hlásateľom tradicionalizmu a nacionalizmu ako francúzsky Maurice Barres. Obaja dvíhali kult rodnej zeme a jej veľkých mŕtvych, aj keď žili v iných podmienkach, a aj keď to o sebe nevedeli.

Prvú Žarnovovu zbierku *Stráž pri Morave* cenzúra skonfiš-

kovala. V pôvodnom texte vyšla až roku 1939. Žarnov sa tu ozval ešte silnejším nacionálnym prízvukom ako Rázus. Ďalšie Žarnovove zbierky *Brázda cez úhory* a *Hlas krvi* sú už menej bojovné, ale tým účinnejšie umelecky. V zbierke *Kocky* snažil sa Žarnov preladiť svoj verš na širšiu poetickú tému, na intímnu lyriku, ale dynamický rytmus doby strhoval ho stále do národnej vravy. No i tak zbierka *Kocky* je už prechodom z revolučnej poézie k hymnickým ódam, národným protestom, k oslave domova, slobody, svätých miest i veľkých mužov národa, čo tak krásne, strhujúco a nezabudnuteľne vyslovil v zbierke *Štít*. Tieto verše sú korunou Žarnovovej poézie, a patria k najkrajším vlasteneckým prejavom slovenskej poézie vôbec.

Z revolučného básnického tribúna stal sa pevcom národného svedomia. Keď písal verše ako «nevolám pomstou, zúfalý, ni smutný» (Vstaň, Pane z mŕtvych), «za svoj ľud prosím v prachu, Kriste Pane» (Šurany), «bolesť si bubnuje na bubne rozbitom» (Slovenská pieseň), «môj domov jediný, časomer na srdci» (Domov), «je smutný u nás údel básnika» (Smútok slovenského básnika), «už ležíš zasiahly, ale ťa nedáme» (Ortiel), «tu zo žíl tepe čas, i keď smrť odbila» (Bradlo), «čas v listoch prezrieva, do hlbín list sa kloní» (Kvet), «kto krok ti odmeria, skutočnosť nehmotná» (Čas), «je doba hrobová, v ktorej smrť len dýcha» (Štít), «kde u nôh kríža kľačí moja matka» (Moja vlasť) a iné — pribudlo už nových osudov i nového utrpenia pre básnikovu vlasť i pre svet. Akokoľvek Žarnov citlivo reagoval na utrpenie ľudí, na rany národa — je to už protest i žalm pokorného kresťana, spev, ktorý vyviera z milosti viery. Táto zrelá Žarnovova poézia je ako múdrosť, ktorú L. N. Tolstoj vyjadril v slovách: «Čím bližšie sú ľudia k pravde, tým sú znášanlivejší voči omylom cudzích». Ak nádej umiera posledná, viera v slove nášho básnika prežíva i mŕtvych.

Najdojímavejšou knihou Žarnovovej poézie je zbierka *Mŕtvy* (1942), výraz osobného žiaľu a smútku nad stratou syna. Báseň Dieťa z tejto zbierky nemožno čítať bez vnútorného zachvenia.

Od rany národa po ranu vlastného srdca tiahne sa čiara Žarnovovej lyriky. Na tejto kľukatej a dramatickej ceste revolučný básnik v demokratických pomeroch stával sa buričským kazateľom národnej mravnosti a zvestovateľom odkazu mŕtvych.

Jozef Škultéty je mu «slovenská viera», Moyzes a Kuzmány — «hviezdy v božej sláve», štúrovci od Hurbana až po Kráľa a Sládkoviča — bojovníci, ktorí «šli dávno, dávno, hrdo pred nami». A keď jeho poézia prekročila spomienky na minulosť a poznanie básnika prenieslo sa do prežívanej prítomnosti, pocítil ťarchu času «pred sebou i za sebou». A iste kdesi v básnickej intuícii i tragiku, ktorá ešte len mala postihnúť národ. Inak by nebol mohol napísať príznačné «tak bolí čas, tak bolí čas» (Blúdenie).

Žarnovova literárna tvorba je rozsiahlejšia ako spomenuté jeho básnické zbierky. Obsahuje popri vlastnej poézii i prekrásne básnické preklady a básnické prepisy (Ján Hollý). V exile zazvučal ešte jeho vzdor (Slovenský žiaľ, Bolestná) a znásobila sa i tragédia osobná. Ale básnik, ktorý od Nástupu otrávených až po svedectvo o Katyne musel prechádzať ťažkým terénom, zostal strážcom hodnôt a šíriteľom pravdy o časoch za nami i pred nami. Jeho poézia prešla od revolučného výkriku do tichého filozofického zamyslenia, ako mravná a logická súvislosť života. Žarnov dal básnické podobenstvo svojmu času veršom, aký zodpovedal hĺbke krivdy, pravde pozdvihnutia a vážnosti poznania. Stal sa svedomím nášho veku; básnikom národa; bojovníkom za trvalé ideály ľudstva. Jeho poézia zostáva «ohnivou hviezdou» našej domoviny. A hoci je slovenská, nezostala dlžníkom ani veľkého sveta.

ANDREJ ŽARNOV

(K sedemdesiatke)

Oslavu každú odopieraš zanovito.
Napokon, čo je vlastne sláva?
Čas obojručne natriasa vždy sito
a z ľudskej chvály veľa neostáva.
Umierať predsa nebude sa bez mena,
tobôž nie, keď tak tupo zamlčať chce
srdce tvoje domovina zhyzdená.

V jej spodných žriedlach ešte dnes
krv buble, ktorú slovo tvoje spenilo,
a báseň šumia bory, lúčiny a les;
tú báseň, ktorú do večerov dýcha bez,
dych presýtený rodnou živicou,
podstata, vzdor a naša krása,
to čierne oko slnečnice slovenskej;
tá hudba tepien v našich sluchoch,
nezvážiteľný tlkot nášho bytia,
tá príchuť slávy driemajúca v rumoch,
čo slovu zavše zradne uniká,
no predsa spieva v poézii básnika.

A ponad čas a ponad priestor pláva —
nie svetlo slnka, ale svetlo ducha,
ten perleťový chrbát tatranského pstruha,
tie zore, ktoré ráno prudko privoláva
a zlatou päsťou na dvere nám búcha.

Prekliati večne, ktorí spečatiť chcú
červeným voskom spievajúce pery:
úbohé nemé dieťa, ktoré už len fufne,
ktorému nikdy nikto a nič neuverí;
prekliaty strom, čo vtáky z neho húfne
do noci pustej kamsi odleteli.

No ako večer, čo sa do ihličia schová,
aby zas ráno blýskal v lúčoch,
výbušná ako štiepajúci ekrazit
je večne živá pieseň Žarnovova.

Mikuláš Šprinc

TRIKRÁT NÁŠ

A. Ž.

1

Andrej náš, Andrej! Ozvi sa nám v tichu,
hoc je to veľký, ťažký úkon viery!
Či bôľ tak chutí, že až sa ti pery
pripili ku kalichu?

Prečo smútiš, že nezabil si pýchu?
Dnes zbierajú si devy do zástery
jas tvojich strún a preň sa nešúverí
muž na hajtmanskom tovarichu.

Poézia si sadla na halúzku
už nalomenú, ktorá vysýcha
a trúsi listy na cestičku úzku,

strmú a krivoľakú. Aj dnes tryská
spod sute prameň, tryská do ticha,
kým poézia dúcha do ohniska.

2

Andrej náš, Andrej! Myseľ zmálovravnie,
keď nedočká sa túženého žniva.
Lež čakáme, kým zrno sladko sníva
zasiate v nesmrteľnom dávne.

Regrútov bolo habadej. I hlavne
si vyleštili. Žrebcom viala hriva.
Len kto bol tupý, ostal bez streliva
a hlivel. Hlivel! Hlivel máloslávne.

Keď bôľ a smútok rodných strání prúdil
do jediného — tvojho! — pohára,
keď vlastnú krv a kosť si nezobudil,

keď nechcela smrť z domu bez úlovku
a videl si, jak nádej dohára,
zhudobnil si plač... Vďaka za vreckovku!

3

Andrej náš, Andrej! Bežím po lekára.
Nuž prečo skrývaš injekcie v taške?
Tep srdca kucká ako po porážke,
ba ani duch sa s telom nezhovára.

Ó, zem ty krásna!... Kto sa o ňu stará,
že synovia jej temer prischli k fľaške?
Na mená ich si nespomenie v triaške,
skôr na hrobára.

Čo žijeme, je inkubačná doba.
Pre lekára sú kožné vyrážky
akoby nadozdoba.

Klíč, osiatina, prekrížená iksom,
veď z módy vyšli iba valašky!
A ty sa chystáš na let za fénixom.

Gorazd Zvonický

AKÁ BY TO BOLA BÁSEŇ?

Zomrel Janko Doránsky. Celá slovenská kultúrna verejnosť vedela, čo nakoniec vedel i on sám, že trpí nevyliečiteľnou chorobou. A predsa, keď ho poslal lekár domov z karibského

ostrovčeka, kde bol na návšteve u dcéry, vedelo sa, že je koniec... Ale ten veľký koniec nás položí všetkých až v okamihu, keď zatíchne duša. To biele, trepotavé nič, ktorého tep nezrátaš, len cítiš, že je.

Hrboľatou cestou kráčal básnik, keď sa vydal svetom. Vlastne hrboľatou je ona pre nás všetkých, čo sme raz opustili domov. Len básnik to ťažšie znáša. Jeho sa svetlá a tiene prudšie dotýkajú. Pre neho rosa nie je iba kvapkou vody a vietor iba pohybom vzduchu. Básnikovo srdce ináč reaguje na plač i pieseň. Preto sa aj prudšie spaľuje a dvojnásobne sa spaľuje, ak mu treba popri básnickom srdci, zarobiť najprv na každodenný chlieb. Z veršovania sa život v cudzine, nikomu nepremení na majáles — skôr na krivdu, že kým mu mozgom bzučia rýmy, musí vo fabrike merkovať, aby ho nepridlávil žeriav, alebo v kancelárii ťukať do počítacieho stroja, či opakovať do telefónu suché hlásenia štatistiky do zachrípnutia. Pretože život vonku je ťažší. Meradlom úspechu býva, ak na otázku aké máš zamestnanie možno povedať: slušne vyžijem...

Janko Doránsky tiež poznal tie «iné meradlá úspechov». Bol by sa tohto mája dožil 62 rokov. Po svojich blúdeniach na kultúrnych poliach — sa pred 28 rokami aj on ocitol na pôde emigračných úradov a tak po Bavorsku a Taliansku dovandroval konečne do Kanady. Usadil sa v Montreále. Pracoval — a písal svoje epigramy. Žihadlové štipľavosti, ako sám hovorieval, ale napriek satirickým šľahom a jedom, vedel vytvoriť aj hlboké básne, kde v podtexte najviac holdu vzdával svojej matke, ktorú nevšedne miloval. A potom vlasti... Málokto z našich básnikov dokázal tak nežne, no pritom zemito slovensky vysloviť svoj obdiv i oddanosť materi. V jeho poslednej zbierke «Od splnu po zatmenie» je nejeden z týchto klenotov.

Bol prvotne notárom, osvetovým pracovníkom, redaktorom, rozhlasovým hlásateľom i vojakom. Od koreňa však to bol človek poézie.

V cudzine sa nás najviac dotýka, keď treba pochovať človeka od kultúry. Maliara, hudobníka, sochára či básnika. V cudzine nám s každým z nich odchádza kúsok nás všetkých. Našej kultúry, našej vizitky, ktorou sa snažíme dať svetu na vedomie svoj národ i seba... Aj s Jankom Doránskym sme pochovali kus

slovenského slova. Čistého a kultivovaného. Žil preň a tvoril v ňom.

Básnikovi prichodia na pohreb najskôr básnici. Tam stáli: Šprinc, Strmeň, Okáľ — i Cincík. Básnici a kamaráti. Stáli bez klobúkov, oči do zeme, zadrhnutá slza v hrdle. Stáli a mlčali. Veď aká by to bola báseň, za ktorou padajú hrudy? Smutná báseň — v ktorej nemožno povedať: — a nech ti je rodná zem ľahká...

A taká báseň nechce slov. Lebo naozajstný žiaľ iba mlčky vypovieš.

Marína Havranová

SBOHOM BÁSNIKOVI

(Nad smrťou Jána Doránskeho)

Delilo nás more, už nás delí večnosť.
Taký je život náš, také sú ľudské osudy...
Nemožno tu reptať, hoc rana srdce páli,
viac patrí zamyslieť sa nad tým
jak čas si krája naše nádeje,
a jak sa leje slovo z olova na papier,
ktoré ťa uchová večným a živým
na úzkom poli rodného chotára,
slovenský básnik.

Nosiči svetla v pohnutej krivke času
strácajú svoje lampy, aby ich noví
prevzali na dlhej púti k brehom domova.
Viera sa dedí, a v slove prenáša jak iskra
z času do času, ktorý rany hojí, aj ľudí
učí lepšiť sa vo vernosti sebe.
To si nám kázal slovom ako múdry básnik.
A to ti s láskou na hrob kladieme.
Vďační Slováci.

Marian Žiar

JÁN DORÁNSKY 1911-1973

In Memoriam

Dávno tomu, čo sa naše osudy stretli. Vyše polstoročia. Boli sme len chlapci, drobní primáni na Bernolákovom gymnáziu v Trstenej. Janov otec, Vendelín Doránsky, bol knihviazač. Nebol to obyčajný remeselník, ale jedinečný odborník. Viazal knihy do plátna i do kože. Vedel ich vyzdobiť zlatorezom i zlatistými titulmi. Na hornej Orave bol bez konkurencie. Rodina Doránskych mala dom s kníhkupectvom a papiernictvom na námestí, vedľa gymnázia. V obchode stáli tri nezvyčajné mašiny, dovezené vari z Lipska: dve na orezávanie a jedna na prešovanie. Bola to teda meštianska rodina a Jano mestský chlapec. Vždy dobre oblečený a učesaný. Toto nemohlo ujsť mojej pozornosti, keďže sám som vyšiel z dedinských pomerov. V novom prostredí bolo mi treba sa okrôchať, vlasy pomádou začesať, aby som ako-tak zapadol v triede medzi uhladených synov obchodníkov, lekárov, advokátov, atď. Podarilo sa mi to? Možno hej, možno nie! No nech už tomu bolo akokoľvek, hneď v prvé roky sme sa s Janom zblížili, hoci nás boli desiatky v triede a príležitosť pre užšie priateľstvá veľká. On musel už vtedy veľa čítať. Bolo to badať na jeho reči. Otec predával knihy, nuž syn ich mal na dosah ruky. Užíval slová, ktoré ja, hoci starší od neho, som nepoznal. I hnevalo ma to — i povzbudzovalo.

Štvrtý rok ma rodina Doránskych prijala na byt a stravu. S Janom som býval v jednej izbe. Spolu sme sa učili, prekárali, vtipkovali, chodili do školy i poza školu. On už vtedy mal svoju malú knižnicu. Čítaval medzi iným spisy Karla May-a o Indiánoch a exotické knihy o gejšách, fakíroch a dervišoch. Priznám sa, čo sa iných civilizácií týka, ja som nebol tak ďaleko. Horoval som za Kukučina, krajana to z dolnej Oravy, ktorého zobrané spisy išli tvoriť základ mojej knižnice. Nuž to boli naše začiatočné literárne inšpirácie, naše vzory. Jano už vtedy mal tajomný zošit, kam zapisoval svoju prvotnú prózu.

V zime chodili sme sa korčuľovať na Oravicu alebo na «Hýbel» (Hügel). V lete robili sme výlety do Halečkovej, na Brestovú, a do Oravíc. Bolo to skutočne i symbolické škriabanie sa cez prekážky, cez kosodrevinu na vrchol strmín, odkiaľ

sa nám otváral vyšší pohľad na dolinu, na svet.

Keď sme na tom nižšom gymnáziu skončili kvartu, boli z nás sebavedomí, ba ambiciózni mladíci. Niektorým už vtedy prišlo urobiť rozhodnutia na celý život. Z tých, ktorí sa nestratili na životnej púti, spomeniem, okrem Doránskeho, Jána Schellinga, Jozefa Daniela, Andreja Štelinu z Krivej, Jána Kurtulíka z Bobrova, Jozefa Brenkusa z Rabčíc, Štefana Vojtaššáka zo Zakamenného Klina, a Martina Ondroša z Habovky. Títo všetci stali sa kňazmi.

V prázdninách 1925 prišiel Jano Doránsky k nám do Krivej na návštevu. Bolo to z príležitosti posviacky nového kostola. Vtedy mnoho Oravcov zavítalo do môjho rodiska vidieť a počuť biskupa Vojtaššáka. Moji rodičia poznali Jana z častých návštev v Trstenej. Nuž prijali sme ho a počastovali akoby bol z rodiny.

Potom sme šli každý svojou stranou: on do kvinty do Trenčína, ja na učiteľský ústav do Spišskej Kapitule. Maturovali sme ten istý rok (1929). On v Trenčíne, ja v Levoči. Za tie štyri roky sme sa stretávali len vo veľkých prázdninách. Bolo to obyčajne na trstenskom odpuste na Škapuliarku, kde sa vtedy schádzavala študujúca mládež zo strednej a hornej Oravy. Raz v deň odpustu, ako sme sa prechádzali po námestí, Jano pozdravil mladého františkána prenikavých očí. Zastavili sme sa. Nadviazal sa rozhovor. Jano ma predstavil. Bol to Rudo Dilong.

Po maturite našli sme sa s Janom v Bratislave. On sa bol zapísal na filozofiu, ja na práva. Takto za dva roky naše styky boli častejšie, naše debaty o živote, literatúre a politike živšie a náš pohľad na všetko otvorenejší, smelší. Jano už vtedy písal básne nielen do šuplíka, ale aj do študentských časopisov.

Ako oktaván v Levoči bol som zredigoval Zborník literárnych prác Kruhu Jána Francisciho. Albert Pražák označil ho vo svojej rektorskej reči pri otvorení zimného semestra 1929 ako pozoruhodný doklad literárnej čipernosti najmladšej generácie. Štefan Hoza napísal o Zborníku referát do Kultúry. *Nie najpriaznivejší, no predsa referát. Mal som dojem, že som urobil «dieru do sveta». Mnohí priatelia mi blahoželali, Jano Doránsky medzi prvými. Ten «rozlet» mu urobil radosť. Vzájomne sme sa posmeľovali.*

V treťom roku štúdií odišiel som do Francúzska. Keď som

sa vrátil, Jana som viac nenašiel. Bol odišiel medzi ľud, za notára. Trochu ma prekvapila tá jeho notárčina. Starať sa o matriky, pozemky, dane, každodenné starosti ľudí na dedine, musela byť umárajúca skúsenosť pre jeho poetickú dušu. No on si našiel ventil. Nacvičoval divadlá, organizoval recitačné a literárne večierky.

Za Slovenskej republiky naše cesty sa nakrátko opäť skrižovali v Bratislave. Jano bol driečnym dôstojníkom Slovenskej armády. Pracoval, písal, básnil, oduševňoval sa. Mňa osud išiel zaviať na päť rokov najprv do Ríma, potom do Madridu. I keď sme sa za vojnovej povíchrice nevidávali, stáli sme vzpriamene na svojich miestach.

Pred koncom vojny odišiel Jano do exilu: najprv do Rakúska, potom do Talianska a konečne do Kanady. Bola to jeho púť za slnkom slobody. Ťažká únavná púť! No z bratislavskej väznice som ju závidel tým, čo sa na ňu boli vydali. Konečne r. 1948 i pre mňa exil bol jediným východiskom.

Po rokoch, na Sidorovom pohrebe, sme sa s Janom Doránskym družne objali. Nič sme sa nezmenili. Boli sme si práve tak blízki, ako kedysi v Trstenej. Náš styk, naša korešpondencia, plná spomienok na mladosť, ohriata novými ambíciami, sa obnovila. Na Čulenovom pohrebe v New Yorku, v pošmúrnej nálade, no so starou srdečnosťou, sme sa opäť našli. Počas Expo 67 v Montreali sme sa znova do duše vytúžili. V «Kolibe» sme si s manželkami zavečerali, zapili i zaspievali.

Ostatné naše stretnutie bolo na Svetovom Kongrese Slovákov v júni 1971. Jano nerád chodil na zhromaždenia. No zavítal do Toronta, aby sa potešil s priateľmi. Vryl sa mi do pamäti ako som ho vtedy videl pri nočnom posedení s Jozefom Cincíkom a Mikulášom Šprincom. Bol vtipný ako vždy. Na každého dejateľa a herca na kongrese mal svoje okorenené poznámky, ako ich potom sériove uverejnil v Slováku v Amerike.

Za dvadsať rokov nášho života na severoamerickom kontinente boli, pravda, medzi nami zemepisné vzdialenosti. No nie duchovné. Korešpondencia a jeho príspevky v próze i vo veršoch do časopisov, kalendárov i almanachov, konečne jeho Sto epigramov, Od splnu po zatmenie, *ako aj súkromná tlač* Z času na čas, *držali nás duševne blízko.*

Zvláštny chlap bol Jano Doránsky. Tým, čo ho boli poznali

len z určitej vzdialenosti, mohol pripadať ako «divný Janko». Bol skromný a utiahnutý. Nerád vystupoval na pódiá. Bol skôr mlčanlivý než vravný. Bolo treba oceľky, aby sa z jeho kremeňa zaiskrilo, aby sa dosiahol bod jeho vnútorného zápalu. No potom bol ako oheň. Jeho vtip, optimizmus, jeho vysoká obrazotvornosť robili z neho najpríjemnejšieho priateľa a znamenitého spoločníka. Radosť bola ho vidieť, ako pri diskurzívnych pointách z figliarskej zakabonenosti odrazu prepukol v srdečný smiech, ako mu oči zažiarili hrdým, víťazným leskom.

Doránsky bol znamenitý pozorovateľ krikľavých situácií, komických kontrastov v správaní sa ľudí, znalec ľudskej psychológie. Jeho epigramy sú dômyselné myšlienkové skratky, kritické a lakonické úsudky o zložitých problémoch. Zmätenosť, ktorú doniesla naša technická civilizácia, núti menej bystrého pozorovateľa k obsiahlym vývodom, ku zdĺhavej analýze. Politický zmätok našej doby, ktorého symptomom sú nabubrelé heslá a pseudodoktríny, brzdí, ak celkom neparalyzuje, úsudok menej vyrovnaných súčasníkov. Nič takého nebolo vidno u Doránskeho.

On bystro rozoznával kúkoľ od pšenice a ostrým mečom sarkazmu hravo presekával gordické uzly spletitých, protichodných a protirečivých hesiel. Jeho básne i beletria sú žravou kritikou ľudskej malomyseľnosti, kolísavosti, hrabivosti, nadrapovania sa nad skutočnú výšku a všelijakej inej nesociálnosti. On stál vysoko nad všetkým. Díval sa orlím okom na ľudské potácanie sa medzi dobrom a zlom. Akoby z Parnasu pozoroval ľudskú úskočnosť a jej tragikomickosť. No jeho kritika bola jemná, ohľaduplná, vždy figliarska, vždy elegantná. Bol to patricij od päty do hlavy, rovný ako halečkovská jedľa, vybavený jemným zmyslom pre vertikálu, pre výšku a hĺbku, pre to, čo sa patrí a čo nie.

Doránsky dlho držal palec na tepne slovenského života v slobodnom svete. Jeho epigramy, plné ezopovskej múdrosti («Keď lev odstupuje»), nám nadstavovali zrkadlo, v ktorom sme mohli vidieť svoje slabiny. On nás rozosmial, ale nám dal tiež príležitosť rozmýšľať, ako tie vady odstrániť. Kto by zabudol na jeho variant «Hojže Bože»?

Hojže Bože, jak to bolí,
keď svoj svojho pomláti.

Časť si márni sily v zvôli,
druhá rozum potratí.
A tá tretia svorne čaká,
že «vis maior», náhoda,
abo iná pramoc dáka
splnia túžby národa.

Nuž nebude viac Doránsky korenit' náš život svojím ostrovtipom, jatrit' našu vatru neúnavným kutáčom svojej irónie. No skutočnosť, že tak dlho držal kompas tradičných národných hodnôt nad našimi rozbehmi i neúspechmi, zaisťuje mu trvalé miesto na Olympe slovenskej literatúry.

J. A. Mikuš

ŽARNOV

(K päť desiatke)

Keď tvoj verš dravej sily
v jasote poľníc vyznie
a čelo sa ti schýli
na prahu dedovizne,
ktorá ti pieseň zvýši,
načatá, nedohratá?
Kto tvoje srdce stíši
a slzy tvoje zráta?

(1953) *Ján Okáľ*

SVET NA TRASOVISKU VO *SVETE NA TRASOVISKU*

Jozef M. Rydlo

'Povstalecký román' *Svet na Trasovisku* [1] s vyrovnanou dôstojnosťou uzatvára celoživotné literárne dielo J. C. Hronského. Spisovateľ — tradičník a experimentátor — týmto dielom iba remilitarizuje majstrovstvo svojho umenia, ktorého základy sa odhaľujú v románe *Chlieb,* exponujú v lyrickom profile *Jozefa Maka* a rozhrešujú antirománom *Pisár Gráč.* Najrozsiahlejší Hronského román myšlienkovými zábermi a dozvukmi sa zaraďuje do kmeňového repertoáru súčasnej slovenskej spisby, ergo pri pólovaní odbojníckej literatúry nemožno nehovoriť o *Svete na Trasovisku.* «Sme teraz už konečne tak ďaleko, že zisťujeme, že myšlienky sú sila a moc» (O. S. Marden). Napriek všetkému, o poslednom románe J. C. Hronského sa toho veľa nepopísalo, hoci by sa to dalo logicky očakávať, odvolajúc sa na kritické echá jeho predchádzajúcej literárnej tvorby.

1 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku.* Román. Whiting, Ind., 1960, Rev. Ján J. Lach, strán 478, (Knižnica Literárneho almanachu Slováka v Amerike zv.2).

Prečo táto tichosť? Prečo toto mlčiace prázdno? Prečo práve pri tomto diele?

Odpoveď treba z jednej strany vidieť v situácii, z akej, v akej a do akej sa toto dielo zrodilo. Na druhej strane je nevyhnutné hľadať odpoveď v globálnych súradniciach štrukturálnych zmien slovenského literárneho — a nielen tohto — života. II. svetová vojna odovzdala veľmi krutý výplod. A najmä zákerný: vyzdvihla, aby mohla zničiť. Boli to súradnicové hodnoty síl jej situácií, ktoré určili skoro v absolútnej miere toto nezmyselné vákuum. Nie však naveky, pretože nič okrem spravodlivosti netrvá večne.

Svet na Trasovisku J. C. Hronského sa akosi «stráca» slovenskej literárnej kritike, a to ako kritike domácej, tak aj kritike exilnej. Toto «unikanie» má viacero príčin, ktorých výslednicou je, že román *Svet na Trasovisku* sa ani po viac ako 20 rokoch od svojho vzniku nedostal do rúk domáceho slovenského čitateľa, ktorému ho spisovateľ určil predovšetkým. Situácia, v ktorej sa zrodil tento román, je určená jediným slovíčkom, ktoré v dnešnom totalitnom ovzduší Slovenska má tú najfarebnejšiu interpretáciu — *exil!* Áno, napísal ho J. C. Hronský, exulant, a teda zrodil sa vo svete rozdelenej slovenskej literatúry — v jej vydedenej čiastke — pre jej rozdelený a kyberneticky hynúci život. Posledný Hronského román skrýva vo svojich záhyboch, súdiac v súčasnom svetle, hádam najväčší interpretačný problém. Vonkajšie súvislosti a vnútorné väzby tohto 'povstaleckého' románu sa dajú pochopiť iba v rámci nezaujatej dialektiky historického vývinu a len cez objektívny kritický priezor. Ideologizácia dejín, vytrvalosť, rozhodnosť a najmä platnosť Hronského myšlienkových priemetov sú hlavnými terčami protestu režimistických okiadzačov voči románu *Svet na Trasovisku* [2]. A práve preto o tomto románe kolujú v slovenskej verejnosti najrozličnejšie mienky. Tieto dohady nie sú vždy pravdivé a bez predsudkov, ale mnohokrát sú skreslené, ba tendenčné. Žiaľ, verejne sa nikto nevyjadruje [3], veď ani nemôže, lebo domáci čitateľ román

2 A. Matuška, *J. C. Hronský*, Bratislava, 1970, s. 225-229; G. Husák, *Prechádzka dejinami*, in *Konfrontácia*, Bratislava, 1968, s. 107-138.

3 Gustáv Husák je autorom prvej domácej aj keď len nepriamej zmienky o románe Svet na Trasovisku. Vo svojej štúdii Prechádzka dejinami (porov-

vôbec nepozná, lebo ho poznať nemôže, režim mu to zakazuje. A aj v tom prípade, že by sa k dielu dostal, tak režim sa postará, aby jeho mienka bola umlčaná. A tých niekoľko vyvolených? Tí sa neopovážia vyriecť mienku inakšiu od vládnej, a ak aj nie, tak celú ju nepovedia. A exil? Okrem jedinej výnimky výstražne, avšak unavene mlčí, pretože ho ubíja zápas o «chlieb náš každodenný».

Dnes, viac ako jedno desaťročie od knižného vydania tohto románu, jestvujú iba tri kritické pohľady na toto dielo. Viac-menej krátke a možno pripojiť aj nedopovedané, či vychytené.

Prvým kritickým hlasom mala byť recenzia slovenského exilného literáta Michala Gerdelána v revue *MOST*, ktorú uverejnil v roku 1960 krátko po výjdení románu vo Whiting, Ind.[4]

Druhým hlasom, čo sa ozval, síce veľmi krátko, ale zato veľmi výstižne — a okrem toho: po prvýkrát ako hlas domácej kritiky — je zmienka Jozefa R. Nižnanského o '*Živote*' *na Trasovisku* v epilógu *Jedno a sedem sŕdc* ku zbierke noviel J. C. Hronského *Sedem sŕdc* z roku 1969 [5].

Treticu kritických hlasov uzatvára jeden z najznámejších domácich kritikov slovenskej literatúry v súčasnosti Alexander Matuška. Vo svojej zaujímavej práci, ktorou «pokúsil sa vrátiť Hronskému česť a Hronského dielo sprístupniť národu» [6], vo svojom «vyskúšanom profile» *J. C. Hronský* sa zahľadel aj na *Svet na Trasovisku* [7]. Jeho pohľad na tento román je najkomplexnejší zo všetkých troch, a to aj napriek tomu, že nie je rozsiahly. Žiaľ, krátkosť ukracuje aj hĺbku myšlienok. Pohľad je nie dopovedaný, dá sa s ním súhlasiť, avšak len po určitú hranicu, vymedzenú formálnymi priemetmi. Nie je možné v nijakej miere prijať jeho platformu politickej interpretácie umeleckého diela, ktorá nesie výrazné črty režimistickej dobovosti.

naj poznámku č. 2) na strane 113 cituje jediné súvetie z desiatej kapitoly druhého dielu a hlas «emigrovaného spisovateľa Hronského» vyhlasuje za «patetický».

4 M. Gerdelán, *J. C. Hronský: Svet na Trasovisku*, in *Most*, VII-1960, n.3-4, s. 161-163.

5 J. R. Nižnanský, *Jedno a sedem sŕdc*, in *J. C. Hronský: Sedem sŕdc*, Bratislava, 1969, s. 217-233.

6 I. Kružliak, *Alexander Matuška: J. C. Hronský*, in *Most*, XVII-1970, s. 182.

7 A. Matuška, *J. C. Hronský*, Bratislava, 1970, strán 236.

Matuška píše vo svojej kritike: «... mu (Hronskému) nie je jasná tragika toho, v ktorej historickej chvíli sa slovenský národ dočkal vlastného štátu, *kedy* a *od koho* dostal jeho národ samostatnosť a *akú*» [8].

Všetky tri kritiky sú zaujímavé, pretože ukazujú román J. C. Hronského každá z iného zorného uhla, zhodou okolností vždy iba tupého. Navzájom, ak prižmúrime aspoň jedno oko, sa nevylučujú, ba možno povedať, že sa vzájomne doplňajú: krátky postreh J. R. Nižnanského je vhodným katalyzátorom medzi Michalom Gerdelánom a Alexandrom Matuškom.

Gerdelánovo pozorovanie je kritikou *sui generis:* «... tu ide o toho nášho starého Hronského», ktorého kritizovať znamená iba prilievať oleja na oheň starej slávy nestora slovenských spisovateľov» [9]. Kritika Alexandra Matušku je *sui juris:* «Treba vopred povedať, že je to obraz prinajmenej zvláštny» [10].

Stojí za pozornosť všimnúť si ako každý jeden z kritikov charakterizuje *Svet na Trasovisku.*

Michal Gerdelán hneď v úvode svojej recenzie napísal: «Najnovšie dielo spisovateľa Jozefa C. Hronského '*Svet na Trasovisku*' možno smelo nazvať ľudovými dejinami, z časového úseku Slovenského štátu, zaobalenými v rúcho románového podania» [11]. Jozef R. Nižnanský napísal: «Hronského posledný román *Život na Trasovisku* vyrastá na láske k rodnej zemi, ktorú ťažko, ba vari ani nemožno opustiť... ktorá si všetko zapamätá, ako, kedy a kto po nej šliapal» [12]. Alexander Matuška hovorí: «Svet na Trasovisku je román o druhej svetovej vojne a proti nej, je to aj román o vojne na Slovensku, o Povstaní a proti nemu... Treba vopred povedať, že je to obraz prinajmenej zvláštny» [13].

Uvedené kritické pozorovania dostatočne — aj keď iba hrubozrnne — poukazujú na hlavné motívy tohto románu a osvetľujú onú situáciu, *z akej* J. C. Hronský predovšetkým čerpal. Okrem toho odhaľujú hodnoty tých súradníc, ktoré sú základnou siet-

8 A. Matuška, *c.d.*, s. 222.
9 M. Gerdelán, *c.d.*, s. 163.
10 A. Matuška, *c.d.*, s. 221.
11 M. Gerdelán, *c.d.*, s. 161.
12 J. R. Nižnánsky, *c.d.*, s. 226-227.
13 A. Matuška, *c.d.*, s. 221.

nicou tohto diela. Tieto rozbory by však boli neúplné, ba celkom neplatné, ak by sa nedoplnili tým jemným zrnom, ktoré *tvorí* Hronského umenie a majstrovstvo: slovenský človek, slovenská duša a jeho svedomie, tiež slovenské. Tými drobnými zrnkami, z ktorých spisovateľ Hronský dá narásť svoju «nekonečnú» fabulu, sú ľudské, humánne vzťahy a postoje, raz jednoduchšie, raz zložitejšie.

Postava vo *Svete na Trasovisku* je typicky *hronskovsky* vymodelovaná, hoc aj nevybočuje z «noriem» určených v predchádzajúcich prozaických dielach. Postavou je Slovák, ale jeho národný aspekt (v tomto románe v mimoriadnych medziach) prichádza až po aspekte ľudskom; národné dopĺňa ľudské, otvára ho. J. C. Hronský v tomto svojom diele svoje postavy: slovenského sedliaka, sedliačku, obchodníka, jednoduchého robotného človeka, ktorý len tri-štyri zimy chodieval do školy, tuláka i starousadlíka... a tiež intelektuála, vzdelanca, kňaza i neverca, zarámovaných do tradičného dedinského prostredia, odhaľuje nielen vo vonkajších akciách a reakciách, ale predovšetkým vo vnútorných väzbách mnoho ráz ani nie dopovedaných, ale iba tušených. Autor pitvá ich základné existenciálne náhľady a stavy, ich «filozofovanie». Konfrontuje ich so všetkým: s vonkajšími i vnútornými expozíciami: vojna, robota, zem, rodina, kostol... radosť i smútok, láska i nenávisť; konfrontuje city s rozumom až sa niekedy zdá, že postava sa «rozplynula» a zostali len myšlienky — cogitationes incarnatae — ktoré sa transformuje do nových situácií a akcií v ktorých cítiť, niekedy až násilne, nastalú zmenu v rodine, na laze, v dedine, v medziľudských vzťahoch: matka-syn (Martin Hrančok-Hrančočka mať) sused-suseda (Ján Benko-Hrančočka mať), sused-sused (Martin Hrančok-Ján Benko), manželia (Zuza Rybárová-Ján Benko), otec-dcéra (Ján Benko-Eva Benková, Pavol Rybár-Zuza Rybárová) ap. Hronského «*Treba veriť!*» Je neustálou smerovou tabuľou, určujúcou silou až do posledného dychu, ba ešte aj v tom poslednom cítiť neustálu a všadeprítomnú očisťovaciu transformáciu.

J. C. Hronský však v tomto svojom románe tieto medziľudské vzťahy transponuje aj iným smerom: z lazu do dediny, na okres, z rodného kraja na národ a štát a odtiaľto je už iba skok k Európe, do sveta. A keď ľudská realita už nestačí, tak Hron-

ský prechádza do metafyziky, samozrejme svojskej a veľmi zvláštnej, ba mlčanlivej, viac individualistickej, a preto menej jasnej.

I môže sa odvíjať ďalší svetelný kotúč, ktorý svojimi lúčmi odhalí nový zorný uhol, nové vzťahy a súvislosti interpretácie Hronského: človek — zem; človek — človek; človek — rodný kraj; človek — národ; človek — štát. Vo *Svete na Trasovisku* na tomto mieste kontinuity narušuje vzťah človek — vojna, v ktorom svetová vojna prerastá na vojnu občiansku, prerastá v *metaforické povstanie* a predošlá väzba sa derivuje na *človek — povstanie a v nej človek proti človeku*. V tomto bode transformácia ľudského vzťahu dostáva krízovú maximálnu hodnotu a prerastá do Hronského metafyziky vyjadrenej v relácii: človek — Boh.

Dráma mikrokozmu na Trasovisku sa odohráva v časoch druhej svetovej vojny, presnejšie od žatvy roku 1943, Martin Hrančok sa vrátil z nemocnice práve toho leta, do konca vojny 1945, príchod ruských frontových jednotiek. Obraz vojny je však podaný veľmi zvláštne, akoby z diaľky, skoro by sa dalo povedať, nepriamo. Ale je to len povrchný pohľad. Vojna je všadeprítomná, napĺňa a determinuje všetky akcie a súvislosti hrdinov. Prítomnosť vojny v štruktúre románu a jej váha sa zväčšuje s odvíjajúcou sa fabulou. Krivka znázorňujúca tento prírastok stúpa lineárne až po desiatu kapitolu druhého dielu. Táto kapitola je zo všetkých stošiestich najmimoriadnejšia a najzvláštnejšia: nemá obdoby v románe a svojím spôsobom celkom nezapadá do kontextu *Sveta na Trasovisku.* Autor v nej podáva *svedectvo par excellence* o tragike historických momentov slovenského národa, ktoré negatívne ovplyvnili jeho budúce osudy. Touto kapitolou, ktorá hovorí o vzniku povstania, sa «vzdialená vojna» stane zrazu ohromne blízkou. Všetky doterajšie vzťahy človek-zem, človek-človek, človek-rodný kraj, človek-národ, človek-štát a aj doterajší vzťah človek-vojna ustupuje dočasne vzťahu *človek-povstanie.*

Človek sa stal vojnou.

J. C. Hronský sa nie po prvý raz stavia proti vojne. Diela *Chlieb, Jozef Mak* i *Pisár Gráč* sú toho spravodlivými svedkami. Ak v týchto prácach odsudzuje nezmyselnosť vojny ako takej, tak v tomto románe dopĺňuje svoj súd: nesúhlasí, odmieta a protiví sa — plnoprávne — ozbrojenému povstaleckému *trasovisku.*

«Toto nie je možné!» [14].

«Dejiny sa dajú prekrúcať, ale samé nesfalšujú sa nikdy. Národy povstávali, búrili sa proti režimom, vládam, cisárom, prezidentom, ideológom, zrážali sa presvedčenia, partaje, rody, spoločenské triedy, veky sa bili s vekami, nové prúdy so starými, boli veľké revolúcie s potokami krvi a s množstvom hrdinov, ale dejiny samé sa nikdy nesfalšovali: nikdy, nikde nepovstával národ, aby zboril svoj štát a hodil svoje národné telo, svoju zem, svoje imanie, svoje mozole, svoj život a svoju moc niekomu inému, cudziemu napospas.

To sa nestalo ani na Slovensku» [15].

«Zjavili sa ruské opakovačky. Česi začali chodiť v ruských uniformách, vrútocký železničný uzol obsadili francúzski partizáni, vystupovali z hôr oddiely zoskupené zo všetkých nácií a začínal sa teror ruský.

— Smrť slovenskému štátu!» [16].

«Smrť!

Smrť sa volala!

Strach sa volal, hrôza šírila» [17].

Nebolo to len národné cítenie autorovo, čo odsúdilo povstanie, čo nesúhlasilo s bratovražednou vojnou, čo vytklo väzbu človek proti človeku. Bola to predovšetkým spisovateľova filozofia, už známa existenciálna rovnica: človek s človekom, človek s ľuďmi, ktorá našla v sebe morálnu silu spravodlivo sprotiviť sa a odmietnuť metaforickú väzbu *trasovisko = povstanie.* Hľa zmysel románu *Svet na Trasovisku,* hľa cieľ, ktorý sa J. C. Hronskému aj podarilo dosiahnuť. Bol to purifikačný proces utrpenia v ktorom autorova metafyzika našla svoje vyvrcholenie a dialektické uzemnenie.

Kompozícia románu *Svet na Trasovisku* je v určitom slova zmysle návratom do minulosti, krokom späť. Ak aj nie priamym návratom, tak aspoň prešľapovaním na tej istej skladbovej rovine, akou bola rovina románu *Na Bukvovom dvore.* Autor asi nepovažoval za potrebné vyhľadávať niečo nové, niečo nová-

14 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 280.
15 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 281.
16 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 281.
17 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 282.

torské. A tak — aj keď na širokouhlom plátne, veď je to jeho najrozsiahlejší román — je výsledkom skladba diela síce kvantitatívne rozšírená, ale s podstatou tradičnou, neprekonávajúcou predchádzajúce práce. Počnúc románom *Na Bukvovom dvore* možno tvrdiť, že literárna tvorba J. C. Hronského stagnuje; jeho novátorské sily sú absorbované organizáciou slovenskej kultúry v rámci Matice slovenskej a neskôr ubíjajúcim exilom.

Medzi románom *Na Bukvovom dvore* a románom *Svet na Trasovisku* jestvujú viaceré analogické prvky: dvojica Bukva-Magdaléna korešponduje s manželským párom Benko-Zuza, gazda Benko sa dosť podobá gazdovi Bukvovi atď. Samozrejme tieto spoločné elementy sú analogizované len v určitých medziach, ale to neuberá na dôležitosti faktu. I keď pokušenie je rizikom, možno tvrdiť, že román *Svet na Trasovisku* je akýmsi «úplne novým a zrevidovaným» vydaním románu *Na Bukvovom dvore.* Keby nebolo vojny na Slovensku a najmä augusta 1944, pravdepodobne by sa bolo zrodilo pokračovanie spomínaného románu a nie 'povstalecký' román *Svet na Trasovisku.* J. C. Hronský ako partizánsky väzeň, odporca diktatúr a nepriateľ vojny nemohol mlčať a preto sa zrodilo dielo ideologicky odlišné, nové najmä obsahom i keď na vyskúšaných základoch. Len ďalší výskum bude môcť vyvrátiť toto tvrdenie.

Hronského románový dej má svoje tradičné umiestnenie: «*Trasovisko je... smutný laz, temer v strede Slovenska... tri dvory... tam, kde sa krížia cesty, temer pri potoku Sihelčici*» [18]. Vidieť, že autor si zvolil znova už vyskúšanú malú lokalitu za centrum svojho románového obrazu. Tento zdanlivo malý priezor však spisovateľovi postačuje na to, aby cezeň majstrovsky premietol film svojho románu, ba doslova bombardoval slovenský mikrokozmos — tentoraz aj skutočnými bombami v Dlhom a v Bebrave. Z lazu Trasovisko, ktorý je súčasťou Bebravy, sa dej nikdy celkom neprenáša na iné miesta: všetky príbehy, nech sa odohrávajú kdekoľvek, sú úzko späté s lazom a pochopiteľné len v jeho kľúči. Aj keď sa Martin Hrančok nachádza v Dlhom, Zuza Rybárovie v Bebrave alebo jej otec cestár v práci, tak laznícka fabula sa iba kyvadlovo vykmitne, aby sa neskôr vrátila do pôvodnej polohy na Trasovisko. Do počiatočnej polohy sa

18 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 7.

však už nikdy nevráti, iba ak vo forme tupej, objasňujúcej ozveny. Klapka nepretržitej transformácie Hronského idealizácie nepripúšťa spätné návraty. A z tejto pozície sa rodia aj pohľady vystreľujúce do sfér národných, európskych i svetových. Akákoľvek väzba vznikne, vždy sa jej príčina dá sprístupniť len v priemere života na Trasovisku.

Na Trasovisku žijú tri rodiny: *Hrančokovci*-gazda Martin, jeho matka Hrančočka a tetka Tereza; *Benkovci*-gazda Ján, jeho mladá žena Zuza Rybárovie, jeho mať Benkovka, dcéry Eva a Kata, syn Daňo a dvaja sluhovia Ondrej a Ďuro, neskôr sa prisťahuje i Ďurova rodina; *Gondovci*-gazda Jozef, jeho žena Anna Gondovka, synovia Peter, Tomáš a Vinco, dcéra Mila a starí rodičia Gondovci. Osamote žije gazda Sedmák, ktorý však nehospodári. Treba pripomenúť dnes už hádam prekonaný faktor, že Hrančokovci sú katolíci, kým rodina Jána Benku je evanjelická.

Dejová kompozícia sa odvíja v rovinách, ktoré sa dajú veľmi ľahko previdieť, ba predvídať. Zapletená situácia *sa musí* rozriešiť aj napriek vzdialenej, ale všadeprítomnej vojne. A rozvíja sa podľa pevného, predurčeného programu.

Pätnásť počiatočných kapitol prvého dielu ilustruje celkový obraz románu. V tomto 'exponujúcom úseku' je zakomponované i vlastné románové jadro. Z neho sa odvíjajú ďalšie elementy až po zavŕšenie diela v celej jeho rozsiahlosti. Hronského rozuzľovacie modelovanie sa deje šikovne. Tradične. Niekedy však autor zachádza do rozvláčnosti a unavujúcich podrobností.

Martin Hrančok sa predčasne vrátil z vojny, lebo ho dokaličil frontový granát. Vrátil sa na Trasovisko z nemocnice, kde nadviazal priateľstvo s doktorom Budišom. Počas Martinovej neprítomnosti sa však stala dôležitá vec. Sused Ján Benko, vdovec sa nanovo oženil. S Benkom Hrančok nežil v dobrom susedstve, pretože sa súdili pre zeme, a Benko prehral. Nebolo by na veci nič mimoriadneho, keby nová Benkova manželka Zuza Rybárovie nebola bývala Martinovou milou. Martina Zuzin sobáš prekvapil, pretože sa o ňom dozvedel akurát vo chvíli svojho návratu z frontu. Okrem toho v to isté ráno, keď sa Hrančok vracal z nemocnice, ktosi dokaličil Jána Benku... Až neskôr vyšlo najavo, že Zuzin nový milenec Lojza Pátek chcel zabiť jej bohatého manžela.

Z dvoch zarytých odporcov Jána Benku a Martina Hrančoka zámerná transformácia spisovateľa spraví priateľov, ba dokonca príbuzných. Na ich zblížení má síce aj vojna svoj podiel, ale hlavnou hnacou silou v prekonávaní seba samých je utrpenie Jána Benku. Jeho bolesť zapríčiňuje nešťastné manželstvo s mladou Zuzou Rybárovie, ktorá svojmu manželovi-vdovcovi je neverná. Ku Benkovej katarzii prispieva kladne aj Hrančokova korektnosť vo vzťahu Zuza-Martin. Pomer, ktorý znepokojuje aj Hrančočku-mať, aj samotného Martina. Gazda Benko je presvedčený, že príčina jeho nešťastia väzí v jeho druhej žene a v svokrovi. Iba na konci pochopí, že kováčom vlastného osudu si je on sám, i keď nie jediným.

Zuza Rybárovie je stvorenie veľmi nešťastné. Život jej strpčuje vzťah Martina voči nej. Citové vzplanutie, ktoré prechovával k Zuze-milej v tvrdých vojnových rokoch a ktoré sa nedalo ľahko vykoreniť ani trpkosťou návratu, sa podarí Martinovi Hrančokovi premôcť len zámernou nevšímavosťou. S nevšednou zaujímavosťou je stavaný pomer Hrančočka-mať — syn Martin ku dvom ženám Zuze a Eve. Nezvyklo expresívne, niekedy však akoby mlčky, vzrastá napätie aj intenzita v citovom svete všetkých štyroch. Ak sa Martinova matka so všetkou svojou vervou a silou stavala proti Zuze, tak v závere sa chová práve opačne: skoro hrdinsky bráni synovu a Evinu lásku. A to aj napriek tomu, že je Eva od Benkov a naviac evanjelička.

Záverečné rozuzlenie je však spomalené a rozšírené o vojnové udalosti, predovšetkým o obrazy povstania, ktoré medzičasom vypuklo. «Spomalenie» je badateľné, lebo autor mu venoval široký priestor. Nie je však základom románovej fabuly. Nemožno ho však podceňovať, a to zvlášť pre viaceré nepochybné odtiene udalostí, ktoré sa skutočne odohrali. Dejová štruktúra románu je priamo úmerná, ba podmienená ozvenou a prítomnosťou vojny na Slovensku. Je však nezávislá od niektorých vsadených epizód majúcich napriek všetkému mimoriadnu platnosť a dosah.

Záverečný obraz je dostatočne výrazný. Martin Hrančok sa pomerí so susedom Benkom. Gazda Ján na rozdiel od Hrančoka sa odovzdá osudu — zruinovaný najprv stratou koní a neskôr smrťou milovanej ženy Zuzy. Vrcholom Benkovho utrpenia je tragický skon jeho jediného syna Daňa. Situáciu na Trasovisku

vyvažuje láska Benkovej dcéry Evy a Martina Hrančoka, v ktorej možno predvídať aj ekumenické zmierenie oboch rodín. Konečná figúra Jána Benku však zostáva aj tak postavou dobitou životom. Presne opačný obraz a zafarbenie má Martin Hrančok, ktorý vychádza «*s pozdvihnutou hlavou a pokojný... pevnejší*» [19].

K tejto centrálnej osi spisovateľ organicky prikoval bez väčších výkyvov mnohé epizódy. Cez ne možno sledovať nielen mikrokozmos na laze, ale čiastočne aj Bebravu i okolitý svet. V každom priemete však vidieť uhol odrazu i dopadu na Trasovisku.

Pohľad vzdelancov na slovensku skutočnosť tohto obdobia je vymodelovaný cez lekára Budiša, Hrančokovho frontového priateľa. Cez neho sa čitateľ dostáva do styku s notárom a jeho rodinou (návšteva na laze), s jeho bratom advokátom-študentom, s rumunským dôstojníkom, so švajčiarskym novinárom. A pomocou týchto zas ďalej: od notára k učiteľovi a k dedinskej inteligencii zastúpenej miestnym lekárom. Notárove oči a príhody týchto postáv a katolíckeho farára vykresľujú situáciu počas partizánskeho «oslobodzovania» Bebravy a situáciu na Slovensku všeobecne. Ján Benko sprístupňuje čitateľovi evanjelickú časť konfesionálne rozdelenej Bebravy: evanjelického pastora, jeho manželku Elzu, kolára Sviatku. Pohľad na partizánsky tábor je tiež z rozhľadne Trasoviska: dobrodružstvo v Sedmákovom dome, Hrančok v tábore je svedkom partizánskeho tribunálu, Hrančočka-mať s ruským veliteľom Dimitrijom. A takto by sa mohlo pokračovať vo vyratúvaní až do posledných jednotlivostí zväzujúcich videnie vonkajšieho sveta cez okulár Trasoviska.

Osnova prvých pätnástich kapitol, hoc aj umocnená a rozšírená o vojnu a povstalecké udalosti, zostáva chrbtovou kosťou románu, a to aj napriek jeho rozsiahlosti. Samozrejme nemôže sa, ani sa nechce, popierať viacrovinový prístup spisovateľa k románovému jadru. Výstavba celkovej štruktúry románu však iba potvrdzuje — aj kompozične, aj ideologicky — obrovské majstrovstvo umelecky filtrovať *makro a mikro roviny* sveta na Trasovisku. Je to však iba nové potvrdenie Hronského umeleckých skúseností a výbojov.

19 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku*, s. 478.

Postavy románu *Svet na Trasovisku* sú vytvorené podľa jasnej myšlienkovej predlohy, niekedy až romantizujúco horkej a idealizujúcej. V tomto diele je Hronského figúra omnoho viac zaostrená a ideologicky zaangažovaná než v predchádzajúcich románoch a novelách. V žiadnom prípade sa však nedá hovoriť o propagandistických figúrach alebo o skarikovaných mikulkách vytypovaných *metodológiou* sovietskeho *sociálrealizmu*. Hronského postavy vo *Svete na Trasovisku* majú jedného spoločného menovateľa: nikdy sa nesmejú. Ich radosť vychádza najavo len cez vnútornú rovnováhu a pokoj duše. Smiech nie je skoro nikdy priamy a úprimný. Je neskutočný, ba zákerný a preto tlmený až do hluchonemosti. Nie vždy sa však Hronskému podarilo vytvoriť «objektívny obraz» hrdinu. Tak napríklad figúra Lojzu Pátka je preexponovaná, čo jej uberá na vierohodnosti.

Zo širokej a pestrej palety románu si treba všimnúť niektoré postavy tvoriace podstatný rámec celého diela: Martina Hrančoka, Jána Benku, Zuzu Rybárovie, Hrančočku-mať, cestára Rybára, Lojzu Pátka, «pani farárku» Elzu a jej «sekundanta» Sviatku, bebravského notára. Nemožno zabudnúť na partizánskeho veliteľa Rusa Dimitrija a na poľského učiteľa Zbygniewa, v ktorom sa skrývajú autobiografické prvky J. C. Hronského.

Martin Hrančok je hlavným hrdinom románu. Dalo by sa povedať, že je to román o Martinovi Hrančokovi. Touto postavou J. C. Hronský uzatvára galériu svojich románových figúr — Petrovič, Metodej Chlebko, Jozef Mak, Ján Hatara, Gráč, Andreas Búr... Martin Hrančok — v ktorých odkryl metamorfózy slovenského človeka svojho súčasníka. «*Od Jozefa Maka po Martina Hrančoka. To je vzdialenosť, ktorú prekonal slovenský národ za jednu generáciu*» [20].

V románe je vykreslený ako človek vyrovnaný, schopný aj v najťažších chvíľach života pomôcť nielen sám sebe, ale i druhým. Tvrdý, energický charakter, akoby predurčený viesť lazníkov z Trasoviska na veľkom pochode cez trasoviská. Martin Hrančok má *vždy* pravdu, ktorá stojí *vždy* na jeho strane. Autor nezastiera ani negatívne stránky hrdinu, ale vždy ich vie vytransformovať na znesiteľnú a ľudsky pravdepodobnú úroveň. Dojem, že Martin Hrančok je až príliš kladne vytesaný, zvádza

20 J. Okáľ, *Spomienka na Jozefa C. Hronského*, in *Most*, VII-1960, n. 3-4, s. 104.

k určitej neprijateľnej «ideologizácii». Martin Hrančok z každej situácie vychádza víťazne: vzťah k Benkovi, k Zuze, k Eve, k partizánskemu veliteľovi Dimitrijovi... Jeho protiváha by sa dala hľadať v Jánovi Benkovi, človekovi, ktorý všade a vo všetkom prehráva. Martin Hrančok vyznieva na ideál J. C. Hronského. Je jeho ideálom.

Spisovateľ črtá jeho profil týmito odtieňmi:

— «*podivný človek*» [21];

— «*trochu nemotorný, trochu suchý a trochu zamračený*»[22];

— «*aj z veľkých diaľav dobre videl lúku. Z Ukrajiny, z Poľska, z nemocnice*»[23];

— «*prijímal všetko ako prišlo*» [24];

— «*premohol protiviace sa nohy*»[25];

— hovorí farárovi «*niekto sa musí starať o strnisko na Trasovisku, a niekto o kostol. Každý o niečo*» [26];

— «*taký tvrdý človek v statočnosti*» [27];

— «*človek prostý, človek hory a zeme*» [28];

— «*Martin Hrančok poznal vojnu i v ňom samom bola zaznačená, ale pozabudol na to, lebo volala teraz iba zďaleka*» [29];

— «*Nám treba robiť, mamka. Robiť, pokým sa dá. Naša je robota. Čo príde?... My nič neodvrátime, čo musí prísť. Robota je naša. Iba ak by sme robotou niečo zvládali. Nuž treba nám robiť*» [30].

— «*Aj ťa ubijú, aj ti plakať nedajú, to ide byť... Pokým nám neodvlečú ruky a zem... Roľa nám vari zostane. ... Ak prežijeme...*» [31].

— «*Pán dekan, ja som to tak mával premyslené: cestár nech sa stará o cestu a kňaz o kostol. Ja som sa o roľu mal starať, aj*

21 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 8.
22 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 11.
23 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 53.
24 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 76.
25 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 90-91.
26 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 107.
27 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 108.
28 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 213.
29 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 222.
30 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 239.
31 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 347.

sa budem. Ale teraz prišli také časy, ak nebudem vládať, aj vy mi prídete pomôcť, v tom som si istý. A ja prídem pomáhať vám, kedy len budem stihnúť a tak si budeme pomáhať všetci sebe i druhým...» [32].

Ján Benko je najtypickejšou postavou celého románu. Je protiváhou Martina Hrančoka. Človekom, ktorý prehral svoj život. Ktorého životné osudy vyvrátili z koreňov. Dva roky vojny, tvrdohlavosť a ukrutná tvrdošijnosť ho zruinovali. Zničil sa sám. Ján Benko je človek zeme. Človek-zem. Benko-zem: *Zem, ktorej jedine a bezvýhradne veril a ktorej sa odovzdával celý* [33]. Pre gazdu Benka je zem všetko, zem je absolútna miera. Ňou súdi všetko: manželku Zuzu, susedov, mať Hrančočku. Najväčším previnením Zuzy bolo, že jej musel do manželstva *prepísať Sedmášku* [34], roľu, ktorú mal najradšej.

Tieto črty charakterizujú Jána Benku:

— *«prešedivelý človek, ctený človek, rozvažitý, triezvy a pracovitý»* [35];

— *«človek práce, groša a zeme»*[36];

— «priznáva sám sebe *peklo som si doniesol, v tom sa všetko prepadúvalo»* [37];

— *«človek-zem, lebo nebol iba z hliny, ako sa zdalo, iba trpezlivý bol ako zem...»*[38];

— *«človek ako hlina, i farbu mal skoro takú i myseľ i plecia také ťažké, pomaly hýbal zrakom, veď prišiel o kone...»*[39];

— *«ostal mu iba žiaľ za koňmi, ale žiaľ je iná vec ako hnev, ako jed, ako stratený groš, stratená brázda, žiaľ je iba žiaľ, žialiť sa gazdovi pri takej veci patrí, lebo ináč bolo by to tak, ako by zradil roľu po dedoch a lúku po predkoch, ako by zradil svoju krv a svoj vlastný život»* [40];

— *«bol človek-zem, nechápal vlasť, národ, ani... slobodu»* [41].

32 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 477.
33 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 34.
34 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 38.
35 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 38.
36 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 71.
37 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 261.
38 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 300.
39 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 347.
40 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 349-350.
41 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 370.

Zuza Rybárovie je možno najlepšie vymodelovaná postava ženy v diele J. C. Hronského vôbec. V tomto románe je to nielen najlepšie vykreslená ženská postava, ale figúra najlepšie zachytená a vymaľovaná. *Zuza:* Martinova *milá,* Benkova *manželka,* Pátková *frajerka,* Rybárova *dcéra.* Ak je Hrančok mužským protagonistom románu, tak Zuza Rybárovie je hlavnou ženskou predstaviteľkou. Zuzina tragédia spočíva v nej samej a v *jej* štyroch mužoch: Hrančokovi, Benkovi, Pátkovi a Rybárovi. Život ju mláti — *bola prihlučná, príliš nahlas a primnoho sa smiala a primnoho ohňa mala v zraku... ohňa v krvi* [42]. Zuza, *rana najboľavejšia a najnebezpečnejšia* [43], zničí nielen seba, umrie neprirodzenou smrťou, ale zničí aj svojho muža Benku. On iba nad jej hrobom sa zmieri so svetom a s osudom. Najväčšie boje prežíva Zuza sama so sebou, v sebe samej. Umrie však «očistená»: pred ruským veliteľom partizánom Dimitrijom sa verejne prizná ku všetkému zlu a sprotiví sa sama sebe. Postava Zuzy je dokladom toho, že transformácia k dobru, spisovateľova fundamentálna myšlienka, sa koná v každej chvíli každým okamihom.

Hrančočka-mať je postava veľmi rezolútna, jasná a smelá. Je to obraz tvrdej ženy, vdovy kresanej neslobodou, chudobou, pudom sebazáchovy. Ktorú držala a živila pokora a zbožnosť. Jej životnou 'filozofiou' sú tieto dve myšlienky — *Dobre, že je tak, ako je a ako bolo vždy* [44] a *...každý sa po svojom modlí* [45]. Aj na Vianoce roku 1943 sa Hrančočka-mať modlila, *prihovárala... sa Ježišovi, ktorý... bral do náručia veľké i malé utrpenia ľudské a mnohé aj zmenil...*[46].

Typ matky Martina Hrančoka je šťastnou a reálnou idealizáciou slovenskej matky. Je to postava nádherná, veľkolepá, až symbolická. Transformácia dobra k dobru. Jej vnútro prerastá na povrch. Čo má na mysli, to koná i v skutočnosti. Stačí poukázať na jej vzťah k Zuze, k Eve a pripomenúť istotu a odvahu v partizánskom tábore.

42 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 13.
43 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 43.
44 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 56.
45 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 24.
46 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 156.

Lojza Pátek je najčiernejšou z negatívnych postáv románu. Zlo, až romanticky stelesnené. Už jeho akcie autor umiestňuje do prostredia, ktoré čitateľa nenechá na pochybách — noc, neskorý večer, úsvit, súmrak. Tiež je vykreslený vo chvíľach zlovesti — obsadenie Bebravy, vražda pekára. Pochmúrna postava je vyfarbená zasmušilým prostredím; zavše iba netopier je jeho spoločníkom.

Najlepšie ho označil cestár Rybár: *Pes je zviera a ten je ani za psa nie!* [47]. Lojza Pátek je vagabund, profesionálny vrah, ktorý aj vlastného priateľa zabije pre peniaze. Druhému kazí dcéru a keď ho tento nachytá, tak ho jednoducho odpraví. Špicľuje. Prezrádza polícii partizánov. Udáva Židov. Vydiera a kradne. Nakoniec sa z neho vykľuje ešte aj *československý* «pán nadporučík Pátek», ktorý «dobýja» Bebravu.

Jeho pomer k Zuze je ťažko vysvetliteľný. Je divoký, ba zverský. Dosiahne vrcholu v nevydarenom pokuse Zuzy Rybárovie zavraždiť ho. On to bol, ktorý zničil Zuzu, čo dokaličil jej muža Benku. Bol to Lojza Pátek, ktorý mal strach z partizánov. Z Dimitrija, ktorého udal polícii. Aj Zuzina smrť v jej zvláštnosti a neprirodzenosti sa môže pripísať na jeho účet.

Charakter Lojza Pátka je ojedinelý vo svojej surovosti a zápornosti v celom diele J. C. Hronského. Na Pátka sa nevzťahuje transformácia? Alebo len jeho smrť je definitívnou katarziou? Figúra Lojza Pátka je iba karikujúcim paradoxom. Až nepravdepodobne mnohovravným. Na konci vojny v Bebrave o ňom rečnia: *náš český brat, ktorý Bebravu oslobodil...*[48].

Pavol Rybár, Zuzin otec, je najdivnejší charakter spomedzi všetkých románových postáv. *Podivný človek bol bebravský cestár Pavol Rybár. Rozprával rád, zavše až mnoho, ale nikdy nie o tom, čo ho mrzelo...* [49]. Hanbí sa pred Martinom Hrančokom za vlastnú dcéru. A Zuzu mláti aj vtedy, keď sa naň všetci dívajú. Nikto ho nechápe. Chápe len on sám seba. Je to poctivý robotný človek. Prísny a spravodlivý. Zlostný a zaťatý. Jeho najväčším trápením je jeho dcéra vydatá za muža, proti ktorému bol bezmocný. Aj cestára Rybára zmení iba Zuzin rov.

47 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 464.
48 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 476.
49 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 98.

Sviatko a pani farárka Elza sú «charaktery bez chrbtovej kosti, úplne materialisticky založené, ktoré slúžia a budú slúžiť aj diablovi, ak im z toho potečie zisk. Sviatko, ktorý nadšene víta príchod Slovenského štátu, stavia sa proti nemu hneď, len čo zistí, že už z neho nemôže bez statočnej práce koristiť... A pastorova žena, nenávidiac všetko katolícke, nedáva nič ani na radu jej vlastného muža, statočného človeka, z túžby pomstiť sa všetkému, čo nepatrí do «evanjelického ovčinca» [50].

Z dedinskej inteligencie vyniká charakteristická *postava bebravského notára. Ustatý, ale skúsený človek bol, pred penziou, naučený, že zavše dobre je vedieť čím menej a nadovšetko hovoriť čo najmenej* [51].

Rus Dimitrij je veliteľom partizánov. Človekom, ktorý nestratil ľudskú tvár. V podstate nie je zlý, len spravodlivosť vysluhuje svojským spôsobom. On veľmi skoro pochopil tragiku povstania. Otázka, ktorú položil Hrančokovi, má kardinálny význam — *Tak mi aspoň povedz, prečo sú statoční ľudia nie partizáni?* [52].

Zbygniew, «Hrančokov Rus» uzatvára galériu postáv z lazu na Trasovisku. Je to postava poľského utečenca-učiteľa. Autor do nej vkomponoval mnohé prvky autobiografického razenia vyryžované vlastným exilom. Najlepším dôkazom sú spisovateľove slová: *...nikto tak nevie milovať rodnú svoju zem, ako človek, čo sa od nej odtrhne a zastane si na cudzom Trasovisku...* pretože *ešte väčšmi bola pokorená zakrvavená zem poľská, ktorej synovia v mnohých státisícoch museli sa rozpŕchnuť a slúžiť zemiam a ľuďom iným neraz za menší dar, ako dostáva žobrák* [53].

Duševné rozpoloženie vyhnanca, intímne autobiografické, ale všeobecne platné, vyryl J. C. Hronský do tohto *srdcorezu: Pohol sa bežec, človek bez vlasti, ako jeden z miliónov, čo sa v tieto časy hýbali, pohol sa do noci v Hrančokových čižmách, s pokrútenou jednou dekou vo vreci, v nej krajec chleba a v duši s trochou rozpomienok na hviezdy, čo sa na severe zažínajú...* [54].

*

50 M. Gerdelán, *c.d.*, s. 162.
51 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 193.
52 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 407.
53 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 93.
54 J. C. Hronský, *Svet na Trasovisku,* s. 274.

«Povstalecký zástoj» J. C. Hronského, vyrieknutý vo *Svete na Trasovisku,* je zreteľný a číry — proti *povstaniu,* proti jeho násilníckemu režimu. Prirodzene toto Hronského svedectvo nemôže nebyť napádané monolitnou kritikou režimistických okiadzačov. Alexander Matuška v známej kritickej práci *J. C. Hronský* hovorí s charakteristickým politickým naladením: «Po heroizácii Povstania nevyhnutne prišla deheroizácia; počiatočný romantizujúci pohľad bol logicky vystriedaný oveľa reálnejším pohľadom z druhej strany. *Svet na Trasovisku* ponúka ďalší pohľad: z druhého brehu» [55]. Hronského myšlienková zásadovosť, premietnutá v panoráme tohto románu, je obdivuhodná. Ľudsky čiročírym zázemím. Idey a dôstojnosť v odmietaní *povstania* odzrkadľujú nezvyčajnú spisovateľovu silu a dôslednosť. Súvislosti ľahko pochopiteľné v retrospektívnom rámci kultúrno-politického vývoja Slovenska [56]. *J. C. Hronský* — posledný z klasikov, prvý z novátorov — *je proti povstaniu* [57]. Proti antihistorickému duchu, ktorý ho oživil. Slovenská *úradná* literatúra dnes nemôže mať ani len pripodobnú mienku. Musí mať mienenie opačné. Velebiť povstanie. Vychvaľovať bratovražednú vojnu. Oslavovať smrť.

Svet na Trasovisku je román, ktorý na vysokej úrovni, dôstoj-

55 A. Matuška, *c.d.,* s. 222-223.

56 Mnohí slovenskí národovci, básnici a spisovatelia, politici i cirkevní činitelia zostávajúc verní svojim ideálom sa rozhodli pre dočasnú, ale zväčša trvalú emigráciu. Ako *Pavol Jozef Šafárik* 1795-1861, ale s menším úspechom aj *Ľudovít Štúr* 1815-1856 žil začas v Čechách. *Dušan Makovický* 1866-1921, osobný lekár L. N. Tolstého, prišiel na Slovensko spáchať iba samovraždu. Podobne sa pre dobrovoľný exil rozhodol i *Martin Kukučin* 1860-1928. Spomedzi slovenských štátnikov stačí spomenúť generála *Milana R. Štefánika* 1880-1919, zakladateľa I. Č-SR, ktorý vyemigroval do Francúzska. Slovenský kňaz *Matúš Jankola* 1872-1916 je jednou z najsvetlejších a najznámejších postáv slovenskej emigrácie v USA. Aj komunistickí intelektuáli sa rozhodli pre «chlieb z cudzích rúk». *Vladimír Clementis* 1902-1952 odišiel do Anglicka, kým iní jeho priatelia poodchádzali do Moskvy. A po druhej svetovej vojne okúsili «jak sa ťažko stúpa po cudzích schodoch, kde si nevítaný» mnohé osobnosti slovenskej kultúry: *J. C. Hronský* 1896-1960, *Andrej Žarnov* 1903-, *Konštantín Čulen* 1904-1964, *Stanislav Mečiar* 1910-1971 a iní.

57 Básnik Gorazd Zvonický mi viac ráz spomínal, že J. C. Hronský nebol spokojný s termínom *povstanie* na označenie udalostí neskorého leta 1944. Hľadanie priliehavejšieho pojmu však zostalo bez výsledku.

ne, uzatvára celoživotné literárne dielo J. C. Hronského. Dôležitosť, význam tohto «povstaleckého románu» pre slovenské povojnové písomníctvo nemožno hľadať v tradičných vonkajších aspektoch. Životná sila umeleckého diela sa čerí v ideologickom priemete. Na kolbišti myšlienok. Neobchádzajúc popritom autorovo majstrovstvo písať umelecky. *Svet na Trasovisku* je živým, ba zažitým svedectvom spisovateľa. Výstražným hlasom. J. C. Hronský v tomto románe zvýraznil tragiku slovenského ducha na sklonku druhej svetovej vojny. Vzburu jeho duše. Rozpoltenosť jeho vnútra. Vieru. Je to jedna z mála kníh, ktoré načierajú do povstaleckej tématiky — nevychvaľujúc ju, ale odmietajúc.

O literárnom ohlase partizánskeho *povstania* v auguste 1944 František Vnuk povedal: «Je to zďaleka najrozšírenejšia téma slovenskej povojnovej literatúry» [58]. «SNP», *Slovenské národné povstanie* je najpálčivejším problémom súčasného Slovenska. Rýchle udomácnenie neblahého a historicky protirečivého námetu sa dá vysvetliť iba úplným zotročením kultúry diktátorskou stranou. Režimom, ktorý vztýčil pštrosiu fangľu neomylných dogiem novodobej inkvizície.

Rok 1968. V záblesku ľudskej tváre Dubčekovho socializmu jeden z otčimov *povstania* Gustáv Husák napísal: «Povstanie samo trvalo dva mesiace, s nadväzujúcimi partizánskymi bojmi osem mesiacov. Ale zápasy o *výklad SNP,* o jeho odkaz-pomaly dvadsaťpäť rokov... Povstanie bolo *slávne,* ale povstalci prinajmenšom podozriví» [59]. A augustové udalosti roku 1944 sú podľa neho «novodobou národnou tradíciou» [60]. Pre hlbší rozbor historicko-politických aspektov «SNP» niet nateraz ani opodstatnenia, ani miesta.

Neuvedomenú predtuchu osudov slovenskej povstaleckej literatúry mal Andrej Mráz. V roku 1948 napísal: «V literatúre tejto totiž vládne napodiv konfúzny a nevyjasnený ideový postoj k materiálu. Prednášajú sa citovo pôsobivé slová o odbojníctve, zhromažďuje sa mnoho udalostí, ktoré zažívali jednotlivci i ce-

58 F. Vnuk, *Sedemnásť neúrodných rokov. Náčrt dejín slovenskej literatúry v rokoch 1945-62.* Middletown, Pa., 1965, s. 14.
59 G. Husák, *Prechádzka dejinami,* in *Konfrontácia,* Bratislava, 1968, s. 109.
60 G. Husák, *c.d.,* s. 110.

lok, ale nevidí sa jasne zmysel tohto všetkého, jeho ideologická motivácia a zacielenie. Romantický individualistický proces, heslá liberalistickej nacionálnej ideológie, prevzaté postoje z nášho niekdajšieho záchranného boja proti maďarizácii, stavovské a regionalistické sebavedomie a podobný ideologický arzenál zrejme nekorešponduje s tým, z čoho vzrastalo a pre aké ciele sa viedlo slovenské odbojníctvo proti fašizmu. Z tejto stránky náš spisovateľ v mnohých vzťahoch bude musieť revidovať svoje stanovisko k povstaleckým látkam» [61]. Revízia, o ktorej hovoril Mráz pred dvadsiatimi piatimi rokmi je dodnes platná a ešte i dnes pokračuje. Písomníctvo, nádenča ideológie, je v povstalectve úzko späté s nestálou historicko-politickou interpretáciou «SNP» priam od jeho vzniku: Konsolidácia socialistického realizmu. Kolektivizmus a schématizmus. Stalinský dogmatizmus. Boj proti 'slovenskému buržoáznemu nacionalizmu'. Destalinizácia. Boj proti revizionizmu. Socializmus s ľudskou tvárou. Boj proti pravicovému oportunizmu. Každé jedno obdobie — epochou osve. Osobitné epochy vo vývoji slovenskej súčasnosti.

Tlačili sa a šrotovali knihy a publikácie. Povstalecké romány a básne. Odbojárske divadlá a filmy. Vojnová tématika pod politickým diktátom zaplnila knižnice. Duch však zostal ľahostajným. Nijakému spisovateľovi, žiadnemu dielu sa doteraz nepodarilo zaplniť tú ideovú medzeru, ktorú predpovedal Mráz: «... chýba motivácia skutkov-zmysel a cieľ všetkého tohto utrpenia a hrdinstva» [62]. Ideu, ktorú v rôznych odtieňoch potvrdili aj iní kritici, ako Ivan Kusý, Pavol Števček, František Vnuk, Stanislav Mečiar, Konštantín Čulen atď.[63]. Na Mrázov kritický otáznik prišla odpoveď až neskôr. Dokonca až dve. Najprv to bol *domáci* Alfonz Bednár. O pár rokov na to sa ozval *exulant* J. C. Hronský.

Alfonz Bednár roku 1956 v zbierke krátkych próz *Hodiny a mi-*

61 A. Mráz, *Dva romány z Povstania,* in *Medzi prúdmi II,* Bratislava, 1969, s. 55-62.

62 A. Mráz, *c.d.,* s. 55-62.

63 I. Kusý, *Nevyhnutnosť kontinuity. Výber článkov a kritík.,* Bratislava, 1971; s. 356; P. Števček, *Návrat k literatúre,* Bratislava, 1967, s. 393; *Genéza slovenskej socialistickej literatúry. Zborník štúdií a článkov.* Bratislava, 1972, s. 348; A. Matuška, *Pripomienky a podlžnosti,* Bratislava, 1971, s. 116.

núty neoslávil smrť a neovenčil schématický obraz partizánskej vojny. Zdôraznil tragédiu povstaleckých čias. Stratenosť, osamelosť človeka-partizána, ktorý šiel bojovať, nevediac poniekedy, za čo. Spočiatku rozpačité, no sľubne kladné echo kritiky umĺklo len po nátlaku vrchnosti. Úradnú obžalobu *Hodín a minút* Michala Chorváta uverejnili *Slovenské pohľady:* «Celé Bednárovo dielo... napísal humanistický moralista, a nie komunista, marx-leninista... Bednár usudzuje, že morálka je jedna, večná...» [64].

Svet na Trasovisku J. C. Hronského je dosiaľ najhodnovernejším obrazom slovenskej literatúry o odbojníctve. Z predošlých slov vidno, že ideologických báz v tomto diele je viacero. Hlbokých a podstatných. Doteraz najúplnejšia *netriedna* myšlienková základnica. Pri priemete ideí nemožno byť vo všeobecnosti skoro nikdy uspokojený. Ani uspokojivý. V slovenskej spisbe inšpirovanej augustovým povstaním chýba čo i len minimum myšlienkovej rovnováhy. Jasnosti ideálov. Najmarkantnejšie sa to javí v dielach rozkvitnutého schematizmu. Ideová rovina je nie vonkoncom vyvážená. Práce s partizánskou náplňou sú viacmenej romantizované rozprávania o povstalcoch a o vojne. Lenže akonáhle autor by mal rozriešiť ideologický problém — zastaví sa. Buď stroskotá, a román či poviedka zostanú nedopovedané a nevyčerpávajúce. Alebo pokračujú, zostanúc pri suchých opisovačkách, a vznikne plagiátorský nepodarok.

«Tu sme len chvíľku, ale v knihách žijú naše myšlienky dlhý čas» (Jan Neruda). A predsa: *Treba veriť'!,* že raz sa aj román *Svet na Trasovisku* dostane do tých rúk, ktorým ho J. C. Hronský adresoval. Prisúdiť tomuto dielu ono miesto, ktoré mu v slovenskej literatúre prináleží, budú môcť len ony. Ruky Slobodné.

64 P. Skalenický, *Dve pozoruhodné knihy na slovenskom knižnom trhu, in Most,* IV-1957, s. 185-188; M. Chorvát, *Novely Alfonza Bednára. Úvodný prejav na diskusii o Hodinách a minútach.* In *Slovenské pohlady,* LXXIII-1957, č. 5, s. 461-465.

ŠESŤ SONETOV

Francesco Petrarca

II

(Per far una leggiadra sua vendetta)

Pretože Láska pekne pomstiť chcela
stá urážok, kým slnko zapadne,
šíp nastavila na mňa úkladne,
ako kto zaskočiť chce nepriateľa.

Do srdca ušla vôľa moja smelá
brániť sa v bašte, z očnej rozhľadne,
lež ranilo jej na smrť, dôkladne
bod, na ktorom sa láme každá strela.

V tej prvej zrážke tak ju porantalo,
že ani sa viac z miesta nehla, ani
viac nevládala držať v ruke štít

alebo mňa vziať na vysoké bralo
a bôľhojom ma zbaviť ostrej rany,
čo rád by som, no neviem zastaviť.

1-14. Alegorická teória lásky. V petrarkizme Amor (Láska) predstavuje nepriateľskú moc, zaľúbenec je v obrane a vždy prehráva. — 8. «Bod, na ktorom sa láme každá strela»: srdce. Perifrázy sú u Petrarcu časté, ale tu sa chcel možno vyhnúť zbytočnej repetícii; srdce spomenul už v 5. verši.

XC

(Erano i capei d'oro a l'aura sparsi)

Zlatom sa vlásky vo vetríku vili
na tisíc drobných kučier stočené,
z jej čarokrásnych očú plamene
liali sa ešte plné vábnej sily.

A ak sa moje zmysly nemýlili,
súcit jej na tvár farbil rumene.
Nie div, že srdce láskou živené
na fakľu vzbĺklo mi v tej šťastnej chvíli. 8

Kráčala — bol to anjel stelesnený,
nie pozemšťan; jej slovo, pieseň svätá,
nie čisto ľudská, znelo ako z raja. 11

Nebeskú dušu, slnko tohto sveta,
videli oči — povieš, už sa mení.
No rana bolí, aj keď luk sa kaja. 14

4. «Ešte plných sily»: narážka nie na prípadné odkvitanie Laurinej krásy, ale na chorobu. — 14. «Aj keď luk sa kaja»: aj keď sa dochvel, ostáva rana, ktorú spôsobil.

CLXI

(O passi sparsi, o pensier vaghi e pronti)

Ó vábny sen, ó krok môj kolísavý,
ó tuhý žiar, ó sila pamäti,
ó slabá hruď, ó túžba v napätí,
ó moje oči, oči nie, už riavy, 4

ó lístie hodné ovenčiť dve slávy,
ó jediné, čo sluchy posvätí,
ó sladký klam, ó život premretý,
pre vás sa lesmi túlam bez úľavy; 8

ó pekná tvár — a Láska v nej, čo morí,
bodá ma, uzdí, zvŕta, súri denne,
ako len chce, a darmo kopem, jazdí, 11

ó zaľúbené duše, jemné tvory,
ak žijete — ak nie, vy holé tiene,
postojte, viďte, ako hyniem v strasti! 14

5-6. «Ovenčiť dve slávy»: práve tak básnika ako aj cisára. — 13. «Holé tiene», dantovský obraz: duše bez tela. — 14. Parafráza výkriku z Jeremiášových Lamentácií. Podobné zachádzanie s biblickými textami je u Danteho častejšie.

CCIX
(Il novo e 'l pianger degli augelli)

Úsvitom vtáčí spev a plač sa nesie,
šteboce, kvíli celá dolina
a v chladnom svetle zunieť začína
tekutý krištáľ bystrín dolu v lese. 4

Líca má snežné, vlasy zlato-svieže
a plesom lásky zo sna budí ma
tá neochvejne čnostná bohyňa,
čo sivúškovi svojmu runo češe. 8

Vstal som a s úctou vítam Úsvit biely
a dvojo jasných Slnok, z ktorých jedno
už roky bleskom do očú mi cieli. 11

Raz ráno spolu vstali lúčať svetlo:
zasvitlo prvé — hviezdy osiveli,
zasvitlo druhé — prvé pri ňom zbledlo. 14

4. «Tekutý krištáľ», jedna z najtypickejších petrarcovských metafór. — 5-8. Auróra, neochvejne verná svojmu manželovi Titónovi. Obaja sú nesmrteľní, ale Titón nedostal od bohov dar večnej mladosti a má sivé «runo», šediny. — 10. «Dvojo jasných Slnok»: slnko, ktoré je na nebi, a Laura.

CCCX

(Zefiro torna e 'l bel tempo rimena)

Zefír sa vracia — dni sa vyjasnili —
deti si nesie: pažite a kvety,
šteboce Prokne, Filoména kvíli,
pýri sa vesna beloskvúcej pleti. 4

Smejú sa polia, jasnie blankyt milý,
Jupiter, vidiac dcéru, šťastím svieti,
potoky, vzduch a zem sa zaľúbili,
tvor každý túži znova s láskou spätý. 8

Beda, čo vzdychov v srdci sa mi tají,
tie teraz ako povíchricu pustí
tá, čo má jeho kľúče v svätom Raji; 11

mne kvet i vtáča švitoriace v húšti
i krásne panie čnostných obyčají
sú dravou zverou na jalovej púšti. 14

3. Prokne, lastovička: Filoména (Filomela), slávik. — 4. Zdvorilá ozvena z Vergilia: «ver purpureum», nachová jar (Ecc., ix, 40). — 6. Jupiter a Venuša, planéty jari. — 7. Tri elementy, vodu, vzduch a zem, preberá štvrtý — oheň, oheň lásky. — 11. Sonet vznikol po Laurinej smrti.

CCCXII

(Nè per sereno ciel ir vaghe stelle)

Ani let hviezd, čo brázdia nebo plavé,
ani lesk vĺn a koráb maľovaný,
ani keď jazda galopuje v zbrani,
ani ten les, kde šantia zvery dravé, 4

ani čo útechy je v dobrej správe,
ani sloh krásny, Láskou diktovaný,
ani keď na nive kruh čnostných paní
zaspieva kontru krištáľovej riave, 8

nič, nič mi nevie k srdcu prilipnúť.
Zrkadlo mojich očú navždy si ho
so sebou vzalo do ľadovej krypty 11

a tak mi trpko žiť, že volám smrť
a znovu sa chcem zapozerať ticho
na tú, čo bodaj nevidel som nikdy. 14

10. «Zrkadlo mojich očú»: svetlom a zrkadlom básnikových očú bola, rozumie sa, Laura.

Preložil Karol Strmeň

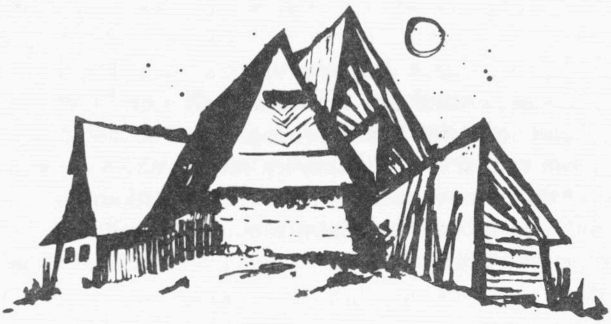

Prievalec

MIŠO

Ján Okáľ

O tom, že v Bad Halle dlho neostaneme, povrávalo sa už niekoľko dní, ale zdalo sa, že nikto nevie kedy a kde sa odtiaľ pohneme. Ani to sme nevedeli, či plány robí vláda v Kremsmuensteri, alebo je to samostatná akcia Matice slovenskej a Úradu propagandy s administratívne pridelenými zvyškami vojenského kultúrneho a propagačného oddelenia, Slovenskej tlačovej kancelárie a trosiek iných centrálnych úradov, kde už nikto ani nevedel, komu podlieha a kde patrí. Takéto reči sa živili nielen na skutočnosti, ale aj na vrúcnom želaní pohnúť sa trochu na západ, lebo front sa nepríjemne blížil a všetky sprievodné zjavy len podpaľovali netrpezlivosť a nervozitu. Sotva jeden letecký poplach sirény odhúkali, už zavíjali na nový, takže ak bolo pekné počasie, ani sme sa nevracali do mestečka z okolitých lúk, kde sme počúvali vzdialené dunenie kobercových náletov a hádali, či to bol Linz alebo niektoré vzdialenejšie mesto. Proti americkým bomberom, čo ako strieborné rybky plávali v belasých hlbinách nebies, nemecké stíhačky už ani nevyleteli. Ba ani americké stíhačky viac nespletali krížom-krážom ochrannú sieť svojím bomberom, lebo tej už nebolo treba. Namiesto toho rozleteli sa ako dravé krahulce okolo ciest a železničných koľají, kde v hĺbkových náletoch strieľali do všetkého, čo sa hýbalo. Ale najpresvedčivejším dôkazom, že front sa blíži, bola osamelá ruská stíhačka, čo letela nízko nad nákladnou stanicou mestečka. Tak nízko, že sme sa na ňu pozerali zhora a zreteľne videli červené hviezdy i červený nos, ktorý odrazu zakvitol plamienkami a skoro súčasne z nákladných súprav stojacich vlakov rozleteli sa triesky.

Na badhallských lúkach som sa prvý raz stretol s Dr. Petriasom. Bol to spišský Nemec, ordinovaný luteránsky minister, ktorý sa stal vedúcim nemeckého oddelenia Úradu propagandy. Počul som o ňom hodne a predstavoval som si ho všelijako, len nie tak ako vyzeral a aký bol. Namiesto až do rafinovanosti kultivovaného intrikanta stál tu s nami na lúke pod americkými lietadlami romanticky naivný vidiečan, ktorý sa na obrovskú drámu čo sa pred našimi očami odohrávala pozeral skôr ako divák, než niekto, čo aj sám hral v nej rolu, a preto nevyhnutne opona padne aj za ním, keď sa zavŕši posledné dejstvo. Dodnes som si túto hádanku nevedel vysvetliť a neviem, či to bol ozajstný Petrias, alebo iba mimikri, prebudené ako ochranný mechanizmus. Otázka, či bol Petrias tak hrozne naivný alebo tak rafinovaný, vedel by som zodpovedať iba vtedy, keby som vedel, či som vtedy stretol

skutočného Petriasa alebo herca. Ale nehľadiac na to, aký dojem na mňa robil alebo nerobil, musím priznať, že informovaný bol; hodne vecí vedel a čo vedel, to aj povedal. Vedel napríklad, že bývalý nemecký poradza Endres si pokladá za osobnú zodpovednosť postarať sa o bezpečnosť celej badhallskej skupiny a usiluje sa zohnať dokumenty, čo by všetkých oprávnili na prechod do Bavorska, kde už vraj aj miesto zaistil.

Netrvalo dlho a presvedčili sme sa, že Petriasove informácie boli správne, lebo o niekoľko dní Dr. Hrušovský a Dr. Polakovič nám rozdali nemeckým vyslancom podpísané dokumenty, ktoré nás oprávňovali na presun do mestečka Stein am Traun v okrese Traunstein.

Cestovný doklad teda každý z nás mal v ruke, ale vari v celej Nemeckej ríši nebolo už v tom čase človeka, čo by bol mal moc dať nám aj dopravné prostriedky. Železnice boli nehybné, koľaje zatarasené rozstrieľanými vlakmi, stanice zbúrané náletmi bomberov a koľajnice staníc, čudne poskrúcané pripomínali misu bláznivo zamiešaných makarónov. Vedľa ciest sa váľali ako zdochliny pozostatky nákladných i osobných automobilov a vojenské transporty používali stále viac a viac vlečných vozov, ktorými chceli znásobiť počet stále ubúdajúcich nákladných aut.

Celá slovenská kolónia v Badhalle mala niekoľko nákladných a niekoľko osobných aut, väčšinou zariadených tak, že ako palivo mohli používať buď drevené uhlie alebo bukové triesky, takže neboli odkázané na prídel benzínu, ktorý už nestačil ani pre vojenské vozidlá a pre civilnú potrebu ho celkom zastavili. Ale tieto vozidlá nestačili prepraviť ani ľudí s najnutnejšou zásobou potravín a osobnej batožiny, takže na prepravu objemných knižníc, ktoré si evakuovali niektorí matiční pracovníci, nedalo sa ani myslieť. A tým menej bola nádej na prepravu papieru a iného materiálu, ktorý si sem dopravila Matica v nádeji, že bude aj v zahraničí pokračovať vo vydavateľskej činnosti. Správca Matice Hronský a Dr. Hrušovský strávili dlhé dni, hľadajúc miesto, kde by uskladnili tieto veci tak, aby boli v bezpečí a nebolo pochyby o tom, že patria Matici Slovenskej ani po prechode frontu a nemohol si to nikto prisvojovať ako korisť, alebo jednoducho vyhlásiť za svoj majetok. Priateľský farár neďalekej farnosti dal hospodu veľkej a vzácnej knižnici matičného tajomníka Dr. Jozefa Cincíka.

Napriek takejto radikálnej redukcii batožiny naše vozidlá stále nemohli zaistiť dopravu celej badhallskej kolónie, a preto akoby bol z neba spadol poklad, privítali sme Miša so záprahom pekných koní v sedliackom doštenáku. Priviedol ho poručík Bros, lebo Mišo by sám od seba nikdy nebol našiel cestu do Badhallu. Ba nebol by ju nikdy ani

hľadal, keď sa len tak potĺkal kdesi po Záhorí, nástupom Rusov odrezaný od svojej jednotky, nevediac kde sa podieť. Poručík Bros, ktorý utekal medzi poslednými z Bratislavy, vedel kde sa podieť, ale nemal na čom. Preto po prvý raz od tých čias ako v dôstojníckej škole velil čate spolužiakov, Mišovi rozkázal, aby šibol a hnal kone v tú stranu, kde sa nestrieľa. A netreba ani zdôrazňovať, že Mišo nikdy v živote tak ochotne rozkaz neposlúchol. A teraz ako na zavolanie stáli s párom dobrých koní, pevným vozom a túžbou ďalej na západ utekať poručík Bros a vojak Mišo v Bad Halle uprostred príprav kolónie pohnúť sa na západ. Vidiac situáciu a ťažkosti, čo nás čakali, pridal som sa k Brosovi. Matičiari nám naložili na voz niekoľko vriec cukru a grísky, zopár debničiek bravčovej masti a iných potravín a potom sa ku nám ešte prihlásil desiatnik novinár Kalo Murgaš a boli sme vystrojení na cestu.

Bola zamračená noc koncom apríla, keď sme sa pohli. Nebolo síce zima, ale akosi vlhko a surovo, takže aj na voze sme sa túlili do kabátov, aby nás vietor od Álp neprefúkal. Polia vedľa vicinálnej cesty boli ešte pusté a niekedy celé kilometre nestretli sme vozidla, ba ani len chodca. Kremsmuenster ešte spal. Budova kláštora odrážala sa od sivého neba ako obrovské temné bralo, ktoré v prísnej nehybnosti udusilo agóniu ľudí, čo v jeho útrobách hľadali útočište. Zdalo sa, ako keby sme sa viezli zakliatou krajinou, kde sme jediné živé tvory. Vlastne prvý znak života bol znak spustošenia a smrti, keď sme sa dostali do Lambachu a bolo nám treba prejsť okolo niekdajšej stanice. Ako bola zbúraná, to sa nedá ani opísať. Všetko, čo som predtým z vojny videl, zdalo sa mi ako nepodarené pokusy o absolútnu anihiláciu. Tu v Lambachu si génius vojny postavil dokonalý pomník. Ako vzopätý kôň na zadných nohách stála na hore spustošenia lokomotíva s čumákom proti nebu a prednými kolesami akoby to bol žrebec, netrpezlivo hrebúci priestor pred sebou, kým mu nepovolia uzdu.

Kým sa dalo, usilovali sme sa držať na bočných cestách, ale čím viac sme sa blížili k Salzburgu, tým viac nás strhúval prúd vozidiel. Boli sme často ako buková klada v rizni a museli sme plynúť s prúdom. Podchvíľou sa zjavovali americké stíhačky, ktoré skoro bez výberu strieľali do všetkého. Zakaždým, keď sa nám zazdalo, že počujeme hukot motorov, poskákali sme do priekopy a s hlavou až pri zemi, usilovali sme sa sluchom zachytiť, či nebezpečenstvo pominulo. Vedľa cesty boli výstražné tabuľky, čo hlásna služba kedysi stavala počas náletov, ale tie v posledných dňoch už nikto ani neodkladal, lebo medzi náletmi nebolo prestávok, čo by boli umožnili vyhlásiť koniec nebezpečenstva.

Mišo bol skúsený pohonič. Bič síce držal v ruke, ale iba čo občas ním

zakrútil nad hlavou alebo švihol vedľa koní, ktorým sa neustále prihováral. Aby som pravdu povedal, viac sa zhováral s koňmi ako s nami, lebo my sme vraveli hodne o vojne, o politike, o tom ako sa asi zachovajú Amerikáni a čo budú robiť Rusi a Miša to nezaujímalo. Bol rád, že front ostáva za nami, ale súčasne začalo ho znepokojovať, že sme sa vari priďaleko zatúlali a možno mu aj to v hlave vrtalo, ako sa z tejto diaľavy dostane domov. Iste vedel, že to bude viac záležať od koní ako od nás, preto starostlivo kone napájal a kŕmil a veľmi mu na tom nezáležalo, kde ideme a kedy ta dôjdeme.

*

Keď sme prvý raz zazreli Salzburg, mesto bolo ďaleko pred nami v hlbokej kotline, ale prv, ako sme sa mali spúšťať úbočím do doliny, odrazu bola pred nami cez cestu rampa a vojenská stráž nás obklopila ako sme sa k závore blížili. Akosi sme si ani neuvedomili, že čím viac sme sa približovali k mestu, tým viac premávka redla a dobrých pár kilometrov pred závorami boli sme už na ceste skoro sami. Ani sme sa nepokúšali zamiešať sa do reči, keď sa Bros snažil stráži povedať jednoducho cieľ našej cesty. Museli sme vytiahnuť naše listiny a po dôkladnom preskúmaní podpisov a pečiatok veliteľ stráže šiel k poľnému telefónu a len po dlhšom rozhovore dal zdvihnúť závoru a cesta do Salzburgu nám bola voľná. Netušili sme, že sme vchádzali do oblasti, ktorá mala byť podľa rozkazov poslednou baštou nemeckého odporu.

Starému mestu s palácmi, katedrálou a hradom sme sa vyhli. Ostali sme na ľavom brehu Salzachu a vedľa elegantných hotelov, čo lemujú breh rieky, prešmykli sme sa k ceste, vedúcej do Traunsteinu. Keď sme šli okolo hotelu Oesterreichischer Hoff, prišlo mi na um to leto v roku 1942, keď ma kultúrne oddelenie Ministerstva národnej obrany vybralo do skupiny vojakov a dôstojníkov, čo sa mali zúčastniť na slávnych salzburgských hudobných slávnostiach. Starešinom našej skupiny bol síce generál Augustín Malár, v tom čase slovenský vojenský atašé v Berlíne, ale ten sa s nami počas slávností iba niekoľko ráz stretol pri reprezentačných príležitostiach. V skutočnosti našim veliteľm bol vtedajší prednosta oddelenia plukovník Ladislav Lavotha a z dôstojníkov mu bol pridelený nadaný hudobný skladateľ a dirigent por. Zdenko Mikula. Ja som nebol ani ryba ani rak, ani mužstvo, ani dôstojník, lebo som práve absolvoval dôstojnícku školu a tesne pred odchodom do Salzburgu som bol povýšený na dôstojníckeho zástupcu. Za mužstvo boli v našej skupine dvaja aspiranti.

Z hudobných slávností v Salzburgu som si odniesol najsilnejšie hudobné zážitky, ktoré doteraz nič neprevýšilo. Nielen preto, že to boli prvotriedne hudobné programy v podaní najlepších umelcov, ale aj

preto, že všetky druhy hudby boli predvedené v najpriliehavejšom prostredí. Okrem opery Arebella a symfonického koncertu, počas ktorého skladateľ Strauss dirigoval vlastnú symfóniu Hrdinský život (Helden Leben), všetky programy boli predvedené v prostredí, ktoré bolo najvhodnejšie. Tak napríklad koncert variácií na Bachove organové skladby bol v katedrále, koncert Mozartovej stolnej hudby (Tafel Musik) predvedený členmi viedenskej symfónie a viedenskej opery bol počas banketu v Residenz paláci, koncert komornej hudby v sieni zámku Leopold Krown a koncert marciálnej muziky na dvore kasární v Glassenbachu. Kto by sa bol vtedy nazdával, že o niekoľko rokov neskoršie tieto kasárne stanú sa jadrom koncentračného tábora, kde desiatky Slovákov budú mať za žalárnikov predstaviteľov americkej okupačnej armády. Tido Gašpar, Milo Urban, Konštantín Čulen, Ferdinand Mondok a desiatky spisovateľov, novinárov, politikov a vychovávateľov. Niektorých neskôr vydali Benešovej vláde, iných pustili, ale nikdy nikoho nesúdili. Bolo to sumárne pokračovanie, masové vysluhovanie «spravodlivosti», ktoré práve tak masove likvidovali, keď všetkých čo ušli Benešovej pomste, jednoducho prepustili na slobodu s kartičkou, že žiadnu vinu na nich nenašli.

Bolo neskoré odpoludnie, keď som sa ponad rieku díval na masívnu siluetu zámku na druhej strane rieky, na veže chrámov a na spomienky, ktoré tým viac boleli, že boli iba spomienkami. Pokúsil som sa spoločníkom vo voze povedať niečo o svojich zážitkoch v tomto krásnom meste, ale zbadal som, že ich už nič nezaujíma, iba otlčené zadky a zdrevenelé nohy. Okrem toho vlny Salzachu, ktoré sú v letných mesiacoch krásne zelené a kryštálovo čisté, boli mútne od jarného odmäku v horách a neskoré odpoludnie zimomravé, zamračené a nevľúdne.

Nikto ani nezbadal, že z ulíc mesta vtiahli sme sa do rovnej cesty, lemovanej starými stromami, ktorá sa mierne zvlneným krajom tiahla z Rakúska do Bavorského mestečka Traunstein.

Kone už ledva vliekli nohy a Mišo ich nenáhlil. Nechal ich pozvoľna otĺkať kopytami vozovku a my sme tiež v driemotách kľuckali. Vedľa nás prebiehali vojenské automobily a z času na čas ťažké nákladné autá s vlečnými vozmi, o ktorých bolo dosť ťažko povedať, či vezú ľudí alebo vojnový materiál. O tom, že v ich útrobách bolo hodne dynamitu, svedčili iba neuveriteľne rozmetané a poskrúcané kostry tých, ktoré zasiahli strely stíhačiek. Navonok sa však podobali preplneným električkám v hodinách najväčšieho ruchu, čo sú ovešané ako strapce hrozna.

«Drž sa pravej strany cesty, Mišo,» upozorňoval Bros pohoniča zakaždým, keď nás predbiehali vojenské -vozidlá. Ale Mišo nechal koňom na vôli, ako a kade kráčať. Beztak kone musia vedieť viac

o ceste, ako kadejakí poručíci. Dalo sa skoro cítiť, že Mišo sa cítil pánom situácie a naschvál, akoby na truc, šiel tak, ako by bol pánom celej cesty a každý sa mu musel vyhýbať. Čím viac sa chýlilo k večeru, tým menej vozidiel nás predbiehalo a cesta bola zasa skoro opustená. Občas sprchol drobný dážď, ale o chvíľu zasa prestalo pršať. Len vietor fúkal pichľavý a v zaparených kabátoch prenikala nám na kožu nepríjemná studená vlhkosť.

«Uhni, Mišo,» skríkol odrazu Kalo Murgaš, ktorý sedel chrbtom k nám a díval sa na cestu za nami. Bros skoro súčasne vydrapil liace a bič z Mišových rúk a prudko trhol pravou opratou: «Hijó!»

Voz poskočil a keď som sa obzrel, videl som ako sa pomaly začína zosúvať rozmoknutý okraj cesty pod kolesami obrovského nákladného auta s vlečníkom. Cez sklo som videl, ako šofér sa z celej sily usiluje skrútiť volant, aby dostal predné koleso zasa na pevnú cestu, ale ťažké vozidlo ho už neposlúchalo. Pomaly, pomaly ako v spomalenom filme sa zvážalo a čoraz viac nakláňalo, ale prv, ako sa malo prevrátiť, zotrvačnosťou narazilo predkom do obrovskej lipy, ktorá sa najprv až v korune zatriasla a potom tiež pomaly až z koreňov vyrazená, začala sa nahýňať. A medzitým, čo súdky benzínu a ľudské telá akoby vystrelené z katapultu leteli veľkým oblúkom do močiara vedľa cesty, pád lipy sa zrýchľoval, až nás ako obrovský vejár vetrom ofúkla a potom s praskotom konárov roztiahla sa na ceste. V diaľke sme už počuli ďalšie nákladné autá a spomedzi trosiek rozdrúzganého vozidla ozval sa nárek. Z rozpučeného motora valil sa kúdol, ktorý na chvíľku celkom zaclonil strašné divadlo.

«Nemali by ste zastať a pozrieť, či by sme dáku pomoc...» povedal som neschopný odrapiť oči.

«Šalieš?» povedá Bros. «Prv ako budeme za prvou zákrutou, budú už mať viac a lepšej pomoci ako by sme im my vedeli dať. Ale čo by sa stalo, keby nás a nie rozmoknutú cestu niekto začal viniť?»

Časy boli ozaj také, že každý sa len na seba mohol spoliehať a životy boli už veľmi lacné. Okrem toho priestranstvo okolo havarovaného vozidla sa už zapĺňalo ľuďmi z vozidiel, čo nasledovali a nás si nikto ani nevšimol, ako sa strácame za vlnkou terénu.

Na mrkaní sme prešli mestečkom Traunstein a podľa informácií cieľ našej cesty nemohol už byť ďaleko. Pár ráz sme videli pomalé pozorovacie lietadlo. Znaky sa už v rastúcom súmraku rozoznať nedali, ale muselo byť americké, lebo nemecký storch to nebol. Veľmi nás to ani neznepokojovalo, lebo vedeli sme, že stíhačky pre tmu už sotva prídu nad cestu a pozorovacie lietadlo veľmi zriedka strieľa. Dalo sa ešte rozoznať, že ideme raz širším, raz zasa užším údolím, ktoré pretína rieka, ale tma nám zastierala širší rozhľad. Boli sme utrmácaní,

ustatí, hladní a uzimení. Tma pred nami, tma za nami a tak sa nám zdalo, že sa už z miesta nehýbeme, lebo proti temnému nebu sa dalo už veľmi málo vecí rozoznať. Aj cesta skoro splývala s terénom a spoliehali sme sa iba na kone, ktoré už tiež museli byť celkom vysilené.

Bola hlboká noc, keď ako z temnej tlamy vykročil ku nám z veľkej brány ktosi na cestu:

«To ste vy?» rozoznali sme hlas jedného z našej skupiny. «Že ste sa konečne dovliekli. Už sme mysleli, že vás cez Salzburg nepustili.»

Chytil kone za uzdu a viedol ich popod bránu na široký dvor.

«Tu prenocujeme. Koňom dajte žrať len tak pri voze, ráno sa o všetko postaráme.»

Potom nás viedol strmými krútenými schodmi na akúsi povalu. «Toto je Sauboden,» povedal. «Tu budeme spať.»

Úryvok

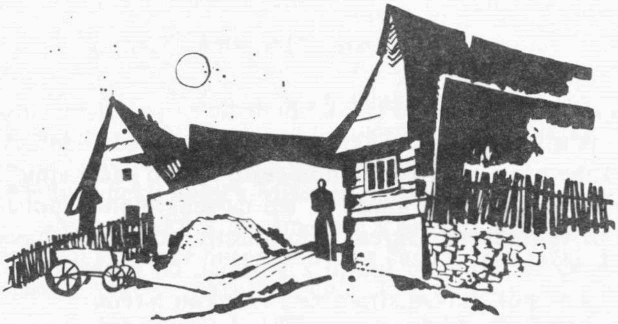

Kopanice

NAŠI PRISPIEVATELIA — ŠESŤDESIATNICI

Dr. Jozef M. Kirschbaum. Zasvätil svoj talent, svoju energiu a takmer každú hodinu svojho života službe národa. Nikto v slovenskom exile nepredstavil vo svetových rečiach slovenskú otázku základnejšie, dokumentárnejšie, obsiahlejšie a presvedčivejšie ako Dr. J. Kirschbaum. Jeho mnohotvárne a široko rozvetvené dielo v odbore politickej literatúry a slovakistiky je solídne a plánovite vybudovanou stavbou, stmelenou nie suchým cementom, ale hlbokou, živou a hrejivou slovenskou láskou.

A keby niekto aj nesúhlasil s tvorivou zauvzatosťou Dr. Kirschbauma, nemôže ju neobdivovať. V našej pocte nebudeme bibliograficky vyčíslovať jeho dielo. Spravili to už iní a na iných miestach a budúci historik alebo literárny historik to raz pre večnú pamäť národa zaznamená.

Pri jeho šesťdesiatke chceme len v úprimnej ale v obdivuplnej skratke povedať: Česť, komu česť! Národu sa neslúži kriklúnstvom, hľadaním chlpov na dlani, ale poctivou a tvrdou robotou, ktorá v písomnom alebo knižnom prejave pretrvá čas a ľudskú malosť. Kiežby slovenský národ mal na strmej stráni svojich dejín mnohé také zdravé, nesklátiteľné a íréčitou slovenskou miazgou košatiace sa duby ako Dr. J. Kirschbaum.

Redakcia MOSTU s obdivom pozdravuje politicko-literárne dielo Dr. J. Kirschbauma. Stál pri Moste od počiatku ako národne spoľahlivý, vedecky vždy pripravený a ochotný bojovník, ktorého dar nezviedol a hrozba nesklonila. Sláva jeho peru, ktoré máčal a máča nie do atramentu, ale do krvi slovenského srdca. Mnogaja ljeta!

Gorazd Zvonický. Oslávme básnika! Keby sme to nespravili, sochy nad Berniniho kolonádou budú mu tlieskať. Politici, štátnici prichádzajú a odchádzajú; rečníci sa vybudúvajú dlhou prácou. No básnik sa narodí, alebo ho jednoducho niet.

Blažený národ, ktorý má dobrých básnikov. Zvýrazňujú jeho najhlbšie dýchanie; v ich pulzujúcom slove spoznáva sa národ ako v zrkadle. V jeho slabikujúcich perách cíti slabiky svojej najhlbšej podstaty; v hudbe jeho verša hudbu svojej bytosti; v kráse jeho reči krásu svojej duše; v jeho predtuchách svoje nádeje. Nikto sa nestotožnil hlbšie so svojím národom ako jeho básnik. A keby hovoril iba rečou všeľudskou o všeľudských problémoch, národ vždy bude vedieť, že vo svojom básnikovi hovorí aj sám všeľudsky.

Básnické dielo Gorazda Zvonického je tak úzko späté s osudom jeho národa, že každé jeho básnické slovo je presiaknuté horúcou krvou čistej slovenskosti. Je to slovenský východ, peknoduchosť slovenských predkov, ktorí sa prví dotkli hôr a rovín Zemplína, Šariša a Spiša.

Gorazd Zvonický je kňaz a básnik. Dobrý kňaz a dobrý básnik a my hriešnici obdivujeme túto zázračnú symbiózu. Meno sv. Gorazda žije v slovenských pokoleniach ako symbol starobylej slovenskej kresťanskosti. V každom riadku Gorazda Zvonického môžete priam cítiť kryštálovo čistý prúd kresťanskej duchovnosti, ktorá v nádhernej jednote s írečitou slovenskosťou vyzváňa v poézii Zvonického. Toto je základná črta básnického diela Gorazda Zvonického, jemného a dobrého človeka ako kus vozdajšieho chleba a básnika vycibreného poetického umenia.

Túto jeho teplú ľudskosť, básnickú tvorivosť srdečne pozdravujeme pri jeho šesťdesiatke. Ad multos annos!

NIČ HO NEZOHLO, KÝM NEPADOL ZLOMENÝ

Rozlúčka s Jánom Doránskym (1911-1973)

Nevidel som ho v zatvorenej rakvi, preto mi večne ostane tak, ako som ho naposledy videl v neapolskom predmestí Bagnoli, kde sa prv či neskôr postretali všetci utečenci, ktorí si vybavovali potrebné dokumenty na cestu do zámoria. Bývalú bagnolskú akadémiu talianskeho vojnového námorníctva premenili víťazní spojenci na tábor pre utečencov pod správou IRO (International Refugee Organization) a niektoré neapolské konzuláty mali tu svoje odbočky. Najmä tí, čo sa chystali odísť do Austrálie, Spojených štátov a Kanady, nemuseli sa z tábora ani pohnúť, kým nebolo treba odísť do prístavu, kde na nich čakal zaoceánsky parník.

Doránsky so ženou, dcérou a synom si vybavoval svoje veci na kanadskom konzuláte v tábore, keď som ja prišiel a začal vybavovať svoje veci na cestu do Spojených štátov. V tom čase nám skoro ani nezáležalo na tom, kde ideme, len aby sme sa čím skôr dostali z Európy a začali žiť ako normálni ľudia, lebo ponižujúci spôsob života utečencov všetkých nás demoralizoval. Udržať si aj v takom prostredí ako je utečenský tábor iskierku sebaúcty a ľudskej dôstojnosti bolo hrdinstvo. Bezpodmienečne to vyžadovalo, aby sa človek celkom viditeľne a ostentatívne oddelil od kŕdľa, kde sa individualita celkom utopila a ostal sám. A tak beznádejne sám ako ostrov v mori davu stál Doránsky so svojou rodinou. Keď pršalo, voľakde v kúte veľkej centrálnej haly, kde bolo akési spoločenské stredisko utečencov s večne mordovaným klavírom, kakafóniou hlasov vo všetkých jazykoch sveta a mračnom dymu, premiešaného štipľavým zápachom potu ľudských tiel. Keď bolo pekné počasie, vyhľadali si kus slncom spálenej pažite, ktorú ešte nezakryla vrstva smetí, čo vietor od mora každý deň roznášal a prekladal z miesta na miesto. Takto akoby z perspektívy všetkých udalostí pozeral sa to na spletené klbko ľudskosti a hľadel v ňom nájsť svoju zatrhnutú niť, aby ju konečne mohol chytiť a snovať vlastnými rukami podľa želania svojho srdca. Ale najčastejšie som ho vídal na nábreží Santa Lucia, zahľadeného ponad Neapolskú zátoku kdesi do diaľky, ktorá nebola nikdy na zemeguli, ale v samotnom srdci osudov, čo hýbu svetom a pohadzujú osudy človeka ako zdutý príliv smetí nazbieraných po všetkých brehoch oceánov.

Vedel, že musí odísť z Európy, ak chcel, aby seba, ale najmä svoje deti vytrhol zo zamorenej atmosféry utečeneckých lágrov, a jednako nestretol som nikoho, komu z nás by bolo bývalo tak ťažko opúšťať rodný kontinent. Len o roky neskoršie sme pochopili to, čo on už vtedy tak živelne cítil a čím trpel práve tak, ako keď opúšťal Slovensko. Ba vari viac. Veď vtedy, keď v apríli r. 1945 prechádzal z Holiča cez most ponad Moravu do vyhnanstva, bol presvedčený, že je to iba dočasná rozlúčka s domovom. A Bavorsko i Taliansko, kde prežil ďalších päť rokov, boli iba variáciou toho, v čom dorástol do svojej slovenskosti. Boli to roky, keď sa v ňom narodilo silné vedomie európskosti, ktoré sa v iných pretislo do vedomia až po rokoch, strávených v novom svete, kde celé oblasti nášho duchovného uspôsobenia ostali bez živnej pôdy, odsúdené buď hynúť hladom, alebo živoriť na náhražkách. Tí šťastnejší mali aspoň malý okruh priateľov, s ktorými si utvorili akési miniprostredie a pestovali v ňom duchovné plody ako Japonci svoje bonzai stromy, ale tí, čo sa v neznámych mestách ocitli takrečeno sami, len z vlastnej duše museli si destilovať esenciu toho, čím žili. A v takomto sebaužieraní míňal sa im život bez nádeje, že by raz konečne mohli znova obrátiť svoje oči tak, aby hľadeli nie viac do seba, ale okolo seba a otvorili sa životu ako sa slnečnica v plnom kvete obracia

tvárou k slncu.

Nie, Kanada sa nestala jeho zasľúbenou zemou. Prijal ju ako nutnosť, lebo bol rád, že našiel prístav, kde sa mohol uchýliť pred dravosťou rozbúreného ruvaliska povojnovej Európy, ale bol to prístav, ktorý nikdy jeho cieľom nebol. Preto sa ani nevedel odovzdať Kanade tak bezvýhradne, ako je to nutné, aby si človek, presadený v dospelom veku do nového prostredia, získal aspoň to, čo je nevyhnutné. On to pokladal za osobný neúspech a trpel tým viac, že videl jasne, kde väzí príčina. Bol však presvedčený, že cena, ktorou by musel úspechy vykupovať je väčšia ako to, čo by za ňu dostal. Preto vedel síce proti sebe samému namieriť ostrie vlastných epigramov ako človek čo vidí jasne do podstaty vecí, ale neodvážil sa podstatu meniť, lebo bol do nej zahryznutý koreňmi vlastného bytia: «...do seba hryzúc hladošsky / na seba vrčiac...»

Bol taký hrdý, že aj k tým čo ho milovali, sa obrátil ako jež pichliačmi, ak sa domnieval, že ich dobré slovo alebo čin sú viac prejavom precitlivelosti ako tvrdého chlapského priateľstva, o aké jedine dbal a vysoko si vážil. Šiel vždy svetom s hlavou vysoko vztýčenou a kým ho nemoc nezlomila, ohnúť ho nevládala. Koncom lanského roku, keď sme už vedeli o tom, že sa neodvratne blíži jeho koniec, spoločný priateľ Dr. Cincík mi v liste s informáciami o jeho stave napísal: «... lebo bol pre nás všetkých generačným vzorom úžasnej autodisciplíny, sebazapierania a chlapskosti až aristokratickej.» Nemyslím, že by som vedel ešte niečo dodať k tejto charakteristike, lebo vlastnosti, ktoré spomína Cincík, boli dominantné a prikrývali ako ulita citlivé jadro človeka, čo veľmi vedel milovať, ale nezmohol sa na to, aby vyspieval svoju lásku. Len poézii sa otvoril bez ohľadov a bez výhrad. Vari preto, že v našich okolnostiach nebolo ani nádeje, že vyjde tlačou všetko, čo napíše. Preto zošit bol pre neho ako spovedelnica, kde bez zábrany otváral srdce, myseľ a imagináciu. Tam hľadáme a nachodíme mnohé záhyby jeho duše aj my, čo sme ho na dlhom kuse sprevádzali cestou života a usilovali sa naladiť svoju vnímavosť na jeho dĺžku vlny, aby sme v rezonancii spoločne s ním vyznievali. Až keď sa pominul, zbadali sme odrazu, aká veľká časť našej vlastnej duše bola s ním uložená do hrobu.

A keď sme stáli nad otvoreným hrobom na montreálskom cintoríne a prežívali drámu jeho odchodu, odrazu sme si uvedomili, že stojíme pri ľuďoch, ktorí s ním ukladajú do hrobu oveľa viac, lebo nielen duchovne, ale aj životom samým boli jeden z druhého a jeden druhým. Stáli tam jeho žena, jeho syn s nevestou a cez smútok sa predieral lúč svetla, že nám toľko z neho ostalo. Lebo tak ako v tvorbe, ktorá ešte len začala žiť vlastným, dnes už aj od neho nezávislým životom, aj v potomstve sa prejavuje mnohorakosťou, akú len život stvoriť vládze.

Ján Okáľ

MATIČNÉ LETO PRED PIATIMI ROKMI

Dr. Imrich Kružliak

Nádejný rok 1968 sa pozoruhodne odrazil aj na Matici slovenskej. Jeden z jej funkcionárov vtedy napísal: «Dejiny tohto národa išli, idú a pôjdu cez myšlienku, slovo a činy Matice slovenskej». Je to pravdivé konštatovanie, nijako nie nové, ale rovnako platné dnes tak, ako za vlády Kolomana Tiszu a Viliama Širokého.

Básnik voľakedy o Matici slovenskej spieval takto:

si symbol života, si sen, si sloboda,
si legenda i skutok, nádej, stálica,
si stredom jednôt, nás, ducha i sily,
silou, čo žiadna moc nezakosíli ...

Naozaj, takou bola a takou zostala za celých tých 110 rokov od jej založenia. Najprv symbolom života a slobody, hneď v prvých rokoch po jej založení roku 1863 i po jej vzkriesení roku 1918. Potom nádejou, keď pod násilím pozhasínali svetlá národného života, po roku 1875 i pred 20. rokmi, a nakoniec v každej zlej situácii silou, ktorú nevládala zničiť žiadna politická moc. Maticu mohli zlikvidovať alebo zakázať jej verejnú činnosť, ale myšlienku Matice nevládali zabiť, lebo ak niečo sa v slovenskom živote zrodilo a udržuje z túžob tohto národa, z jeho ducha a tradície, tak je to predovšetkým Matica slovenská.

To nám dáva náležité vysvetlenie aj pre ten nevídaný ruch, aký sa v Matici a okolo Matice, jej odborov, klubov a celej jej myšlienky rozprúdil na Slovensku pred piatimi rokmi.

Dnes, keď je okolo Matice opäť ticho, ako by nemala funkciu vo verejnom slovenskom živote, lebo pookupačný režim tiež nedovoľuje oživovať tradície takých národných symbolov ako je Matica, dobre si je pripomenúť aspoň niekoľko príkladov z nadšenia, lásky a oddanosti, aké náš ľud pred piatimi rokmi vyslovoval na adresu Matice. Na plagáte, ktorý zhotovil miestny odbor Matice slovenskej v Kubre a ktorým pozývali miestnych občanov na oživotvorenie Matice, sme mohli čítať takéto slová: «Kto si rodom Slovák a cítiš, že len Matica slovenská môže byť Tvojou matkou, príď a priznaj sa k nej na slávnosti, ktorá sa koná dňa 4. mája 1968.» A Kubrania išli, obnovili svoj matičný odbor. A tak šli aj iné obce a mestá. Hlásili sa dokonca i Slováci z Čiech. Horlivci za Maticu slovenskú z obce Jiřice, v okrese Nymburk písali: «Je nás tu asi cez 150 až 200 Slovákov, preto máme o to veľký záujem. Pošlite nám prihlášky ... Bude to krásna organizácia...»

Ale padali aj sťažnosti na režim, na to, čo robili s občanmi i na to, ako sa zachovali voči Matici slovenskej. Matičný pracovník z obce Želie-

zovce vyjadroval svoju bolesť slovami: «Po presídlení Slovákov z Maďarska starostlivosť o zveľadenie ich národnostného cítenia bola dobrá. Po roku 1948 sa však postupne na nich zabúdalo, boli ponechaní živelnému vývoju a tým vystavení rôznym iným nenárodným deformujúcim tlakom.»

Menovite na Južnom Slovensku, kde pre mnohých Slovákov boli za Širokého vlády často priam neznesiteľné pomery, ozývali sa prísne kritiky a požiadavky. Na porade, ktorú na podnet týchto Slovákov zvolalo Povereníctvo kultúry a informácií na deň 30. marca do Pezinku, zástupci Slovákov z Južného Slovenska v prijatej rezolúcii medzi iným žiadali: «Podrobne preskúmať celkovú situáciu na Južnom Slovensku v oblasti národnej, kultúrnej a školskej politiky ... V súvislosti s pripravovaným zákonom o Matici slovenskej žiadame vrátiť jejto inštitúcii, ktorá má našu plnú dôveru, jej pôvodné poslanie na poli šírenia národného povedomia, kultúry a osvety — osobitne medzi Slovákmi v národnostne zmiešaných oblastiach ... Súčasne žiadame postaviť do čela Matice slovenskej skutočných predstaviteľov záujmov Slovákov a vrátiť jej v plnom rozsahu starostlivosť o zahraničných krajanov...»

Bolo viac ako paradoxné, že po roku 1948 komunistický režim siahol práve na Maticu slovenskú a jej zamestnancov. Chcel ju morálne zdiskreditovať v očiach verejnosti. Ale miesto Matice zdiskreditoval sám seba. V prípade Matice nebolo roku 1968 treba čakať na rehabilitačný zákon, Maticu si rehabilitoval sám ľud, keď jej na každom kroku prejavoval dôveru a keď práve do nej, ako do prirodzenej sily národnej kultúry vkladal svoje nádeje. Ivan Greguš na okraj toho neskoršie napísal: «Reč činov, ktorá je vlastná slovenskému ľudu, bola rehabilitáciou Matice de facto. Rehabilitáciou de iure bolo zrušenie zákona o Matici slovenskej z roku 1954 a prijatie nového zákona Slovenskou národnou radou.

Ruch, ktorý sa rozvíril okolo Matice slovenskej vynútil si aj vydávanie matičných časopisov. Začali vychádzať rôzne Správy a Spravodaje miestnych klubov Matice. Hlas Matice slovenskej začal prinášať informácie pre kluby priateľov Matice, Matičné čítanie, ktoré vychádza dodnes, malo šíriť myšlienku Matice v národnom živote. Keď bola snaha v slovenskom národnom znaku nahradiť tradičný dvojkríž slovenskou lipou, ozvalo sa 370 členov Klubu Matice slovenskej v Tlmačoch a v rezolúcii žiadali, «aby pôvodný historický dvojkríž s trojvrším bol uzákonený za slovenský národný znak...»

Po celom Slovensku boli radostné matičné zhromaždenia. Boli to slávnosti plné nadšenia, boli to vskutku pamätné nedele. Na plagátoch, ktoré oznamovali oživenie činnosti niekde klubov, inde odborov Matice sloven-

skej, mohli sme čítať heslá ako: «obrodený národ víta obrodenú Maticu slovenskú», «sme presvedčení, že prídete svojou účasťou podporiť jednotu milovníkov národa slovenského», alebo si pomáhali veršami básnikov, ako v Lučenci, kde na plagáte žiarili verše Janka Kráľa:

Kto si Slovák z duše, z rodu,
teraz sa hlás ku národu;
pevnosť práva, život nový,
odmyká ústa, okovy.

Zo všetkých týchto manifestačných oživovaní činnosti Matice v premnohých obciach a mestách posielali do ústredia Matice v Martine radostné pozdravy a uistenia, že ľud stojí za Maticou a chce odhodlane pokračovať v jej činnosti. Účastníci takejto manifestácie vo Vysokých Tatrách 17. júla 1968 vo svojom liste Matici sa osvedčovali takto: «Dnes, na verejnej manifestácii zídení občania Vysokých Tatier, ako i návštevníci domáci i zahraniční, slávnostne oživotvorili činnosť Matice slovenskej a tak sa hrdo hlásia k jej tradíciám a poslaniu. Chceme ušľachtilé ciele tejto našej ochránkyne duchovných hodnôt podporovať a nám prislúchajúce úlohy plniť, ich zveľaďovať a prenášať na ďalšie generácie nášho národa... sme pevne odhodlaní stáť v radoch členstva Matice slovenskej...»

Bolo pochopiteľné, že v takejto situácii, nemohol stranou zostať ani básnik. Keď v júni 1968 Slovenská národná rada prejednávala nový zákon o Matici slovenskej, básnik Vojtech Mihálik, ktorý bol spravodajcom osnovy zákona, citujúc slová Štefana Moyzesa, prvého predsedu Matice, hovoril: «touto hodnotou sa Matica zapísala do srdca slovenského ľudu a ozvala sa v ňom, len čo sa zrútila bariéra systému osobnej moci a národ si uvedomil svoje prirodzené práva». A na záver Mihálik ešte zdôraznil: «Vzkriesenie Matice symbolizuje starú hrdosť a nové nádeje. A rovnako symbolicky je aj dátum účinnosti zákona, 3. august 1968, deň 105. výročia založenia tejto ustanovizne, ktorá sa podstatnou mierou pričinila o to, že dnes existuje a vzmáha sa slovenský národ.»

Zákon o Matici slovenskej, ktorý Slovenská národná rada prijala 27. júna 1968, vyzerá naoko veľmi sľubne. Matica je, podľa tohto zákona, celonárodnou kultúrnou ustanovizňou, ktorá na základe dobrovoľného členstva zjednocuje tvorcov a priaznivcov národnej kultúry. Medzi jej hlavné úlohy, a zase podľa zákona, patrí aj výskum života a dejín Slovákov za hranicami a rozvíjanie ako i udržovanie kultúrnych stykov so Slovákmi mimo územia Slovenska. Bohužiaľ, práve na tomto poli je činnosť Matice dnes znova najviac obmedzovaná. A to nielen v starostlivosti o kultúrne potreby veľkých slovenských menšín v Spojených štátoch, Kanade, Argentíne, Austrálii, Francúzsku a Belgicku, teda v demokratických západných krajinách, ale aj v socialistických krajinách napríklad v Maďarsku a Poľsku

nevenuje Matica tamojšej slovenskej menšine takú pomoc, aká by sa žiadala.

Dnes sa táto starostlivosť o zahraničných krajanov viac menej obmedzuje na besedy s krajanmi, ktorí prídu navštíviť Slovensko. Dr. Andrej Siracký hovoril v bratislavskom rozhlase o týchto stretnutiach s krajanmi a medzi iným poznamenal, že «naši krajania nezabúdajú na svoju starú vlasť». To je pravda, ale režim zabúda na kultúrne potreby zahraničných Slovákov. Uspokojiť sa s tým, že príde pár krajanských súborov na Slovensko, aby tu vystúpili v programe «Pozdrav starej vlasti», je až nezodpovedne hriešne zanedbávanie tejto potreby. Je to aj v rozpore s tým ako sa o svojich zahraničných krajanov starajú napríklad Maďarsko a Poľsko. Keď niekto pozná len takzvaných pokrokových krajanov a vyhľadáva len kontakty s mizivou menšinou komunistov medzi státisícami Slovákov v zahraničí, potvrdzuje iba, ako zle a málo pozná situáciu zahraničných Slovákov.

Za pár rokov bude to už sto rokov, čo sa Slováci začali masove sťahovať do Ameriky. Toto storočné jubileum malo by byť dobrou príležitosťou, aby si aj Odbor pre zahraničných Slovákov pri Matici slovenskej uvedomil, že musí na tomto poli robiť viac ako iba folkloristické slávnosti, keď prídu na návštevu desiatky zahraničných krajanov a vybraní predstavitelia krajanských spolkov. Nič nie je horšie ako riešiť problémy sebaklamom. V roku 1968 sa aj v tejto veci ukazovali sľubné perspektívy. Posledný volený predseda Matice slovenskej, označil Maticu roku 1968 za vec národa. Novomeský prízvukoval vtedy, aby sa «Matica nezačala obnovovať len ako pietna ochrana niečoho, čo bolo, ale ako živý organizmus súčasných národných snáh so zreteľnou perspektívou do budúcnosti». A podobne pred piatimi rokmi na oslavách v Martine hovoril aj dlhoročný správca Matice, dr. Ján Marták. Zdôrazňoval doslova: «Máme svoju vlasť, svoju rodinu a svoj národ, len z nich a cez ne ako cez bytostné kategórie môžeme pevne stáť na svete, len cez ne je svet náš, len cez ne sme v ňom zakotvení, aby sme nelietali ako plachty vo vetre. Budovaním sveta pre seba doma, prispievame k budovaniu sveta vôbec. Ináč heslá o internacionalizme sú iba plané frázy».

Radostné matičné leto roku 1968 vyvrcholilo Ohlasom k slovenskému národu, ktorý prijalo obnovujúce valné zhromaždenie Matice slovenskej v Martine. Na záver ohlasu, v ktorom sa veľmi konkrétne a presne spomínajú aj rany, aké utrpela Matica a s ňou aj národ v 50. rokoch, sa medzi iným hovorí: «Sme jedným z národov Európy. Aj my spolu tvoríme obsah jej kultúry, z ktorej chceme naďalej čerpať... Iná cesta nezodpovedá odkazu našich mysliteľov a buditeľov... Tieto hodnoty, preverené v dejinných zápasoch, dávame si do štítu. V ich mene Matica slovenská vždy pracovala. Nemáme prečo meniť tieto zásady...»

Takou chcela Matica zostať. Ale okupácia jej opäť položila kameň do cesty. Národ sa však už naučil obchádzať kamene. Treba vedieť obísť aj tento. Aj to je príkaz Matice, ako ho vyjadruje jej heslo z roku 1968: «Nech bdie s nami, bdime s ňou!»

LAUDATIO NA BÁSNIKA VALENTÍNA BENIAKA

Pán predseda, Vaše Excelencie, panie a páni!

Ak zdôrazňujeme, že národ je jeden, musíme rovnako zdôrazniť, že jedna je i jeho kultúra. Je to spoločný majetok všetkých príslušníkov národa. Z tohto dôvodu hlásia sa aj Slováci v zahraničí ku kultúrnym hodnotám slovenským. Jedno, či ich už vytvorili generácie minulé, alebo či ich vytvárajú generácie súčasníkov.

Dovoľte mi, aby som vám dnes predstavil domáceho slovenského básnika, ktorého dielo prerastá našu dobu. Je to Valentín Beniak, autor 13. kníh vlastnej poézie a početných kníh básnických prekladov.

Valentín Beniak pochádza z Chynorian, kde sa narodil 19. februára 1894. Po skončení štúdií pracoval najprv ako notár a neskoršie ako úradník v štátnej administratíve. Po druhej svetovej vojne vylúčili ho zo Spolku slovenských spisovateľov, a až roku 1967, teda po vyše 20. rokoch prijali ho znovu za člena. Roku 1948 mu zakázali publikovať pod vlastným menom. Za vyše desať rokov venoval sa potom prekladateľskej činnosti. Mnohé jeho preklady zo svetových básnikov, najmä Shakespearových sonetov a hier, zostávajú dosiaľ v rukopisoch.

Beniakova poézia objíma svet od apokalypsy biblickej až po apokalypsu súčasnosti. Od kresťanskej symboliky až po najvlastnejšiu realitu domova. Jeden literárny kritik vidí v jeho poézii «ohnisko ducha epochy» (V. Šabík). Iný literárny kritik hovorí, že Beniak «prudkú kolíziu medzi domovom a svetom vybavuje si víťazstvom ducha domoviny» (Št. Krčméry). Domáci básnik o ňom povedal, že jeho slovenskosť «je najautentickejšou práve tam, kde je jeho najintímnejším dialógom s ľudským údelom» (M. Rúfus). Beniakova poézia je prejavom univerzálneho humanizmu. Vyrastá z koreňov lásky k domovu a svetu. Je to veľká báseň života, ktorá sa neľaká závratov doby, ani súbojov a ani smrti. Jeho verše sú ozvenou génia osobného i národného. Zvestuje v nich hodnoty, ktoré tejto zemi dávajú nádej života, ak svoje osudy oprie o múdrosť ľudských dejín a pravdu božích slov.

Keď mal Beniak 75 rokov prišla sa mu pokloniť oficiálna i neoficiálna elita národnej kultúry: Matuška i Gacek, Novomeský i Rapant, Mihálik i Silan, Válek i Kútnik-Šmálov, Rúfus i Hamada, Turčány i Felix a celý rad iných. A volali si už za svedkov nielen mŕtveho Krčméryho, ale i

exulanta Mečiara. Pristupovali k nemu s podobnou oddanosťou ako dávno pred sto rokmi štúrovci k Jánovi Hollému. Jeden z nich vyslovil, že «Valentín Beniak je po Hollom a Hviezdoslavovi najväčším syntetikom slovenskej poézie» (V. Mihálik).

Beniak už vo svojej elementárnosti demonštruje zákony rodnej zeme. Aj tí, ktorí sa s ním rozchádzajú v chápaní hodnôt, priznávajú jeho osobitnú zvláštnosť, ktorá ho vyniesla až k «údesným vidinám» (A. Matuška). Beniak svojou poéziou zaštepil pravdu a ľudskosť do krvi svojej domoviny. Preto nám prichodí povedať s domácim literárnym kritikom: «Nadišla chvíľa po mene volať tohto básnika» (M. Hamada). Robím tak s radosťou pri tejto slávnostnej príležitosti. A navrhujem Vám, pán predseda, aby Svetový kongres Slovákov udelil Valentínovi Beniakovi národnú cenu.

V Chicagu 30. júna 1973. *Dr. I. Kružliak*

MALIARKA MIRA BRTKOVÁ

Rozhovor o jej tvorbe. Zmienka o iných slovenských maliaroch v Juhoslávii.

Mira Brtková sa narodila v zachovalom slovenskom prostredí juhoslovanskej Vojvodiny, v Starej Pazovej, v podunajskej rovine.

Odborné štúdiá skončila na Akadémii filmového a divadelného umenia v Belehrade a na Akadémii výtvarných umení v Ríme.

Doteraz mala tieto výstavy:

1964 Galéria Scorpio, Rím. Výstava troch maliarov.
1965 Piata prehliadka výtvarného umenia Ríma a Lacia, Rím.
1965 Výstava skupiny «Súčasné formy», Galéria Scorpio, Rím.
1967 Tretie triennale juhoslovanského umenia, Belehrad.
1967 Výstava «Illumination», Galéria Argentario, Trident, Rím.
1967 1968 1969 1970 výstava Združenia výtvarných umelcov Srbska, Belehrad.
1967 1968 1969 1970 Októbrový salón, Belehrad.
1968 Všeobecné výtvarné umenie Vojvodiny, Nový Sad.
1970 Niektoré tendencie belehradského umenia, Kultúrne centrum, Belehrad.
1970 Výstavný pavilón Združenia výtvarných umelcov Bosny a Hercegoviny, Sarajevo.
1971 Slovenský národný dom, Stará Pazová.
1971 Galéria Srbskej matice, Nový Sad.
1972 Samostatná výstava, Múzeum súčasného umenia, Belehrad.
1972 Prehliadka umenia Vojvodiny Zágreb, Ľubľana.

Mira Brtková žije v Ríme a v Starej Pazovej.

Mira, pred niekoľkými rokmi ste upozornili rímske obecenstvo na svoju

umeleckú tvorbu. Vtedy som sa o Vašej práci dozvedel aj ja. O akú výstavu vtedy išlo?

Bola to výstava, ktorá mala názov «Illumination». Niekoľkí maliari, ktorí majú spoločné náhľady na umenie, spoločné *záujmy* a spoločné problémy združili sa pod týmto menom. Skupinu zorganizoval japonský maliar Nobuya Abe a jej členmi sa stali maliari z viacerých národov. Prvú výstavu sme mali v Tridente a potom hneď v Ríme.

Bolo by zaujímavé, keby ste povedali, čo bolo snažením tejto skupiny, čo chcela svojou tvorbou povedať.

Čo nás viedlo, aby sme tieto výstavy usporiadali spoločne? Išlo nám o svetlostné vyriešenie priestoru.
Ide nám o abstraktné maliarstvo. Je to avantgardné maliarstvo. Pretože žijeme v terajšej dobe, v našej tvorbe cítiť aj pulz, odraz tejto doby. Podstatné však v našich obrazoch je konštruovanie formy v priestore. Je to teda konštruktivizmus. Tvar (Gestalt) a optický moment, vyjadrený farebnými prvkami, dojem svetlostnej vibrácie v obraze, to je to, o čo našej skupine ide. Samozrejme, každý z nás má pri tom svoju osobnú charakteristiku, povedala by som, svoje osobné zafarbenie. U mňa je azda charakteristický element symetrie. Cestou symetrie a krivou líniou snažím sa vyjadriť perspektívu.

Trvá táto skupina umelcov ešte aj teraz?

Áno. Práve v týchto dňoch sme sa znovu stretli a chceme urobiť novú výstavu, a to na pamiatku japonského umelca Nobuya Abe-ho, ktorý celú skupinu zorganizoval a ktorý v Ríme nedávno zomrel.
Je azda spomenutý konštruktivizmus, abstraktné maliarstvo, jediný smer, ktorým sa doteraz uberala Vaša tvorba?

No nie. Na začiatku, po skončení maliarskej akadémie v Ríme som za istý čas, ale pomerne krátko, maľovala figuratívne. Potom som začala maľovať informálne, abstraktne. Stvárňovala som matériu, farbu, formu mramorovým prachom. Urobila som vtedy niekoľko poloreliefov. Neskoršie sa moja metóda zjednodušovala a teraz by sa azda dala nazvať konštrukciou v priestore na vyvolanie pohyblivej perspektívy.

Kráčať s avantgardou dnešného maliarstva je pre umelca zaiste príťažlivé a dôležité. Ale bolo by zaujímavé vedieť aj to, v čom vidíte korene svojho maliarskeho umenia.

No korene sú niekde vo mne, v kraji, z ktorého pochádzam.

Čo to konkrétne znamená?

Pochádzam z Juhoslávie, z Vojvodiny, zo Starej Pazovej. Tam žije slovenská menšina, okolo 100.000 Slovákov. Myslím, že nielen Stará Pazová, ale celá Vojvodina má svoj zvláštny ráz. Bolo zaujímavé počuť, čo o Vojvodine hovorili umelci, ktorí prišli z cudziny, aký oni mali dojem z tejto krajiny. Jeden môj profesor, napríklad, keď prišiel do Starej Pazovej a videl tamojšie farebné domy, povedal: «Teraz mi je jasné, kde sú korene tvojho maliarstva.»

Potom druhý prvok, ktorý prichádza do úvahy, je živelnosť. U nás sa tomu hovorí bujnosť. Vojvodina je panónska Mýzia. Niekedy to bolo dno mora, teda piesočnatá pôda, na ktorej rastie špeciálny druh rastlín. Na jar, po daždi je všetko plné rastlín a takej živelnosti, že sa tam cítim celkom zvláštne. Hoci žijem v Ríme, v Taliansku a Taliansko má prekrásnu, bohatú prírodu, predsa to, čo má Vojvodina, je silné, jedinečné. Život sa cíti veľmi silne, možno povedať, v každom liste.

Ďalším charakteristickým zjavom sú u nás žaby. Pazová má kanály, v ktorých je zriedka voda. Ale v Pazovej je toľko žiab, že niekedy chodia až po strechách. Azda je to aj nepríjemné. Ale na druhej strane človek cíti, že všetko okolo neho žije. Keby sa ma niekto pýtal, čo to má spoločného s maliarstvom, odpovedala by som, že keď pracujem na základe tvaru (Gestaltu) komplementárnymi farbami, vzniká obraz, ktorý akoby dýchal, žil. Forma, vyjadrená červenou farbou a spolu s červenou modrou, vyvoláva dojem, že obraz sa hýbe. To dýchanie a tá bujná forma mi dáva zadosťučinenie, že som v obraze zachytila život.

Ale hoci korene Vašej tvorby sú vo veľmi konkrétnej skutočnosti — farebnosť a bujná živelnosť Vášho rodného kraja — predsa Vám umelecky najlepšie vyhovuje abstraktný štýl, všakže?

Áno. Z toho konkrétneho dostávam vnem, impresiu, ktorá vo mne vyvoláva životnú radosť a tú sa snažím dať do svojho obrazu.

Potom si myslím, že nie je ani tak dôležité rozlišovať abstraktné od figuratívneho umenia. Veď vlastne to, čo je aj vo figuratívnom umení veľké, je pre mňa abstraktné, totiž to, čo nie je iba realizmus, fotografia, ale niečo naviac nad holé zobrazenie vecí. Momentálne ma, napríklad, veľmi zaujímajú obrazy Fra Angelica. To, čo je v ňom veľké, je abstraktné. Jeho modré farby sú vlastne abstraktné. Maľuje ľudskú figuru alebo krajinu, ale podľa mňa to, čo ho robí veľkým maliarom, je radosť, pocit radosti, ktorý vložil do obrazu, alebo obrazy niečim žijú.

Podobne Boticelli. On zaiste používal vo svojej tvorbe všetky umelecké prvky svojej doby, napríklad perspektívu, svetlosť, ale pre mňa sú niektoré jeho obrazy monochromné. Keď sa pozerám na jeho obrazy iba ako by som ich fotografovala, nezachytím to, čo on do svojej maľby vnášal; to je niečo duchovné, abstraktné. Je to prvok, ktorý je aj ťažko vyjadriť.

Vlastne o umení je tak ťažko hovoriť ako o náboženstve. Ťažko je totiž hovoriť o tom s patričnou hĺbkou, lebo čokoľvek sa povie, to nikdy nie je dosť hlboké, aby primerane predstavilo vec samu.

A aký je vzťah medzi Vašou tvorbou a obecenstvom? Aká je odozva na Vaše obrazy?

Je to zaujímavé. Mala som výstavy v rozličných prostrediach. Napríklad, na samostatnú výstavu v Galérii súčasného umenia v Belehrade koncom r. 1971 prišli ľudia, ktorí sa zaujímajú o kultúru a umenie, nuž vedeli moju tvorbu aspoň zaradiť, kam patrí.

Veľmi zaujímavá bola výstava v mojom rodnom meste, v Starej Pazovej, keď bolo 200 ročné jubileum príchodu Slovákov do Juhoslávie. Samozrejme, na výstavu prišli viacerí ľudia, ktorí ma poznajú, ba aj niektorí moji príbuzní. Bolo veľmi pozoruhodné, ako sa oni pozerali na moje obrazy. Každý sa usiloval v tom niečo nájsť. Jedna teta mi povedala: «Je to veľmi pekné, len keby si mi povedala, čo to znamená.» Ja som jej povedala, že sú to kvety. Ona bola veľmi spokojná s mojou odpoveďou a mne to stačilo.

Keď sme mali výstavu v Tridente, tamojší rozhlas vysielal rozhovor s maliarmi našej skupiny. O mojich obrazoch sa kritik vyslovil, že sú to čipky starého Balkánu. Ja si myslím, že to nebolo celkom presné. Možno presnejšie by bolo povedať, že to vyjadruje strednú Európu, Vojvodinu, Slovensko a možno i Maďarsko.

Keď sa usporiadajú výstavy v takých mestách, ako Belehrad, Zágreb, Ľubľana, zakúpia oficiálne galérie niektoré obrazy?

Hej, v Juhoslávii sa v tomto smere robí dosť veľa.

Pre moderné umenie je dosť veľkým problémom komunikácia s obecenstvom. Alebo treba mať stále výstavy alebo umiestiť obrazy na takom mieste, kde obecenstvo môže prísť s nimi do kontaktu. Ja mám v Múzeu súčasného umenia v Belehrade jeden obraz. Oficiálne to dosť veľa znamená. Pravda, oficiálne uznania nie sú všetkým.

Ako viem svojou tvorbou ste pomohli ilustrovať aj niektoré časopisy.

Keď som mala roku 1971 samostatnú výstavu v Novom Sade, redaktori časopisu *Nový život*, ktorý vychádza v tomto meste, použili niektoré moje vystavované obrazy na ilustrovanie svojho časopisu.

Ako sa pozeráte na základe doterejších svojich skúseností na štúdium na akadémiách, teda na štúdium, ktoré pripravuje na umeleckú dráhu?

Skončila som Akadémiu výtvarného umenia v Ríme. Táto akadémia sa nepridržiava nijakých kánonov a to bolo moje šťastie. Pre obecenstvo,

ktoré nie je veľmi zasvätené do umeleckých štýlov, môže mať príslušnosť k niektorej akadémii veľkú dôležitosť. Ale akadémia môže mať aj negatívny vplyv v tom zmysle, že dostane svojich žiakov do nejakých šablonovitých foriem, z ktorých potom ťažko výjsť.

Som presvedčená, že akadémia, ktorú som skončila predtým v Belehrade, totiž Akadémia filmového a divadelného umenia, režisérstvo, bola pre mňa dôležitejšia ako rímska akadémia. Film, a to čiernobiely, mal na mňa väčší pozitívny vplyv. To je totiž problém tonality a svetlosti, kontrasvetla. A toto sú veci pre mňa veľmi dôležité.

Pravda, aj rímska akadémia mi dala mnoho, ale aj keby som ju nebola navštevovala, aj tak by som bola maliarkou.

Sú v Juhoslávii aj iní Slováci aktívni maliari?

Veľmi známou maliarskou skupinou sú takzvaní naivní maliari z Kovačice. Volajú sa kovačickou školou. Sú to sedliaci a je ich asi 20. Zaujímavé je, že sú všetci z tohto malého mestečka a že sú všetci naozaj nadaní maliari. Väčšina pochádza z rodín, ktoré sa zaoberali farbiarstvom a výšivkárstvom. Tieto remeslá vyžadujú zmysel pre farbu a formu. Azda v tom je podstata ich maliarskej tvorivosti. Mnohí z nich vystavovali vo veľkých mestách sveta — v New Yorku, v Paríži, v Londýne. Práve teraz vystavuje skupina piatich maliarov z Kovačice v Ríme a o ich výstavu je dosť veľký záujem. V Juhoslávii, v Taliansku aj inde vyšlo aj dosť publikácií, v ktorých sa hovorí o naivných maliaroch. Táto škola je teda hodne známa.

Sú medzi Slovákmi v Juhoslávii azda aj niektorí umelci pomimo školy naivných maliarov, ktorí sa dobre uplatňujú?

Sú. Spomínam si na Medvedžovu z Petrovca a Piksiadesovu, ktoré sú vo svojom prostredí dosť známe.

Úprimne Vám ďakujem, Mira!

Rím, február 1973. Zhováral sa Bystrík.

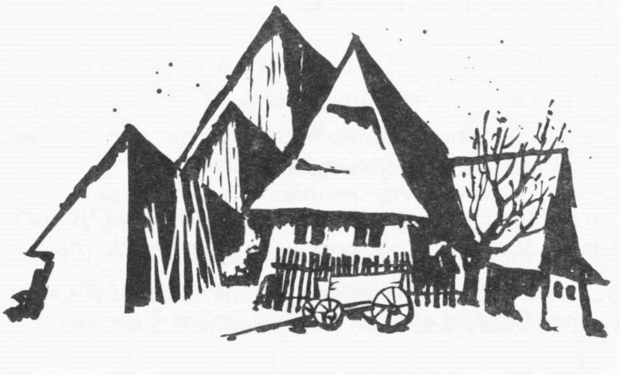

Lazy

SLOVAK EMIGRE LITERARY HISTORY AND CRITICISM

J. M. Kirschbaum

Among the writers and poets who left Slovakia at the end of the Second World War, there were also literary critics and historians with established reputations. During the past 25 years, in spite of unfavorable circumstances, a number of younger Slovak intellectuals was also attracted by literary criticism and history and they wrote, either in Slovak or in foreign languages, scores of studies, essays and book reviews, so that Slovak émigré literary history and criticism have become an important part of Slovak literature abroad.* In the Slovak language, it is mainly the literary quarterly *Most* (The Bridge) where literary criticism and history have been cultivated, while in foreign languages it is in *Slovak Studies,* the annual *Slovakia* and the German quarterly *Slowakei.* Book reviews and essays have also been published in Slovak newspapers and almanacs, and in academic journals in Europe, the United States, Canada and Argentina. The main literary historians and critics have published their works also in book form.

Literary history and criticism developed in Slovakia as a «literary science» (literárna veda) mainly during the inter-war period. The beginning of literary history and criticism go, however, back to the 19th century. In the literary journal *Orol* (The Eagle) Andrej Trúchly cultivated literary history following in the footsteps of J. M. Hurban whose work *Slovensko a jeho život* (Slovakia and Her Life) can be considered as the first serious essay in the field of Slovak literary history and criticism. The first serious history of Slovak literature in book form appeared in 1890 and its author, Jaroslav Vlček, later became professor at the Charles University in Prague. Before this date and for some time after, Slovak literary periodicals: *Orol, Literárne Listy* and especially *Slovenské Pohľady, Mladé Slovensko, Luk, Elán, Kultúra, Slovenské smery* and *Dav,* almanacs and newspapers dealt with literary history and criticism in their cultural sections. A high level of scholarship was achieved mainly in the essays and book reviews of Jozef Škultéty, S. H. Vajanský, and Štefan Krčméry who were the best known and most respected critics before a new generation of literary historians and critics, schooled between the wars at Czech, French, German and Polish universities, lifted literary history and criticism to the academic level.

*) This essay was prepared for the Annual Meeting of the Northeast Modern Language Association and delivered at Skidmore College, Saratoga Springs, N.Y. on April 8, 1972. It is a part two lectures on Slovak émigré literature. The first part was delivered at the Sir George Williams University in Montreal in 1971.

During the inter-war period some talented literary historians and critics of the younger generation were influenced by the Russian critic Sklovskyj and especially by the Czech literary scholarship at Prague's University where «critics were professors and professors critics, almost as a matter of course.» [1] Slovak literary history and criticism were mainly under the influence of the Czech school of F. X. Šalda [2], Pavel Bujnák, František Votruba, and Ján Mukařovský also exercised great influence on Slovak literary critics. Yet in the 1930's other influences, especially among left-wing intellectuals, became visible.

The left-wing literary critics were under the influence of Mukařovský and Jakobson and adopted structuralism and its methods (among those are to be found M. Bakoš, A. Matuška and M. Chorvát). František Götz and B. Václavek who represented the Orthodox Marxist criticism with its sociological approach and rigid dogmatism had also some influence on Slovak literary scene. Much stronger influence was, however, exercized by Jan Mukařovský (b. 1891) and his theories on the evolution of literature, on the relation between literature and society and the role of semantics and signs in poetry.

Nevertheless, the majority of Slovak critics and literary historians looked to Škultéty, Vlček, Bujnák and Krčméry for guidance and among non-Slovak critics to Šalda, Votruba, Maritain, Thibaudet, Abbé Brémond, Ortega y Gasset and Farinelli. Some used the comparative method or combined the methods of formalism with foreign influences in their desire to elevate Slovak literature to European standards (Andrej Mráz, J. E. Boc, Stanislav Mečiar, Jozef Felix, Milan Pišút and others.).

Among those emigré literary critics whose reputation became well established at that time in Slovakia is Prof. Ernest Zaťko, born in 1907. Zaťko published scores of books under the pen-name Ján E. Bor, as well as under other pen-names, and was considered as one of the leading literary critics and aesthetes of his generation. Originally set for the priesthood, he left

1) See René Wellek, *Essays on Czech Literature*, (Mouton & Co., The Hague), 1963, p. 179.

2) F. X. Šalda (1867-1937), the leading figure in the whole history of modern Czech criticism influenced mainly Jan E. Bor by his terminology, abstract concepts and flowery style full of metaphors and references to French authors or critics. Salda's *Notebook* was for the young and gifted Bor a sort of Bible in his formative years and Bor's ambition to be the «Slovak Salda» involved him in bitter prolemics with leftist critics of his generation who belonged to the Mukarovsky school (Bakos, Chorvath).

3) It was, however, only after the War that Mukařovsky's followers in Slovakia could dominate the Slovak literary scene. At that time, Mukařovský himself rejected his previous formalism and historical relativism and accepted Marxist criticism and socialist realism.

his theological studies and plunged himself with great verve into literary criticism and history. Highly gifted and industrious, he tried to transplant into Slovakia the literary school of F.X. Šalda and Arne Novák. Bor fully adopted Šalda's rejection of Taine's determinism and Marxist literary theories because they could not cope with his emphasis on individuality and creativity which in Šalda's view were the basic requirements for a critic. Bor wanted to be both an artist and a scholar and some of his early writings indicated that he had the necessary talent to become both. Like Šalda, he understood the nature of art as an aesthetic fact and saw its intimate connection with religion. His first published books, essays and book reviews echoed the works of both Czech critics and involved Bor in disputes with left-wing Slovak literary critics and essayists. Bor showed in his subsequent studies that he was no epigon, but a highly gifted evaluator with large horizons of Slovak literary life. He displayed not only a solid knowledge of Slovak and Czech literature but also of the leading Italian, Spanish and French literary critics, namely, Thibaudet, Farinelli and Ortega y Gasset.

Bor published several theoretical essays even before he completed his studies at the University of Bratislava with a Ph.D. in Romance philology. Then he dedicated himself exclusively to writing but also published works on other than literary subjects. He endeavored to promote especially Catholic writers, Slovak and foreign, and stressed in his essays the moral and metaphysical aspects of literature. By 1939 his vast knowledge of literary trends and methods was generally recognized, but by then he was directing his interest to other than academic topics.

Among the books written by himself or edited by him while in Slovakia, the following are to be mentionned:

Back to the Past (1933); *Poetry of the Post-War Slovakia* (1934);
Variants (1934); *The Method of Literary Science* (1940);
Notebooks of an Old Student (1940); *J. A. Rimbaud* (1940);
Lyrical Novelist Tido J. Gašpar (1942).

In exile, Bor turned to less academic topics, but did not abandon literature altogether. He portrayed, in a series of monographs, either Slovak poets or prominent figures of Slovak cultural life in exile. In numerous articles he also commemorated anniversaries of historical and cultural events and of persons active among Slovaks in the countries of the free world. In comparison with his previous period, in exile he devoted much less attention to problems of literary criticism from the academic point of view. He also lowered his yardstick in judging literary works and stressed positive rather than negative aspects which made his works and articles less scholarly in comparison with his pre-war aspirations.

Among his books in exile pertaining to literary history and criticism the following schould be mentioned:

Rudolf Dilong, Poet of the Lost Freedom (Buenos Aires, 1957);

Msgr. Miloš K. Mlynarovič, Personality and Work (1957);

Zelenka (Eugene Vesnin): Precursor of Slovak Literature in Rome (Buenos Aires, 1964); *Poetry of Eugene Vesnin* (1965);

Msgr. Dr. Ján Rekem, Priest and Scholar (1967). *Eugen Vesnin — A Poet of Mediterranean* (Buenos Aires, 1968).

In addition to his own writings, Bor, who had become a university professor before leaving Slovakia, enriched Slovak literature by many translations from the French, Italian, Spanish and German languages. In Slovakia, he had prepared the translation of J. Calvet's work *About Catholic Criticism* (1943). In exile he published in Slovak translations D. Rops' *God's Pioneers* (1956); P. Bargelli's *St. Claire of Assisi* (1956); D. Rops' *St. Paul* (1961) as well as H. Belloc's, G. Papini's writings and other works of well-known European Catholic writers. Prolific and hardworking, he has contributed during the years of his exile to practically all Slovak literary journals, almanacs and newspapers. He also contributed essays and articles in the Spanish language to Argentinian cultural periodicals and newspapers. In the opinion of František Vnuk, who perused Slovak émigré literary production, Bor has been «one of the most active and productive literary workers and an ingenious evalutor of Slovak literary life from the Catholic and national point of view.» [4]

After leaving his native Slovakia, Bor spent some time in Bavaria and two years in Italy, especially in Bologna, Assisi, Florence and Rome. The years spent in Italy inspired him to write several of his shorter works on religious subjects and deeply marked his world outlook. In 1948 he left Europe for Argentina where he settled in Buenos Aires.

In some respects more influential than J. E. Bor became *Stanislav Mečiar* (1910-1971), editor of the main Slovak literary journal *Slovenské Pohľady* and one of the leading cultural workers of the *Matica Slovenská.*

In Stanislav Mečiar, Slovak literary history and criticism has had a well educated, eclectic literary critic, essayist and evaluator of Slovak cultural life. Mečiar studied at the Universities of Bratislava, Prague, Leipzig and Warsaw, specializing in Slavic and German literatures and philology. Equipped with a solid academic preparation and a strong ambition to elevate Slovak literary and cultural life to European standards, he used *Slovenské Pohľady* as a tribune for intellectual ferment and national goals. His patriotism and nationalistic fervour marked not only the contents of *Slovenské Pohľady* but also his entire literary production.

4) See *Literarny Almanach Slovaka v Amerike, 1967,* p. 248.

Like many other writers and literary critics, Mečiar appeared on the literary scene first as a writer of literary comments, book reviews, short novels and verses. Subsequently he moved into the field of comparative literature and translated from Slavic languages both prose and poetry. By 1936 he emerged as a literary critic and aesthete with a solid knowledge of Slovak literature, always bearing in mind the specific historical and cultural development of the Slovak people. In his published works: *Poetry and Life* (1936); *Unknown Verses of Janko Kráľ* (1938); Hviezdoslav's *Gamekeeper's Wife* (1939), and Beniak's *Žofia* (1941) we find Mečiar as a mature, erudite literary critic who knew how to apply scientific methods in his work.

In his first works Mečiar followed the traditional Slovak school of literary history, represented by Vlček, Vajanský, Škultéty and Krčméry. His book *Život a poézia* (Life and Poetry) showed, however, traces of his studies in Prague and Poland and Šalda's influence. In the brilliant aesthetic analysis of Hviezdoslav's *Gamekeeper's Wife,* Mečiar clearly indicated that he had studied structuralism and was applying neo-psychological and typological methods. In the voluminous work on Martin Kukučin, Mečiar used a comparative method. Only in his evaluation of Kráľs poetry can one find traces of his studies in Germany. All these methods Mečiar used with great skill and looked for his own method and style. It would be hard to say that he was a formalist, though he stressed the necessity of technique, diction, metaphor and syntax for a work of art. Mečiar's emphasis was on artist's responsibility to society and to nation as well as on aesthetic values. He focussed his interest on national tradition and defended it with great fervour. His studies in Poland and Germany opened for him new intellectual avenues and, unlike Bor whose interests were primarily in the Romance world, Mečiar concentrated on Slovak and Slavic literatures. He was opposed to left-wing theories either in literary scholarship or in literature and advocated the idea of poet's or writer's mission to be the «conscience of the nation.» If we looked for a greater influence than F. X. Šalda's on Mečiar during his studies in Prague, it would be Arne Novak (1880-1939).

On the basis of his literary works and academic background, Mečiar became in 1944 Professor of Slavic and Germanic literatures and philology at the University of Bratislava, but his departure into exile prevented him from contributing to Slovak scholarship at the university level.

Mečiar's patriotism grew even stronger in exile; this can be easily understood if one takes into account that Slovaks, after a few years of independent cultural development, had to see their dreams of independence smashed and their traditional values destroyed by Communism. He became an «écrivian engagé» opposed to any compromise in the Slovak national struggle. From 1949 to 1952 he edited the most nationalistic of all Slo-

vak periodicals abroad *Slovenská Republika,* a series of books *Slovenská slobodná kultúra* (Slovak Free Culture, 1951-1960), and *Letopisy* (Annals; 1963), the latter published by the *Zahraničná Matica Slovenská* (The Matica Slovenská Abroad) which was organized in Buenos Aires by J. C. Hronský with Mečiar as secretary.

Besides his many contributions to Slovak émigré newspapers on cultural and political matters, Mečiar continued his scholarly work. His main literary achievement in exile has been a two volume work on Martin Kukučín (*Kukučín živý,* Buenos Aires, 1958-1960), the best Slovak Novelist of the period of realism in Slovak literature, who also spent his life outside of his native country and died in exile. In literary journals and almanacs (*Most, Almanach Slováka v Amerike,* and in the Symposium *Vo Vyhnanstve*), Mečiar published essays on Slovak culture, on the Slovak post-war novelist Milo Urban, and on the two most outstanding Slovak poets, Ján Hollý and P.O. Hviezdoslav.

An intellectual with a proud national consciousness and dedicated to the Slovak people, Mečiar never hesitated to identify himself as a Slovak nationalist. His death on November 23, 1971, created a gap in the ranks of Slovak intellectuals abroad which will be very hard to fill.

Following the criteria and methods of the Slovak traditional school of literary history and less interested in theories and methods of literary science than Bor or Mečiar, but recognized already in Slovakia as a talented literary historian and critic is *Ján Mešťančík* (born in 1908). By profession a high school teacher, and during the war the head of the cultural department of the Ministry of Education, Mešťančík began writing in Slovak periodicals (*Kultúra, Pero, Slovenské Pohľady, Katolícke Noviny, Slovenský Učiteľ, Obnova*) remarkable essays on the 18th and 19th century Catholic writers.

The end of the war not only made him leave his native country, but also prevented the publication of his essays and his major studies from Slovak literary history. In spite of this, Mešťančík is considered even in today's Slovakia as a solid literary historian. Though nationalistic like other émigré writers, his writings are well balanced and objective, his style is clear and fluent.

Mešťančík analyzed Slovak prose or poetry also from the artistic point of view though he put the emphasis on the moral and metaphysical aspects of Slovak literature. He was familiar with various modern trends in literature as well as in literary scholarship. He concentrated, however, on 19th century Catholic authors and reviewed in literary journals mainly contemporary authors who were judged with prejudice by other critics, as criticism in Slovakia was strongly influenced by opposing ideologies and the religious division of the country. Consequenstly many reviews were po-

lemical, impressionistic and rarely objective towards Catholic writers. Mešťančík, in seeking to offset this trend, also displayed in his profiles considerable insight into the artistic values of literature and a remarkable ability for analysis and characterization.

In Canada, where he settled after four hard years spent in Austria, Mešťančík became one of the best qualified émigré commentators of Slovak literary and cultural activities and the author of the literary profiles of leading Slovak personalities active in cultural fields in the free world. His contribution to symposia (*Slovenská Republika 1939-1949; Karol Sidor-Politik Novinár a Spisovateľ* (1963); *Päťdesiatnik Dr. Joseph Kirschbaum* (1963); periodicals *Most, Literárny Almanach Slováka v Amerike*) and nearly all Slovak newspapers and almanacs witness to the fact that he conscientiously observes Slovak cultural life in diaspora as well as in Slovakia. His collected essays and literary profiles would make several volumes of interesting reading if republished. Unfortunately, the circumstances of exile and personal misfortunes of the writer have postponed their publication. In Slovakia, he compiled, together with another literary critic, Ján Sedlák, a venable bibliographical work *Slovenská Kniha* (Slovak Book, 1942).

Keenly interested in literary history already in Slovakia, an continuing abroad in English, is *John Rekem* (born in 1917). During the past two decades he has been one of the most prolific Slovak writers in Canada on the cultural and literary history of his homeland. Rekem continues in the tradition of Slovak clergymen, Catholic or Protestant, who by their literary work and dedicated patriotism actually saved the Slovak people from assimilation. He left Slovakia after being imprisoned by the Communist regime and in 1949 established himself in Winnipeg, Manitoba.

Although he was an excellent student of theology and philosophy, Rekem started early after his ordination to contribute essays to Slovak cultural periodicals and articles to newspapers and almanacs. At the same time, he worked on his first essays on the cultural history of Slovakia and before coming to Canada his list of publications contained some 13 titles.

In Canada his literary activity was first limited to Slovak cultural periodicals and newspapers published in the various countries of the free world. From 1962 he published, however, several well-documented studies in English either as reprints or in book form, which have been noted by Canadian Slavists. Two of them: *The Origin and Development of the Slovak Language* (Middletown, Pa. 1962), and *Slovak Literature and National Consciousness Before Anton Bernolák* (Middletown, Pa. 1965) belong among the standard works in the field of slavistics. Between 1962 and 1966 he also published booklets on three Slovak painters with reproductions of their works and summaries in English, French and German. An

English edition of his first literary work on a 17th century Slovak patriot and historian *Štefan Dubnicay* is also considered a valuable contribution to the literature on Slovakia. Among Rekem's other publications should be mentioned the monograph *Štefan Dubnicay a Jeho doba* (Stefan Dubnicay and His Period, 1944), the *Bibliografia Trenčianskych tlačí a vydaní 1615+1945* (Bibliography of Prints and Publications in Trencin 1615-1945, published in 1945), and *Napravený omyl* (Corrected Mistake, 1961).

Rekem's literary profiles are written in the traditionalist or nationalist vein. He stressed the Catholic tradition and the important role of Slovak Catholics in Slovak cultural and literary life probably for the same reason as Mešťančík — because the official literary school in Slovakia between the two World Wars had the tendency to overlook or minimize the contribution of Catholic writers to Slovak literature.

Besides Bor, Mečiar, Mešťančík and Rekem, literary criticism and history found among Slovak émigré intellectuals several talented adepts. Literaty works or poetry, published abroad and in Slovakia, have been critically reviewed and the cultural life of Slovakia systematically evaluated in the quarterly *Most,* in the annuals *Slovakia and Slowakei,* by the poets M. Šprinc, Karol Strmeň and Marian Žiar, by J. Paučo, Andrew Pier, and many others. In book form, F. Vnuk, M. Žiar, and J. M. Kirschbaum have published essays dealing with literary history and criticism.

František Vnuk (born in 1926) appeared first in Slovak émigré literature as an able commentator and critic of the political situation in Slovakia under Communism. His first published work *Neuveriteľné sprisahanie* (U.S.A. 1964) deals with political and military events in Slovakia at the end of the Second World War. In 1965, he surprised everyone, however, with a survey of Slovak literature in the years 1945-1962, which indicated that Vnuk is as talented and versed in literary criticism as in political matters. His *Sedemnásť neúrodných rokov* (Seventeen Barren Years) [5] with an extensive English summary, was accepted in Slovakia and among Slovaks abroad as a highly valuable and mature work in the field of literary history and criticism.

The book is a rich source of information and of remarkably well written aesthetic judgments on the literary value and ideological regimentation of the Slovak literature from the end of the Second World War to 1962. Vnuk places the works of Slovak poets and writers into the context of Slovakia's post-war upheavals, persecutions for ideological deviations, censorship and social changes, and measures them against the moral and intellectual duties of writers towards the Slovak people.

The method used by the author does not follow the usual detached and impersonal ways of literary history and criticism, but it does not make

5) The book was published in the series *Knižnica Slováka v Amerike* (Middletown, Pa.), 1965.

this book less valuable for scholars. On the contrary, the book presents a fresh, well-written look at many literary works and their authors. As is understandable, he condemned his country's deceit and desertion by her poets and writers who had always been looked upon as intellectual leaders and the «conscience of the nation.»

The *Seventeen Barren Years,* as the author calls the post-war period in Slovak literature, are divided into four parts: The period of Struggle (1945-48), the period of the victory of socialism (1949-51), the period of schematism and dogmatism (1951-56), and the period of the lost years (1956-1962). In each of these periods Slovak literature was at the mercy of political commissars, who silenced the best writers and dictated literary subjects and criteria. One cannot but agree with the author that «these years will stand for a period of unheard-of degradation in Slovak literary history — a varitable 'temps du mepris'... with an unprecedented decline in artistic values both qualitatively and quantitatively, when the writer became a State-employed 'engineer of human souls' and his standard was measured by the degree of his dedication to the political party line.»[6]

In a short supplement to his book, Vnuk reviewed the literary works of the Slovak émigré writers and poets. This fills a gap in surveys of Slavic literatures in the free world. In his view, «the 50 odd Slovak men of letters living on this side of the Iron Curtain kept the lights of Slovak culture burning while they went out in the writers' native country. This may sound emotional or sentimental, yet it is a sad truth that in the years 1959-1955 there hardly appeared in Slovakia a single book worthy of re-reading. In those years indeed the émigré literature was the contemporary Slovak literature.» [7]

Among his English essays, one should note his survey «Slovak Literature in Exile» (*Arena*) [8], «Literature as a Handmaid of Ideology» (Annual *Slovakia,* 1965), and a survey of Slovak language and literature also published in *Slovakia* (1970). In Slovak, he published his essays in *Most* and has contributed to the *Literárny Almanach* his critical surveys of the poetry, prose and literary history in today's Slovakia, as well as abroad.

Another Slovak intellectual who developed his literary talents in exile and contributed to émigré literary history and criticism is *Marian Žiar* (pen name of Dr. Imrich Kružliak, born in 1914). Žiar did not leave Slovakia in 1945. He decided to stay and fight with other Catholic intellectuals for the preservation of Slovak national traditions and for a place for

6) Ibid, p. 259.

7) Ibid, p. 277.

8) *Arena,* Vol. 16, 3-4, (P.E.N. Centre for Writers in Exile), London, 1963.

Catholics in the post-war political life. When in 1947, the Communists began their persecution of Catholic intellectuals, he was arrested, tortured, and kept in jail for a year. To avoid a new arrest, he escaped in 1949 to Austria and in 1951 settled in Munich where he became employed by Radio Free Europe as a commentator on Slovak cultural matters.

Although Žiar had published verses and literary essays already before and during the war, it was in exile that he became known as a poet and mainly as a cultivated commentator and critic of Slovak literary and cultural life at home and abroad. His essays, comments and book reviews have been published mostly in the quarterly *Most* and have been among the best in Slovak émigré literature. We should mention especially his survey of Slovak literature under Communism (*Most,* 1958), an essay «Shakespeare and Slovaks» (*Most,* 1964), and a study on the «Literary and artistic cult of Sts. Cyril and Methodius among Slovaks» (*Most,* 1963). In scores of book reviews, Žiar enriched Slovak émigré literature with new ideas, well-balanced opinions, and by an effort to keep Slovak cultural life abroad on a European level.

Most of Žiar's literary essays and critical analyses deal with contemporary Slovak poetry either in Slovakia or in the Western countries and were published in literary journals and almanacs. One of his extensive surveys of Slovak culture under Communism was published in mimeographed book form. Though the long years spent in the West enlarged Žiar's horizon, he belongs by his literary methods and aesthetic criteria to the traditional school of literary history and criticism.

Essays on literary topics and book reviews were also published either in *Most* or in the annual *Slovakia* and elsewhere by a number of educated Slovaks born or brought up in the United States and active in teaching. Among them the Rev. Andrej Pír (Pier in English spelling) of the Benedictine Order and several Sisters of Sts. Cyril and Methodius community (Martina Tybor, Gabrielle Hricko, Delphina Opet, Evangela Lubek) deserve to be singled out for their writings from the field of literary history or for their reviews of literary works published abroad. Their writings are predominantly in English.[9]

Editor's Note:

To complete this survey, we feel that contributions to literary history made by the author of this essay should also be mentioned. As professor of Slavic studies at Canadian universities, he read at the annual meetings of Canadian or American Associations of Slavists and Teachers of Modern Literatures, and later published in academic periodicals or as separate studies, the following essays:

9) For details see *Literárny Almanach,* 1967.

«Slovak Literature Under the Soviet Impact», *Slavic and East-European Studies*, Vol. I, 1956; «La Grande Moravie et son heritage culturel,» *Etudes Slaves et est-européennes*, Vol. II, p. 189-95, (Montreal, 1957); «Contemporary Tendencies in Slovak Philology,» *Slavic and East-European Studies*, Vol. IV, No. 3-4, 1960; «Le centenaire d'un grand Slaviste: Šafárik,» *Etudes Slaves et est-européennes*, Vol. V, p. 69-80, (Montreal, 1960); «La litterature de la periode cyrillo-methodienne et la Slovaquie,» *Slovak Studies III*, (Rome, 1963); «La place du Slovaque parmi les langues slaves,» *Etudes Slaves et est-européennes*, Vol. VIII, Fasc. 3-4, (Montreal, 1963); «The Role of the Cyrillo-Methodian Tradition in Slovak National and Political Life,» *Slovak Studies III*, (Rome, 1963); «Slovak Literary History in Marxist and Western Interpretations,» *Canadian Slavonic Papers*, Vol. VI, 1964.

In the series *Slavistica*, the author ublished the following studies from the field of literary history:

Ľudovít Štúr and His Place in the Slavic World, Slavistica No. 32, 1956; *Pavel Jozef Šafárik and His Contribution to Slavic Studies*, Slavistica No. 43, 1962; *Anton Bernolák — The First Codifier of the Slovak Language*, Slavistica No. 52, 1964; *Ján Kollár — Slovak Poet of Pan-Slavism*, Slavistica No. 56, 1966.

Two books *Slovakia — Nation at the Crossroads of Central Europe*, (Robert Speller and Sons, Publishers, Inc. New York), 1960, XIX, 368 *p.*, and *Slovaks in Canada* (Canadian Ethnic Press Association of Ontario, Toronto), 1967, XVI, 468 *p.*, also deal to some degree with literary problems.

Numerous contributions by Prof. Kirschbaum to *Slovakia, Slovak Studies, Slowakei, Most, Literarny Almanach Slovaka v Amerike* and to Slovak annuals published in English and Slovak also deal with literary history and criticism. Two essays: «Misconceptions of American Slavists on Slovak Literature and Language» published in the annual *Slovakia*, Vol. XI, I, and Vol. XII, I, deserve special mention since they point to the erroneous ideas about the Slovak language and literature in Western surveys of Slavic studies. Prof. Kirschbaum also was one of the founders and regular contributors to the bi-lingual quarterly *Etudes Slaves et est-européennes*, on the Board of editors of *Canadian Slavonic Papers, Slavs in Canada, Slavica Canadiana*, and contributed a survey of the Slovak language and literature to the *New Catholic Encyclopedia* (Washington, 1967).[10]

10) For more details on Dr. Kirschbaum, see *Literárny Almanach*, 1967, p. 169-170 and the following bibliographies: *A Bibliography of Canadian Slavists* 1951-1971, compiled by Prof. Daniel Dorotich, University of Saskatchewan Publications, Saskatoon, Sask., 1972.
Slovak Bibliography Abroad 1945-1965, compiled by Prof. M. Lacko, Slovak Institute, Cleveland-Rome, 1967.
Südosteuropa Bibliographie, Band III, 1956-1960, Südost Institut, München, 1964.

NÁVŠTEVY

Poznámky na okraj

Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda v Ríme vydal v Roku knihy dielo, o ktorého príprave vedeli nielen básnikovi priatelia, ale aj čitatelia tohto časopisu z občas uverejňovaných prekladov. Nie je to prvé knižné vydanie výsledkov Strmeňovej prekladateľskej činnosti. V roku 1943 vydal Výber z poézie M. Eminescu a Danteho Nový život, o rok na to preklady z Rilkeho poézie pod názvom Obraz na vázach a Poeovho Havrana. V Spojených štátoch vydal v roku 1954 Claudelovu Krížovú cestu a preklad Nového zákona. V roku 1965 vydal v rámci 700-ročnice Danteho Peklo. Posledným prekladom je Dobré slovo z roku 1969 — výber z Claudelovej poézie.

Návštevy — Strmeňova antológia zo svetovej lyriky — to je približne 220 básnikov asi na 500 stranách. Za nenormálnych podmienok (alebo práve preto?), bez tvorčích štipendií vytvoril jednotlivec dielo v slovenskej prekladovej literatúre...

Aké vlastne? Ako presne zaradiť do kontextu, ako presne určiť miesto, ktoré Strmeňovým Návštevám v slovenskej kultúre patrí, keď sa do emigrácie berú všetky možné knihy, len nie preklady poézie. Väčšina porovnaní sa teda bude opierať o pamäť.

V slovenčine nemáme od jednotlivca antológiu podobného rozsahu. Okrem prekladov jednotlivých básnikov z jednotlivých básnikov, — toho sa na Slovensku urobilo veľa — máme aj niekoľko pokusov o antológie.

Väčší ohlas z tých povojnových mali Lukáčove antológie. Nie tak veľmi u čitateľov, ako skôr u tých, ktorí literárnu produkciu hodnotili. Na Záhrade útechy — antológii vydanej v r. 1949 — mu strážcovia a ochrancovia čistoty mladej slovenskej socialistickej literatúry začiatkom 50. rokov vyčítali prítomnosť Achmatovej a Cvetajevovej vo výbere zo sovietskych básnikov, Beaudelaira, Hesseho a iných. Na Kvapkách perlete — výbere francúzskej poézie od Villona po Valeryho — mu zasa literárni kritici (literatúru už hodnotili oni, písal sa rok 1968) vyčítali prílišnú svojvôľu a zmeny (nielen posunutie) významu.

Nedalo sa ani povedať, že padol za obeť poézii, katalógy Lukáčových vypchávok by boli veľmi obsiahle. Kritická odozva na Lukáčovu antológiu ukázala, že už aj čitateľská verejnosť, i keď ústami kritika, si žiada nielen pekný, ale aj verný preklad. Že prekladanie poézie si žiada básnika a literárneho vedca. Takýchto dvojíc — náhodných aj trvalých, — je na Slovensku niekoľko. Zo spolupráce romanistu Jozefa Félixa s básnikmi (Smrekom, Turčánym) zišli veľmi krásne preklady hlavne stredovekej poézie (Villon, Dante, Danteho trubadúri — nedávno vydaný výber provensalskej lyriky). Klub milovníkov poézie vydal zase preklad Ungarettiho od prekladateľskej dvojice Štefan Žáry a Mikuláš Pažitka. Pod názvom Sny a Akordy Rilkeho Piesne o láske a smrti preložil Miloslav Válek s Petrom Hrivnákom. Edith Södergrannovu preložil zo švédčiny Milan Kraus za spolupráce dr. J. Michla. Takto sa prekladalo aj z orientálnej poézie — napr. Zamarovský preložil Gilgamešov epos.

Najviac je však v slovenčine prekladov zo slovanských literatúr, hlavne z ruskej a z románskych literatúr. Z oblasti, ktorá je blízka Strmeňovi básnikovi a známa profesorovi literatúry. Tu je príležitosť na porovnanie prekladu, na analýzu textov. Na Slovensku je na takúto drobnú prácu všetko čo treba, ľudia i možnosti, okrem priaznivého politického ovzdušia. V emigrácii na to zase niet možností. Potreba presnej analýzy a presných meradiel hodnoty prekladu sa ukazuje najmä v tých prípadoch, kde Strmeň nie je prvolezcom. Prekladateľ ním vlastne nie je nikdy, už prebásňuje vytvorené. To je jedna možnosť porovnávať. A prebásňuje do určitého literárneho, jazykového aj prekladateľského kontextu. Čitateľovi, ku ktorému sa obracia, už niekedy iný básnik vnútil svoje prebásnenie. Napríklad vo Villonovej Balade o paniach dávnych čias dáva už automaticky prednosť veršu: «kdeže lanské snehy sú» z Lukáčovho prekladu. Strmeň prekladá: «a snehy kde sú od lani?» (Ou sont les neiges d'autan?). Presnejšie odráža pôvodinu, ale v slovenčine máme lanský sneh. Aj duchu slovenčiny zodpovedá lepšie prídavné meno. To je však téma na diskusiu.

Strmeň prináša aj ukážky zo Sonetov od Portugalky. Tieto ľúbostné sonety anglickej poetky Elisabeth (Barrett-Browningovej vyšli v slovenčine v Skukálkovom preklade ako Portugalské sonety. V zozname preložených básnikov, veľmi osobnom a zaujímavom, ako svedectvo Strmeňových literárnych lások, v tomto zozname pri Browningovej prekladateľ spomína, že anglický názov The Sonets of Portugese je dvojznačný. Môže ísť o sonety napísané «istou Portugalkou», alebo preložené z portugalčiny. Keď sa už Strmeň rozhodol pre Portugalku, po slovensky správne by bolo Portugalkine sonety. Napriek tomu, že ešte stále sa na Slovensku uvádza Barbier zo Sevilly namiesto po slo-

vensky správneho Sevillského barbiera. Tu však hrá istú úlohu tradícia. Iba dva príklady, aké dôležité je celé kultúrno-historické pozadie jazyka do ktorého básnik prekladá, celý prekladateľsko-vydavateľský kontext. Nielen pri hodnotení prekladu, ale už počas jeho vzniku, nie v jednoznačných príkladoch, ale pri voľbe z viacerých možností. Prekladateľ na Slovensku túto možnosť má, Strmeň žije mimo prirodzeného jazykového prostredia, čo mu prácu určite sťažuje, ale nemusí byť na škodu výsledku. Práve vďaka odstupu nachádza niekedy krajší, adekvátnejší aj časovejší preklad. A takto obohacuje výrazové možnosti jazyka. Príklady spomínať by znamenalo vždy ich vytrhnúť z kontextu, to ostane pre toho, kto sa raz podujme hodnotiť celú antológiu. Zaujimavé to bude hlavne v tých prípadoch, kde Strmeň nie je prvolezcom, prípadne kde má nasledovníkov. Aspoň jeden príklad. Strmeň prekladá Baudelairov Spleen. V slovenčine ho už poznáme aj z Kostrovho prekladu. Najprv však originál:

Pluviôse, irrité contre la ville entière,
De son urne à grands flots verse un froid ténébreux
Aux pâles habitants du voisin cimetière
Et la mortalité sur les faubourgs brumeux.

Mon chat sur le carreau cherchant une litière
Agite sans repos son corps maigre et galeux;
L'âme d'un vieux poète erre dans la gouttière
Avec la triste voix d'un fantôme frileux.

Le bourdon se lamente, et la bûche enfuée
Accompagne en fausset la pendule enrhumée,
Cependant qu'en un jeu plein de sales parfums,

Héritage fatal d'une vieille hydropique,
Te beau valet de coeur et la dame de pique
Causent sinistrement de leurs amours défunts.

Kostrov preklad:

Zúriaci na mesto, november uhasína
zlosť cícerkami vôd, čo z bezdných urien ští
na siných susedov v márnici cintorína
a tých, čo súri mrieť na brudnom predmestí.

Môj kocúr v úzkosti prašivý chrbát vzpína,
túži sa schúliť už, nikde sa nezmestí;
a blúdi kvíliaci po odkvapových rínach
duch starca-básnika jak fantóm bezcestí.

Mumle zvon-umierák a krb fistulou clivou
zabŕda do hodín, chripiacich zádušlivo,
kým v kartách zdedených po chorej starene,

čo páchnu fatálne — trpela vodnatieľkou —
pán Dolník srdcový s Pikovou dámou veľkou
v zlom spomínajú si na lásky zmarené.

Strmeň preložil:

Plúvius, sklamaný veľmestom, príval svieži
vylieva na straškov blízkeho cmitera,
dážď z urny ľadový, kal, ktorý hrôzou kriesi,
a chmúrne predmestia preniká cholera.

Môj kocúr pĺznuci na holej dlážke leží,
nevie, kde zaspať má, kostlivá príšera,
a hore na streche pri starobylej veži
ujúka mŕtvy bard, zima ho preberá.

Burián zatŕha, ívery v krbe svietia
hodiny kuckajú, prechodiac do falzeta
a karty plieskajú, mdlo je im v zápachu

— ostali po starej vodnateľkárke, mastné.
A dáma piková vadí sa potichu
s dolníkom srdcovým o umrlej ich láske.

V prvom verši Strmeň ponecháva Plúvius. Pluviôse — piaty mesiac republikánskeho kalendára (od 20. prípadne 21. januára do 18. prípadne 19. februára) uvádza teda v pôvodine. Kostra ho nahradzuje novembrom. «Un froid ténébreux» — doslova pochmúrny chlad — prekladá Kostra «zlosť cícerkami vôd». Namiesto chladu teda dážď, dôsledná zmena vzhľadom na časový posun. Okrem toho november spolu so «sinými susedmi v márnici cintorína», «duchom starca-básnika», «zvonom-umierákom» dáva novú asociáciu. V novembri je deň Dušičiek.

Ako sme spomenuli vyššie, Strmeň ponecháva pôvodný názov mesiaca, teda aj časové umiestenie básne na konci januára, začiatok februára. Namiesto «froid ténébreux» používa: «príval svieži», «dážď

z urny ľadový,» «kal, ktorý hrôzu kriesi». Všetko znamená dážď v januári; «svieži» sa pri tom významovo vylučujú dva ostatné, je to iba vypchávka.

V treťom verši sa vyskytujú «pales habitants». V pôvodine veľmi pôsobivé práve tým «a», aj sématicky. Použiť namiesto toho «straškov» je nepresné. Kostra je vernejší pôvodine, hovorí o «siných susedoch».

Prvé dva verše druhej slohy presnejšie preložil zase Strmeň. Kostra má namiesto «sans repos» («bez pokoja»), «v úzkosti». To je dosť hrubý významový posun.

Druhé dva verše má zase presnejšie Kostra. Strmeň prekladá «v ríne» výrazom «a hore na streche». «Hore» je vypchávka. Namiesto «a vec la triste voix» («smutným hlasom»), používa Strmeň «ujúka». Dosahuje úplne opačný, skôr komický, než smutný. Významový posun je aj pri preklade «l'âme d'un vieux poète» («duša starého básnika»), kde Strmeň hovorí o «mŕtvom bardovi». Kostra je verný a pekný «duch starca-básnika». Originálnejší je Strmeň pri preklade slova «le bourden» (umieračik). Používa síce neznámy, ale spisovný výraz «burián». Kostra prekladá nepresne «causent sinistrement» («pochmúrne sa zhovárajú») ako «v zlom spomínajú si». Strmeňov preklad je vernejší «vadí sa potichu». Veľmi dobre sa Strmeňovi podarili aj posledné dva verše, rytmicky aj významovo.

Takto by sa dala porovnávať nielen významová stránka prekladu, ale aj zvuková podoba originálu a prekladu, prípadne frekvencia jednotlivých samohlások.

Žiaľbohu Strmeň neuvádza nijaké bibliografické údaje. Ani u jednej preloženej básne. Chýba názov zbierky, nehovoriac už o vydaní. Presnejšie označenie chýba aj vyššie rozoberanému Baudelairovmu Spleenu. V Kvetoch zla sa takto volajú štyri básne. V originále sú označené poradovým číslom všetky básne od počiatku, Kostra zasa čísluje Spleen 1, 2, 3, 4.

U Achmatovej (dokonalý preklad), chýba údaj, že ide o druhú báseň z (troch básní) cyklu Smjatenie. Tu by sa bolo patrilo uviesť aj prameň, šiesty verš má totiž ešte jednu variaciu.

Strmeňova Antológia by si zaslúžila podrobný rozbor. Je trvalým príspevkom do slovenskej literatúry. Ale nepredbiehajme, i keď sa superlatívy natískajú. Je to jedinečný čin. Vydavateľsky — skutočnosť, že slovenskému exilu sprístupnil, či dal Slovenský ústav túto knihu — skutočnosť, že ju máme, je viac ako radostnejšia. Škoda, že jedinečný vydavateľský a ojedinelý tvorčí čin dostal tak málo originálnu grafickú úpravu.

Prehľad svetovej poézie skoro za 3000-ročia. Od starozákonných textov cez stredovekú poéziu až po najmodernejších básnikov európ-

skych a amerických. Od každému známych, cez menej známych, k úplne neznámym. Od národných poézií, ktoré už v slovenčine poznáme z prekladov aj od epigónov, až po nám ešte stále vzdialenú a málo známu poéziu Ďalekého východu. Od hlásateľov veľkej myšlienky po básnikov hrajúcich sa so slovami. Výber zo svetovej poézie, plod Strmeňovho stretnutia sa a konfrontácie so svetom. A galéria jeho literárnych lások. Plod konfrontácie myšlienkovej a básnickej. Ak to vôbec možno deliť.

Strmeňova antológia je prínosom do trvalej diskusie o preklade. Napriek fyzickej odlúčenosti bude Strmeň takto v slovenskej literatúre prítomný každým riešením.

Strmeňova antológia je prínosom pre čitateľa. Nielen ako útecha pre hodiny či chvíle... (všetci dobre vieme, ktoré, či aké), ale aj ako podnet. Básnik sa postaral o predstavenie básnika, o prvé zoznámenie, ďalšie je už na čitateľovi. Od neho záleží, či prekročí rámec tejto antológie, ktorá je iba zrkadlom svetovej poetickej tvorby. Je však aj svedectvom o túžbe po kráse a pravdepodobne aj o životaschopnosti poézie. Svedectvom vydaným v dobe, ktorá o potrebe poézie otvorene pochybuje. Azda práve preto, že ešte nijaká ju nepotrebovala tak veľmi, ako tá naša.

DR. JOZEF PAUČO, *Slovenskí priekopníci v Amerike (Slovak Pioneers in America).* Cleveland, Ohio (Prvá Katolícka Slovenská Jednota) 1972, 358 strán plus vyobrazenia.

Skoro jedna tretina príslušníkov slovenského národa žije v Amerike. A predsa dosiaľ nemáme úplnú a obšírnu históriu Amerických Slovákov. Žiaľ — málo je povolaných odborníkov, či už v starej vlasti, na Slovensku, alebo v slovenskej Amerike, ktorí sa kompetentne a výlučne zaoberajú históriou tejto vetvy slovenského národa.

Jedným z historikov, ktorí sústavne študujú a publikujú históriu Amerických Slovákov, je Dr. Jozef Paučo, autor knihy Slovenskí priekopníci v Amerike. Od smrti Konštantína Čulena stal sa najvýznamnejším historikom Slovákov v Amerike. Veď dosiaľ už vyšlo z jeho pera viacero cenných kníh z americko-slovenskej historiografie: obšírne dielo *75 rokov Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty* (1965), *Štefan Furdek a slovenské prisťahovalectvo* (1955), *Matúš Jankola, kňaz a národovec* (1959) a *Slovenská rehoľa sv. Cyrila a Metoda* (1957). A v desiatkach štúdií a článkov písal o parciálnych úsekoch americko-slovenskej histórie, alebo o jednotlivých jej dejateľoch.

Význam najnovšieho Paučovho diela spočíva najmä v tom, že zase

trochu viac pootvára okienko minulosti a vrhá tak svetlo na menej známe úseky americko-slovenskej histórie, ktoré sú spiate so životom a prácou 57 priekopníkov americko-slovenského života. Osvetľuje mnohé zabudnuté alebo málo známe epizódy zo života a činnosti jednotlivcov, ktorí *tvorili* históriu americkej vetvy nášho národa. Doplňuje tak mozaiku parciálnych prác, ktoré môžu byť v budúcnosti neoceniteľným prameňom pri zostavovaní celistvej a úplnej histórie Slovákov v novom svete.

Na 35 stranách autor podáva krátke životopisy a opisuje životné diela a činnosť priekopníkov, ktorí dosiahli istý stupeň prominentnosti vo verejnom a kultúrnom živote Slovákov v Amerike. Sú to všetko priekopníci, ktorí zakladali slovenské organizácie, časopisy, osady, spolky a dali tak základ slovenskému životu v Amerike.

Autorov posudok týchto priekopníkov zdá sa byť na niektorých miestach subjektívny. Túto okolnosť vyvažuje však bohatosť dokumentovaných historických dát a udalostí, ktoré dielo prináša.

Dr. Paučo sám upozorňuje, že výber osobností v jeho knihe je neúplný a obmedzuje ho istými kritériami. Nezahrňuje tých, ktorí ešte žili v čase, keď písal svoju knihu, alebo o ktorých vyšli už samostatné diela. Najväčšie kapitoly venuje Rev. Štefanovi Furdekovi a Jozefovi Hušekovi (spolu vyše 100 strán). Autor je uznaným odborníkom ich života a práce. Títo velikáši americko-slovenskej histórie, spolu s niekoľkými inými kľúčovými osobami v raste a rozvoji Amerických Slovákov (Jankola, Rovnianek, Mamatej) svojou dôležitosťou a postavením v americko-slovenskej histórii, vynikajú nad ostatnými v knihe uvedenými priekopníkmi a núka sa myšlienka, že by mohli byť zaradení do osobitnej knihy. Na druhej strane azda trochu obšírnejšie mohla byť opísaná verejná činnosť Mamateja a Gettinga, ktorí boli poprednými vodcami Slovákov na prelome času, v období okolo I. svetovej vojny, keď história Slovákov vo vlasti i v Amerike dostávala nový smer. A v záujme ucelenosti mohol byť zahrnutý do tohto diela Gustav Košík a z osobností po 1. svetovej vojne Filip Hrobák, obaja uznávaní novinári.

Väčšina mien, ktoré autor zaradil do svojej knihy, sú dnešným americko-slovenským generáciám už len málo známe. Veď od počiatkov organizovaného slovenského života v Amerike prešlo už skoro 100 rokov. Tým sa len zvyšuje dôležitosť Paučovho diela, lebo zachytáva a zachováva materiál, ktorý sa pomaly strácal v priepasti zabudnutia. A treba tu dodať, že bibliografia a dokumentácia v tomto diele sú dôkladné, ba skvelé.

Toto najnovšie dielo Dr. Pauču, vydané vo vkusnej forme a úprave, je hodnotným doplnkom existujúcich prác o histórii Slovákov v Ameri-

ke. Autor i vydavateľ (I.K.S.J) získali si jeho vydaním povďačnosť uvedomelej slovenskej pospolitosti v Amerike a zaiste aj slovenských historikov v starej vlasti.

Anglický úvod napísal redaktor Jednoty Joseph C. Krajsa, sám dobrý znalec americko-slovenskej histórie.

Ján A. Holý

JOSEPH A. MIKUS, *Pride in Slovak Origin. Second Enlarged Edition.* Cleveland, Ohio (First Natholic Slovak Union) 1973,

Profesor Jozef Mikuš je známy svojou triezvosťou a znalosťou predmetu, ktorý vyhodnocuje vo svojich knihách alebo štúdiách. Známy je i kritičnosťou, keď ide o to, aby náležite vyakcentoval veľké udalosti alebo zhodnotil dielo vedúcich postáv slovenského života. Dávnejšie kriticky sa postavil proti profesorovi Tukovi a dôsledne sa dištancuje od neho až dosiaľ. Urobil tak aj v prítomnom dielku, hoci azda neprávom. Lebo Tuka neznamená v slovenskom živote menej ako Milan Hodža a vonkoncom už sú ďaleko väčšie Tukove zásluhy ako povedzme zásluhy Štefana Osuského.

Toto je mínus Mikušovej práce Pride in Slovak Origin. Avšak také mínus, ktoré prakticky neuberá na celkovej hodnote a na význame tohto prepotrebného dielka. Dr. Mikuš dobre vie, že Slovensko možno priblížiť americkému publiku i mnohým americkým Slovákom len primeranou rečou a jej formou. A táto forma v prítomnej knižnej práci ak nie je americká, tak je iste proamerická. A to je veľká prednosť Mikušovho dielca, lebo je určené v prvom rade americkej verejnosti.

Pride in Slovak Origin dobre zapadá do série podobných prác autorov iných národností. Až sa vydajú kratšie alebo dlhšie životopisy popredných amerických Slovákov v angličtine a Dr. Mikuš doplní svoje dielo, nebudeme ďaleko od prepotrebného slovníka, bez ktorého ťažko sa nám hýbať a prebíjať v kultúrnom i politickom živote na Západe.

V prvom i druhom vydaní svojej práce Dr. Mikuš volil správne, keď položil dôraz na to, čo je u jednotlivých slovenských osobností najpodstatnejšie a najdôležitejšie. Nezaťažuje čitateľa dlhými traktátmi a podrobnosťami, ale snaží sa v pravom slova zmysle vzbudiť slovenskú hrdosť u tých, ktorí jej nemajú, a záujem u tých, ktorí o Slovákoch vedia málo alebo zhola nič.

Každá dobrá práca v cudzích rečiach, ktorá sa týka Slovenska a Slovákov, koná záslužnú misiu. Anglických diel zvlášť viac potrebujeme.

Predstavenie 25 význačných slovenských osobností z najrozličnejších životných povolaní s vhodnými úvodnými a záverečnými kapitolkami tvorí celok, ktorý v tejto forme má všetky predpoklady splniť svoje poslanie v západnom svete, najmä na americkom kontinente. O tom, prečo je v Mikušovej práci zahrnutých len 25 veľkých mien, možno debatovať, no musíme byť za túto prácu profesorovi Mikušovi vďační, lebo dosiaľ nik nevyhodnotil tento úsek nášho kultúrneho, národného a politického života.

Dr. Mikuš zahrnul vo svojej práci týchto Slovákov:

Jur Jánošík, Ján Baltazár Magin, Matej Bél, Adam František Kollár, Móric A. Beňovský, Ján Polerecký, Alexander kardinál Rudnay, Ľudovít Štúr, Štefan Marko Daxner a Ján Francisci, Svetozár Hurban Vajanský, Jozef Murgaš, Černovská masakra, Andrej Hlinka, Ferdinand Juriga, Milan Rastislav Štefánik, Martin Rázus, Milan Hodža, Štefan Osuský, Jozef Tiso, Karol Sidor, Matúš Černák, Ján Vojtaššák, Vladimír Clementis, Alexander Dubček, Eugen Andrej Čerňan.

Šťastná bola myšlienka pridať k týmto menám umelecké kresby, ktoré pripravil majster Jozef Cincík. Kniha je o to zaujímavejšia a príťažlivejšia.

Prvé vydanie Mikušovej práce Pride in Slovak Origin sa vypredalo za necelé dva roky. Na slovenské pomery v diaspore je to skoro zázrak. Treba si želať, aby aj druhé vydanie tejto knižnej práce malo taký úspech. Zaslúži si to plným právom. Čím viac slovenských vzdelancov malo by nasledovať dobrý príklad Dr. Mikuša a iných vedeckých a kultúrnych pracovníkov, ktorí robia česť Slovákom vydávaním inorečových diel o Slovákoch a o Slovensku.

Jozef Paučo

Transcendence and Immanence. Reconstruction in the light of process thinking. Festschrift in honour of Joseph Papin. Edited by Joseph Armenti. Vol I, (Abbey Press) 1972, 184 pp.

Je zriedkavým zjavom, že tvorivý mysliteľ je zároveň i dobrým organizátorom a redaktorom. U Dr. Jozefa Papina sa všetky tieto vlastnosti harmonicky snúbia, ako to dokazuje jeho práca na založení a vedení Teologického inštitútu pri Univerzite Villanova a na zredigovaní skvelých prednášok piatich sympózií tohto Inštitútu. Usporiadanie dnes už všeobecne známych júnových sympózií na Univerzite Villanova nie je iba technická a organizačná práca, keďže Dr. Papin tvorivo dáva každoročne jednotnú tému týmto sympóziám a s dôkladnou rozhľa-

denosťou v súčasnom teologickom bádaní pozýva prednášateľov svetového mena na tieto konferencie. Dr. Papin je dušou týchto sympózií a sám na nich i prednáša. Konferencie sympózií zredigoval Dr. Papin do štyroch zväzkov a vydala ich Univerzita Villanova. Prvý zväzok nesie titul *The Dynamic in Christian Thought (1970),* druhý a tretí zväzok je *Christian Action and Openness to the World (1971),* štvrtý zväzok *The Pilgrim People: A Vision with Hope (1972)* a piaty zväzok (v tlači) bude mať titul *The Eschaton: A Community of Love.* Šieste sympózium bolo v júni 1973 s témou *The Church and Human Society at the Threshold of the Third Millenium;* konferencie tohto sympózia akiste výjdu tlačou na budúci rok.

Dulles, Häring, Pelikán, Burghardt, Baltazar, McKenzie, Ahern, Schmemann, Cox, Gustafson, Alfrink, Blake, Curran, Katsh, Lonergan, Tavard sú zárukou vysokej úrovne villanovských sympózií a ich knižnej edície. Ako zaznamenali viaceré časopisy (napr. *America*), konferencie sympózií Univerzity Villanova, zredigované Dr. Papinom, patria medzi najlepšie americké teologické publikácie posledných rokov. Organizovaním villanovských sympózií a zredigovaním ich konferencií Dr. Papin, ako konštatujú významné osobnosti teologického sveta, zaslúžil sa o rozvoj teologického myslenia v Spojených Štátoch.

Roku 1972 slávil Dr. Papin 25. výročie svojej profesorskej kariéry. Pri tejto príležitosti bol vydaný *Festschrift in Honour of Joseph Papin. Táto publikácia obsahuje blahoželania Dr. Papinovi od mnohých význ*amných osobností teologického i politického života a články význačných teológov napísané na počesť jubilanta.

Kniha má titul *Transcendence and Immanence. Reconstruction in the Light of Process Thinking.* Tému procesového myslenia objasnil vo svojom článku «Process Thinking in Theology» Eulalio Baltazar (pp. 23-30). Baltazar vo svojom článku podáva prednosti procesového myslenia v teológii pred metódou metafyzickou a historicko-existenciálnou. Piet Schoonenberg vo svojom článku «The Transcendence of God» (pp. 159-165) usiluje sa zharmonizovať transcendentnosť a immanentnosť Boha na evolučnej a eschatolickej základni. Do tejto kategórie patrí i článok Bernarda L. Bonniwell-a, «Transmaterial Time in Psychology» (pp. 99-106), v ktorom pisateľ rozoberá pojem času a energie ako dvoch rovnocenných činiteľov vo vývoji hmoty.

Dlhšími článkami prispeli do Festschriftu Leonard Swidler, Abraham J. Fetsh a Alexander Schmemann. Swidlerov článok pod nadpisom «Aufklärung Catholicim's Mess Reform» (pp. 39-81) objasňuje úlohu európskeho osvietenstva na rozvoji katolíckej teológie a liturgie. Katsch v článku «Hebraic Studies in Early America» (hp. 123-140) opisuje štúdium hebrejčiny ako «matky všetkých jazykov» na najstar-

ších amerických univerzitách, Harvard, Yale, King's College (Columbia University) a Philadelphia Acedemy (Pennsylvania University). Schmemann v článku «Crisis in Theology and Liturgy: Orthodox Insight» (pp. 107-122) rozvádza odcudzenie pravoslávnej teológie od liturgie a oboch od náboženského života veriaceho ľudu.

Kratšími článkami prispeli do zborníka Charles E. Curran, «The Present State of Catholic Moral Theology» (pp. 11-20), James M. Gustafson, «Toward Ecumenical Christian Ethics» (pp. 31-37), George Tavard, «Can the Ministry Be re-constructed?» (pp. 83-88) a Eugene Parson Blake, «Ecumenism Structured and Unstructured» (pp. 151-156). Carl J. Peter píše na tému «Christian Eschatology and a Theology of Exceptions (pp. 141-149); z tohto článku je uverejnená iba prvá časť a má byť dokončený v druhom zväzku Festschriftu.

Pisatelia týchto článkov na počesť Dr. Papina sú uznávanými autoritami na poli súčasnej teológie. Festschrift na počesť 25-ročnej profesorskej a teologickej kariéry Dr. Papina je nielen holdom záslužnej práci tohto významného muža, lež i trvalým pamätníkom súčasného teologického myslenia.

Pre nás Slovákov je zadosťučinením, že Dr. Papin sa prebil na pole medzinárodne uznávaných teológov. Je pre nás potešením, že jubilant pri všetkých svojich úspechoch nezabúda na svoj slovenský pôvod a na slovenský národ, lež hrdo sa k nemu hlási. Vo Festschrifte nájdeme i báseň Vatentína Beniaka «Umrieť doma» (p. 158) napísanú v slovenskej reči z príležitosti smrti a pohrebu matky Dr. Papina v Harchovanoch na Slovensku. Slovenskosť Dr. Papina je zdôraznená na mnohých miestach Festschriftu.

Tieto skutočnosti nás napĺňajú skutočnou radosťou a hrdosťou. Dr. Papin si právom zasluhuje i naše úprimné blahoželanie z príležitosti 25. výročia svojej profesorskej a vedeckej činnosti.

T.J. Zúbek, OFM.

JOSEPH M. KIRSCHBAUM, LL. D. PH. D., *Slovakia in the 19th and 20th Centuries.* Toronto, Ontario (The Slovak World Congress) 1973, 368 pp.

Kedykoľvek sa v jednom zväzku publikujú prednášky, odznelé počas nejakého sympózia alebo kongresu, hodnota knihy je vždy priamo úmerná na dvoch veciach: na prestíži, akú požíva organizácia, pod záštitou ktorej sa konferencia usporiadala a nie menej, kto je za organizáciu zvolávateľ, organizátor, prípadne moderátor celého podujatia. Pretože zbierka prednášok, o ktorej nám na tomto mieste prichodí referovať odznela počas generálneho zhromaždenia Svetového

kongresu Slovákov, stáva sa takto bez ohľadu na témy, vo zväzku zahrnuté, svedectvom o dôležitosti tejto svetovej organizácie Slovákov už v čase svojho prvého generálneho zjazdu po založení. Svedčí to aj o všeobecnej úcte, ktorú vo vedeckom a politickom svete požíva organizátor a zvolávateľ konferencie prof. Dr. J. M. Kirschbaum, lebo mnohé mená, s ktorými sa stretáme medzi autormi, majú svetový zvuk. Je už nepísaný zákon vo svete vedy a umenia, že s kýmkoľvek sú autori ochotní deliť sa o tribúnu, sám musí byť úrovňou a hodnotami vlastnej práce na ich výške. Ale aj to sa stáva, že k organizátorovi jednotliví autori nezostupujú, ale on ich ťahá na miesto, ktoré si už prácou vyslúžili. Tak v jednom, ako v druhom prípade organizátor je postava ústredná a je to zväčša jeho zásluha, keď kniha zhrnutých prednášok má nielen želateľnú úroveň, ale svojou tématikou tvorí uzavreté dielo. Keď hovoríme uzavreté, nemusí to znamenať súčasne aj vyčerpávajúce. Práve naopak, ide tu viac o ostré, skoro detailné pohľady na obmedzené časové alebo tématické úseky, s ktorými je autor mimoriadne oboznámený. Preto takéto sympózia stávajú sa skoro bez výnimky veľmi dôležitým pramenným materiálom pre každého, kto sa neskôr pustí do monografického spracovania témy alebo oblasti, ktorá bola v sympóziu zachytená.

Recenzovať knihu takéhoto druhu nie je ľahké, lebo ak má recenzia podať o nej informáciu a zhodnotiť ju, musela by sa zapodievať každým príspevkom, čo nedovoľuje ani priestor, ani vedomosti recenzenta, ktorý nemôže tak suverénne ovládať všetky disciplíny, aby mohol podať nestranný posudok o autoroch, ktorí strávili život ich štúdiom. V takomto prípade ani niet iného východiska ako poukázať na veci, ktoré sú mimoriadnym prínosom a keď treba, poukázať na niektoré zrejmé nedostatky.

Dejinnými prameňmi z prvej ruky stanú sa najmä tri príspevky. Ide o článok Dr. Štefana Osuského «Origines of Czecho-Slovakia and the Slovaks», kde bývalý spolutvorca Clevelandskej dohody a delegát Slovenskej Ligy v Amerike počas prvej svetovej vojny, opisuje svoj pobyt a prácu v Paríži, v Londýne, Ženeve a v Berne. Nie menej zaujímavá je aj záverečná zmienka o tom, ako Masaryk v neudanom roku požiadal vtedy už parížskeho veľvyslanca Osuského, aby mu pomohol vyriešiť slovenský problém, ale keď mu Osuský poslal svoje návrhy, Masaryk už bol chorý a neschopný ani len prečítať čo mu Osuský napísal. Aj keď ide o verziu zrejme kondenzovanú, jednako budúca historiografia bude musieť sledovať stopu, na ktorú ju tu uvádza Osuský a hľadať dokumentárne dôkazy.

Kým Osuský sa spoliehal najviac na svoju pamäť a osobné záznamy, Ďurčanský upadol do druhého extrému. Takmer ignorujúc vlastné skú-

senosti s obrovským pramenným materiálom podpiera svoju tézu o neodvratnom dejinnom vývoji, ktorý vyústil vyhlásením Slovenskej republiky. Ako aj prof. Vnuk v posudku prednášky poukázal, jej hodnota by sa bola ešte zvýšila, keby bol Ďurčanský vzal ako prameň aj vlastnú skúsenosť a účasť v tomto historickom procese.

Prof. Loebl vo svojom článku čerpá tiež veľmi mnoho z vlastnej skúsenosti, keď po druhej svetovej vojne stál na veľmi významných miestach národného hospodárstva nielen Slovenska, ale celej Česko-Slovenskej republiky. Svoju tému ovláda, lebo často sám tvoril alebo pomáhal tvoriť hospodárske situácie, ktoré viedli k ďalekosiahlym politickým zmenám. Podľa našej mienky najzaujímavejšia je posledná tretina jeho štúdie, kde sa zapodieva otázkou humanizácie socializmu a úlohou Dubčeka pri pokuse o riešenie slovenskej národnej otázky.

Keď vyzdvihujeme tieto tri prednášky, tým nijako nechceme znižovať úroveň alebo význam ostatných autorov, ale iba poukázať na to, že tu už ide o štúdie vypracované na základe iného materiálu než vlastná skúsenosť. Mená ako Dr. Š. Polakovič, K. Murín, Dr. J. Mikuš, Msgr. Rekem, Prof. F. Vnuk, Dr. Glejdura, Dr. I. Kružliak, Prof. M. Šprinc, Dr. A. Grébert, Prof. D. Kirschbaum, Miroslav Ličko, Prof. J. Mikuš, Dr. Mikuš, Dr. J. Paučo a Dr. F. Braxator napospol zaručujú úroveň práve tak, ako mená neslovenských prispievateľov, Veľkovojvoda Róbert Rakúsky, Prof. G. Perényi-Lukácz, Prof. Thaddeus Gromada a Prof. Kurt Glaser.

Úprava knihy, papier a tlač sú reprezentatívne. Škoda len, že korektúram sa nevenovalo viac pozornosti najmä kde ide o mená a tituly prác a konečne, že Bibliografia prác o Slovensku má veľké medzery a musí sa na ňu počítať nie viac ako apendix k inej knihe, ale samostatnú publikáciu, ktorá by už pred rokmi bola prišla neskoro.

J. O.

LADISLAV MŇAČKO, *Súdruh Münchhausen,* Index. Kolín (Spoločnosť pre českú a slovenskú literatúru v zahraničí) 1972, 272 strán. Cena $4.00.

Kedysi za kultu osobnosti bol autor reportérom *Pravdy* v Bratislave a teraz podľa počtu vydaných kníh je úspešným protikomunistickým spisovateľom na Západe. Nie div, že som zahorel túžbou oboznámiť sa s touto novou celebritou na nebi slovenského literárneho exilu. Keďže sa Mňačko narodil vo Valašských Klobúkoch na Morave, zaujímala ma najprv jeho národná konverzia, t.j. otázka, do akej miery sa tento Čech na Slovensku asimiloval. Z knižky, ktorú som prečítal na tri posedenia, zostal mi rozpačitý dojem. Najprv spis sa hemží tlačovými chybami. Tak chýrnemu autorovi sa to dá ťažko odpustiť.

Ďalej je v knižke plno lexikálnych a frazeologických čechizmov alebo nejestvujúcich výrazov. Uvediem najokatejšie: vyzliecť sa zo «spodiek» (spodok, teda spodkov); «pobiehať» miesto pobehúvať; zrazu sme sa «ocitili» (octli); «temer» (česky téměř); «zjednať» poriadok (urobiť alebo docieliť poriadok); Slovák dáva trafnú, nie «trefnú» odpoveď; «darebák» v slovenčine značí leňoch, a nie naničhodník; Mňačkov hrdina «kýve» zadkom (vari kýva); «ostuda»; «závod» miesto podnik; Kde ste sa «nachádzali» v kritickom čase sabotáže?; «Nie je šprochu, aby na ňom nebolo pravdy trochu!» (prepis z češtiny); «Zhostiť sa čestnej úlohy» (zohrať čestnú úlohu); «Minister vás necháva pekne pozdravovať» (dáva); «A také zaobchádzanie ste si dali páčiť?» (v češtine «nechali jste si líbit»). atď. Ergo, to je česko-slovenčina, ktorá svedčí o konvergentnej jazykovej tendencii autora.

Duchom a mentalitou je knižka Slovákom cudzia. Charakterizuje ju švejkovská dialektika, chytristika a latrínová situačnosť. V nej vystupuje Mňačko ako akrobat paradoxov a absurdna. V jeho dialógoch na strane komunistu Hindu prejavuje sa krkolomná sofistika, kým na strane oponujúceho súdruha Münchhausena niet ani stopy po nejakom svetle, vyšších argumentoch, alebo alternatíve, čo by mala nahradiť komunizmus. Z knižky kričí celková tématická otrlosť. Nekonečné omieľanie komunistickej frazeológie a prekypujúci novinársky verbalizmus odhaľujú bývalého reportéra *Pravdy* oveľa viac, než terajšieho «freedom fighter-a».

Nevidno, že by za Spoločnosťou pre českú a slovenskú literatúru v zahraničí (Kolín nad Rýnom) stál okrem Mňačku iný Slovák.

— *k* —

VILIAM PLEVZA, *Československá štátnosť a slovenská otázka v politike KSČ.* Práca, Bratislava 1971, 364 strán. Cena 31.50 Kčs

Slovenská historiografia je od roku 1948 poznačená nielen marxistickou terminológiou, ale aj marxistickým chápaním a výkladom dejinných procesov, a v nich aj takých problémov ako je národná otázka. Opäť názorne to vidíme aj v novej Plevzovej knihe. Po úvodnom slove, kde autor z hľadiska profesionálneho historika načŕta obraz slovenskej otázky a kde už jasne ukazuje marxistické chápanie moderných slovenských dejín, prechádza k vlastnému obsahu svojej tézy. Idea «buržoáznych národných štátov» aj tam, kde je ako historik povinný analyzovať jej objektívne prejavy, zvádza ho skoro do politicko-propagačnej terminológie. A tak sme často v rozpakoch, čo je vlastne zmyslom marxistickej historiografie: je to rozpriadanie ideológie na vývinové prejavy národného spoločenstva, alebo je to nanútená snaha hodnotiť premeny národného života výlučne podľa kritérií marxistic-

kého prístupu k otázke národa a jeho spoločenských tried?

V prvej časti osvetľuje vznik «koncepcie československej národnej jednoty» za starého Rakúska, potom si všíma čechoslovakizmu v politickej praxi povojnového obdobia, odkrýva (podľa marxistických hľadísk) príčiny slovenskej otázky a jej alternatívy, aby ich čím ďalej tým viac vtesnal do rámca komunistickej koncepcie. Podľa nášho chápania histórie skresľuje sa takto nielen objektívna predstava národa a jeho diferencovaných prejavov, ale popiera sa aj hlbší zmysel dejín a národného procesu vôbec. Po tejto úzkej linke materialistického prístupu k národnému konaniu a želaniu privádza nás až do konca 60. rokov, kedy začína druhá časť jeho knihy: «zápas za československú socialistickú federáciu». A tu predstavuje sa Plevza už ako verný žiak svojho politického majstra – Dr. Husáka. Kritizuje asymetrické usporiadanie, stavia sa proti tripartitnej federácii (Česko, Morava a Sliezko, Slovensko), podáva koncepciu federácie na správnom národnom princípe, ale stavia sa už doktrinársky ku komplexným potrebám národnej suverenity. Aj keď toto hľadisko zodpovedá viac predstave národného štátu Slovákov vo federovanej republike ako trojčlánková federácia, jeho výklad *federácie* nemožno chápať ako «súčasť hlavného cieľa, t.j. dôslednej demokratizácie», lebo popiera demokraciu v jej princípe.

Na začiatku svojej knihy, v období kedy sa komunisti ešte nezúčastňovali na formovaní slovenskej otázky, priznáva Plevza ešte ako tak každému čo jeho jest — i Hlinkovi, Hodžovi a Dérerovi. Ale v hodnotení ďalších etáp slovenského národného vývinu dostáva sa čím ďalej tým viac do závislosti na komunistickej koncepcii. Obídenie obdobia Slovenskej republiky a jej vplyvu na slovenskú politickú sebarealizáciu ukazuje najjasnejšie jeho poplatnosť jednej politickej koncepcii. Nakoniec sa stane historikom Husákovho pohľadu na riešenie slovenskej otázky a necháva stranou všetko ostatné. Plevzova história slovenskej otázky dá raz historikovi dôvod zamyslieť sa nad tým, na čo marxistická historiografia zredukovala slovenskú otázku. Pritom i túto knihu napísal talentovaný historik, ktorému komunistická závislosť určila prísne hranice.

I. Kružliak

JURAJ ALNER, *Krajania. Česi a Slováci vo svete:* Malý Výber 2. Bratislava (Zväz slovenských novinárov), 96 strán s ilustráciami.

Je to teda publikácia o nás, a preto nás zaujíma čo a ako o nás v rodnej vlasti na Slovensku píšu. Ako z bibliografických údajov vidno, je to knižka žurnalistického štýlu. Je rozdelená na mnoho odsekov, ale tak sa zdá, že autor celej práce je iba jeden, a to Juraj Alner. Hoci

na titulnej strane na prvom mieste sú udaní Česi, v knihe sú na prvom mieste Slováci. V celej knižke (podobá sa viac žurnalistickému zošitu ako knihe) nikde nie je udané, kedy vyšla (r. 1972?). No zo zmienky (na str. 88), že Matica slovenská «od roku 1970 bude vydávať Krajanský kalendár» usudzujem, že práca bola napísaná pred rokom 1970. Tomu nasvedčuje celý tón práce, ktorý je spokojný, dosť priaznivý aj nekomunistickým zložkám krajanského života, a teda naznačuje na Dubčekovo obdobie.

Celá práca je usporiadaná takto: Na počiatku po dvoch úvodoch sú dosť dobre spracované dve kapitoly: «Z dejín slovenského vysťahovalectva» (str. 3-16) a «Z dejín českého vysťahovalectva» (str. 17-24). Ďalej nasledujú kapitoly o Slovákoch v jednotlivých zemiach (str. 25-57) a potom o Čechoch v jednotlivých zemiach (58-87). Na konci potom je kapitola o «Matici slovenskej», nakoľko sa má starať o zahraničných Slovákov, a o «Československom ústave zahraničnom». Tieto dve organizácie spočiatku sa starali každá o svojich krajanov: Matica o Slovákov a «ČS zahraničný ústav» o Čechov. No roku 1953 Povereníctvo informácií zrušilo zahraničný odbor Matice Slovenskej a jedinou inštitúciou, ktorá bola v nasledujúcich rokoch kompetentná udržiavať styk s krajanmi, ostal «Československý zahraničný ústav» v Prahe. No ten sa o Slovákov pramálo staral, a tak podľa zákona Slovenskej národnej rady č. 97 z 27. júna 1967 o Matici Slovenskej jej je znovu pririeknutá starosť o Slovákov v zahraničí. Na tom základe roku 1968 vznikol v lone Matice «Ústav pre zahraničných Slovákov».

Ako som spomenul, hlavnú časť knihy tvoria kapitolky o Slovákoch v jednotlivých zemiach. A tie sú: Maďarsko, Juhoslávia, Bulharsko Rumunsko, USA, Kanada, Latinská Amerika, Rakúsko, Západná Európa, Rusko, Poľsko. Kapitolky o Čechoch sú kratšie, ale zato o Západnej Európe sú podrobnejšie rozpracované. V «závere» sám autor takto usudzuje o svojej práci: «Táto práca ani zďaleka nevyčerpala všetky problémy, ktoré súvisia s naším vysťahovalectvom... *Najviac medzier nájdete v častiach o súčasnej situácii...*» A toto je pravda. Aj z autorovej bibliografie (uverejnenej na tretej strane obálky) vysvitá, že vlastne mal k dispozícii iba literatúru z obdobia medzi dvoma vojnami, a potom niečo novšieho o Maďarsku a Juhoslávii. Ináč pozná a píše iba podľa novinových článkov v ČSR, ktoré iste neboli objektívne, zvlášť čo sa týka novšej slovenskej emigrácie.

Nechávajúc stranou dosť silné slovenské skupiny v Maďarsku, Juhoslavii. Rumunsku a Poľsku, chceme sa tu pozrieť čo píše o iných krajinách.

O Spojených štátoch amerických píše dosť obšírne. Historická

časť je dosť dobre spracovaná. Medzi inými cituje aj práce Konštanta Čulena. Z novších americko-slovenských novinárov spomína Jána Scíranku (uverejňuje aj jeho fotku medzi inými americkými novinármi). Od počiatku druhej svetovej vojny má už veľmi málo poznatkov, a preto medzi iným cituje Dr. Jozefa Pauču: «V rokoch druhej svetovej vojny ťažko bolo zaujať Slovenskej lige stanovisko k štátu, ktorý nie svojou vinou ocitol sa v tábore, ktorý bojoval proti USA» (ide tu o Slovenskú republiku). A potom pokračuje: «Po druhej svetovej vojne prichádza do USA pomerne malá časť politickej emigrácie zo Slovenska a snaží sa ovplyvňovať aspoň nejaký čas krajanské hnutie. Politické názory sú roztrieštené, a každá skupina ináč reaguje na vývoj udalostí v Československu. Po dlhé roky je veľkou nevýhodou zlá informovanosť spôsobená prakticky prerušenými kontaktmi.» Spomína ešte problém postupujúcej asimilácie, a na konci horlí za založenie slovenského dokumentačného strediska a slovenského múzea (čo sa čiastočne uskutočnilo tohoto roku pri Jednote).

O Kanade hovorí veľmi krátko. Jeho posledná štatistika je z roku 1931, keď tu bolo 25.099 Slovákov. «Po druhej svetovej vojne sa v Kanade usadila časť politickej emigrácie, a to najmä v Toronte... Je tam niekoľko slovenských časopisov (napr. Ľudové zvesti, Naše hlasy a i.) a viacero krajanských spolkov. Starousadlíci sa stále zaujímajú o folklór a o kultúru starej vlasti». Na jednej snímke ukazuje niekoľkých členov skupiny «Tatra dancers» z Toronta, čo boli r. 1968 na Slovensku, a na druhej Štefana Romana tiež pri návšteve na Slovensku «kde diskutoval o možnostiach hospodárskej spolupráce». O Kanadskej Slovenskej Lige sa nezmieňuje.

O Latinskej Amerike (hlavne Argentíne) pojednáva na dvoch stránkach. Zo starších emigrantov spomína M. Kukučina a Kazimíra Štefánika. Podľa neho do Argentíny po druhej svetovej vojne «odišla pomerne početná skupina, ktorá tam už po krátkom čase začala rozvíjať rozsiahly kultúrny a politický život. V Buenos Aires vychádzal separatistický časopis «Slovenská Republika, ktorý však už zanikol, a tam sa sformovala aj tzv. Slovenská národná rada v zahraničí...» Z významnejších osobností spomína J. C. Hronského, a básnika a publicistu františkána Rudolfa Dilonga.

O slovenskej emigrácii v západnej Európe má všetkého 1 stránku, i to iba veľmi všeobecne. Najnovšie obdobie odbavuje jednou vetou: «Francúzsko a Anglicko sa stali cieľom veľkej časti pofebruárovej emigrácie».

O Taliansku prináša jeden odstavec tohoto znenia: «Významná skupina Slovákov žije dnes v Taliansku. Sú to najmä katolícki kňazi; mnohí už tam skončili štúdium. Majú svoje kláštory(!) prevážne v Rí-

me, kde sa zúčastňujú aj na verejnom cirkevnom živote. Bohatá je ich publikačná činnosť: zameriava sa na literatúru cirkevnú, teologickú, menej na poéziu a prózu. Z Ríma odchádzajú tiež mnohí slovenskí misionári do celého sveta (majú napr. svoj kláštor v Libanone (!), mnohí sú v Indonézii atď. V Padove na univerzite je inštitút slovenskej literatúry».

Ako z toho vidno, autor mal najlepší úmysel, ale o živote zahraničných Slovákov zvlášť na západe za posledných 30 rokov vie toho veľmi málo. V poslednom čase vznikol síce vyššie spomenutý «Ústav pre zahraničných Slovákov» pri Matici slovenskej, so sídlom v Bratislave, ale po začiatočnom rozbehu teraz je znovu paralizovaný celkovou situáciou doma, keď zahraniční Slováci sú znovu odrezaní od domoviny.

Z toho všetkého vyplýva, že my sami musíme zozbierať a vydať knihu o nás vo svete mimo Slovenska, kde by bol zachytený náš život hlavne od druhej svetovej vojny. Toto by malo byť jednou z úloh Slovenského ústavu Cleveland-Rím-Mníchov.

M. Lacko

WALTER C. WARZESKI, *Byzantine Rite Rusins in Carpatho-Ruthenia and America.* Pittsburgh Pa. (Byzantine Seminary Press) 1971, 332 strán.

Bolo to rozhodnutie nie ľahké, keď sa W. C. Warzeski, Amerikán poľského pôvodu, podujal napísať knihu o Rusínoch v Karpato-Rusínsku a v Amerike. Ťažkosť pozostáva v tom, že autor, ktorý pravdepodobne nikdy nebol v krajine o ktorej píše, a že národ o ktorom píše ani doteraz nemá vyjasnené: svoj pôvod, svoju národnosť, svoj jazyk a svoje územie. Napr. v období medzi dvoma vojnami na Podkarpatskej Rusi boli školy v ktorých sa vyučovalo po rusky, v iných po ukrajinsky, a zase v iných domácim nárečím (po rusínsky). Okrem týchto tendencií bola silná tendencia maďarská, ktorá vyšla na povrch v kritických vojnových rokoch. Fakt je ten, že v Európe na území o ktorom autor píše, úradne už nikde niet Rusínov; no takto sa volajú aj dnes emigranti z toho územia v Amerike a v Juhoslávii.

Napriek týmto ťažkostiam, možno povedať, že autor vytvoril dielo pozoruhodné. Na konci udáva obšírnu bibliografiu, z ktorej čerpal. Je to súhrnné dielo a dobrá príručka, ktorá okrem dejín podáva aj zemepis, politické a kultúrne snahy, ako aj vývoj náboženský. Ba tento posledný aspekt je v knihe najvážnejší a najlepšie vypracovaný. Veď náboženstvo (gréckokatolícke) bolo oddávna skoro jedinou silou, ktorá spájala ten ľud, a mukačevský biskupi boli skoro jedinými jeho predstaviteľmi.

Keby išlo v knihe iba o Rusínov, nebolo by príčiny tuná ju zaznamenávať. No vec je v tom, že autor považuje za Rusínov všetkých gréckokatolíkov v bývalom severovýchodnom Uhorsku, teda aj na Slovensku. O tých, čo sú dnes v Maďarsku hovorí, že sú to pomaďarčení Rusíni, kým Slovákov zvlášť ani nespomína, pre neho sú to všetko Rusíni. Medzi iným hneď na počiatku zaznamenáva, že okrem «Podkarpatskej Rusi» niektorí bojujú za takzv. «Veľké Rusínsko-Greater Ruthenia» a tá by mala mať ako západnú hranicu: rieku Poprad (od Starej Ľubovne po Kežmarok), potom rieku Torysu po jej ústie do Hornádu a tak rieku Hornád. On sám však nemá jasnú ideu o celej veci. Preto veľmi čudne znejú jeho tvrdenia ako «the Rusin Counties of Slovakia»; «The area that these people inhabited would stretch from Poprad to Maramaros Szigeth... This area would include the counties of Zemplin, Ung, Bereg, and parts of Maramaros, Ugoča and Saros (Šariš)» (p. 135); ba na str. 149 spomína takzv. «Scranton resolution» z r. 1918, keď Rusíni žiadali, že do Ruthenie majú patriť aj «Ruthenian areas of Szepes (Spiš), Šariš, Zemplin, Abauj, Gomor, Borsod...» Kým na druhej strane sám autor uvádza štatistiku z roku 1900, že v Šariši bolo iba 19,6 % Rusínov, v Zemplíne 10,6 % a na Spiši 8,2 %. Tak isto na konci knihy správne uvádza, že roku 1957 bolo v celej ČSR iba 74.898 Rusínov, kým Slovákov gréckokatolíkov bolo 233.111. — Čo sa týka topografie, autor to isté meno raz píše po slovensky, raz po rusínsky, raz po maďarsky, asi ako to čítal v prameni z ktorého čerpá: Košice a Kassa, Krásny Brod a Krasznabrod, Jasov a Jaszo, Prešov a Eperjes atď. Ba vlastne skoro všetky miestne a osobné mená v tej oblasti sú vytlačené veľmi chybne: Makovica je Markovica, Počajev je Poschev, na str. 34 čítame «Kouice in Abeuj», a ako príklad uvediem ešte citáciu knihy «Zempeis Republicky Ceckoslovenskes, Trnava 1925». Z toho vidno, že nie je zaujatý proti Slovákom, ba cituje aj slovenské pramene (napr. skoro všetky moje práce), ale ako som na počiatku spomenul predmet sám v sebe je veľmi nevyhranený, neurčitý, nepresný, takže si ani nemohol zďaleka vytvoriť o veci jasný obraz. Dúfame, že časom keď bude môcť navštíviť ten kraj a lepšie preštudovať pramene, aj jeho názory budú jasnejšie a presnejšie. No pre prvú informáciu, zvlášť o vývoji situácie «Rusínov» v Amerike (medzi ktorými je veľmi veľa Slovákov) táto kniha je veľmi užitočná.

M. Lacko